

Jindřich Fügner a Richard Dotzauer

Dvě osobnosti podnikatelského života v počátcích kapitalismu

**Jindřich Fügner and Richard Dotzauer
Two entrepreneurial personalities at the beginning of capitalism**

Diplomová práce

Univerzita Karlova Filozofická fakulta

vypracoval: Petr Valenta

Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

V Praze 2006

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval sám za pomoci uvedených pramenů a literatury.

V Praze 8. 5. 2006

A handwritten signature in black ink, appearing to read "J. Valenta". The signature is written in a cursive style with a prominent initial "J" and a long, sweeping underline.

Na tomto místě bych chtěl poděkovat za podporu a podnětné rady vedoucímu mé diplomové práce Prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi, CSc.

Za ochotu a pomoc během bádání děkuji pracovníkům Archivu hlavního města Prahy a Archivu oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea.

ÚVOD.....	2
K TEORII PODNIKATELE.....	7
Definice.....	14
JINDŘICH FÜGNER.....	17
Jindřich Fügner a jeho obchodní aktivity.....	17
Společenské vazby.....	38
Rodina.....	38
Zájmové organizace a veřejná činnost.....	45
Myšlenkový svět.....	56
RICHARD JACOB DOTZAUER.....	70
Richard Dotzauer v obchodním světě.....	70
Společenské vazby.....	85
Rodina.....	85
Zájmové organizace a veřejná činnost.....	85
Myšlenkový svět.....	102
ZÁVĚR.....	112
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	117

Úvod

Tématem mé diplomové práce jsou dvě osobnosti podnikatelského života v počátcích kapitalismu – Jindřich Fügner a Richard Dotzauer, přičemž si kladu za cíl představit členy společenské skupiny, která byla důležitou v procesu společenské modernizace a která se v průběhu devatenáctého století začala projevovat v českých zemích. Práce se bude snažit postihnout Jindřicha Fügnera a Richarda Dotzauera ve třech rovinách, které povedou k pochopení interakce mezi těmito podnikateli a společností. Vykreslí tak podíl těchto osobností na společenské změně a zároveň se zaměří na zvraty, které ovlivnily jejich jednání a postoje. Pozornost bude věnována jejich obchodní činnosti, společenským vazbám a mentalitě.

Dříve než přikročím k vlastním podnikatelským osobnostem, nastíním v první části práce názory společenských vědců na úlohu podnikatele v hospodářském procesu a společnosti samotné. Tento přehled napomůže k vymezení obecnějších problémových okruhů a především k vytvoření definice termínu podnikatel, neboť její tvorba je poměrně komplikovanou.

Oba medailony podnikatelů jsou pak rozčleněny shodně, podle již zmíněného modelu. První kapitola tvoří vlastní životopis s důrazem na podnikatelskou činnost. Měla by ukázat původ daných dvou osobností, jejich vzdělání, se kterým do obchodního světa vstupovaly. Rovněž bude pozorovat, jak start obchodní kariéry ovlivnila skutečnost, zda podnikatel přebíral podnik svého otce, či se naopak o rodinnou tradici opřít nemohl. Při sledování samotné podnikatelské dráhy pak představím úskalí, se kterými se bylo třeba vyrovnávat. Jednalo se o komplikace vzniklé nejen v rámci jejich vlastního oboru, ale rovněž to, jak se vypořádaly s problematickými etapami hospodářského vývoje habsburské monarchie, které pramenily částečně například ze zasažení hospodářskou krizí, především ale z katastrofálního stavu státních financí, zatížených náklady na ambiciózní zahraniční politiku. Zejména kapitola věnovaná Richardu Dotzauerovi ukáže, jak složité mohlo být období dramatických růstů státního dluhu a s ním spojené znehodnocování měny pro obchodníka jeho typu.

Další část se bude věnovat společenským vazbám obou osob. Tomu, jak mohly tyto vazby ovlivnit úspěch podnikatele nejen na poli obchodu, ale především kladně měnit jeho obraz ve společnosti. Pro etablování osob bylo totiž nutné disponovat nejen kapitálem ekonomickým, ale i jinými osobními kvalitami, které dával dotyčný při svém veřejném

působení najevo. Podnikatel tak vstupoval nejen do organizací, jejichž hlavním předmětem činnosti byl obchod, ale i do dalších institucí rodící se občanské společnosti. Mám na mysli především působení ve spolcích či na akcích spojených s rodícím se národním hnutím. Po obnovení ústavnosti v šedesátých letech přistupuje k jejich společenskému angažování i působení na úrovních komunální, zemské a říšské politiky.

Poslední kapitola by měla pomoci objasnit hodnotová měřítká, myšlenkové obzory a vztah k soudobým ideovým proudům těchto podnikatelů. Stěžejní otázkou pro tuto část bude míra a možnosti přizpůsobení se dynamické době, která s sebou přinesla sérii společenských změn. Pokusí se vysvětlit, kde je možné hledat důvody těchto aktérů pro zařazení se k jednomu z národních hnutí. A v neposlední řadě nastíní jejich kontext vnímání politického a ekonomického liberalismu.

Vzhledem k tomu, že zvolenou metodou mojí práce je biografický přístup, časové vymezení se odvíjí od životních údobí obou osobností. Těžiště však leží v době padesátých a počátku šedesátých let devatenáctého století. Zatímco doba neoabsolutismu umožní sledovat, jak příznivé podmínky vytvořené liberální hospodářskou politikou poskytly příležitost pro rozvíjení obchodních kariér, éra obnovené ústavnosti oproti tomu nabídne vhled, jak podnikatelé využili rozšířeného veřejného prostoru pro další své aktivity. Jako konečný mezník byly zvoleny roky 1865, kdy umírá Jindřich Fügner a rok 1866, kdy dochází k nobilitaci Richarda Dotzauera, což byl jeden z vnějších znaků potvrzení jeho společenské prestiže a postavení. Přibližně od poloviny šedesátých let se rozšiřují Dotzauerovy obchodní aktivity do značných rozměrů a jejich výzkum by vyžadoval samostatné zpracování.

Z literatury, která je pro dobu, o které práce pojednává zásadní, je třeba uvést především práci Otty Urbana, *Kapitalismus a česká společnost*, 2. vydání Praha 2003. Autor věnoval značnou pozornost i do té doby přehlížené problematice padesátých let, neboť pro analýzu formování moderního českého národa, nikoliv pouze z náhledu kultury, vyvstala důležitost tohoto období. Urbanova bezesporu dodnes inspirativní syntéza v sobě nese znaky historického směru, kterým byla značně inspirována – německou historickou sociální vědou. Právě pro její důraz na struktury a strukturální proměny se z textu vytrácela lidská dimenze. Příklady dvou konkrétních osobností z přelomové doby by proto mohly přispět k doplnění plastičtějšího pohledu na dané období. Novější prací z produkce české historiografie, která analyzuje vzestup české společnosti je práce Jiřího Kořalky, *Češi v Habsburské monarchii a v Evropě*, Praha 1996.

Přínos pro poznání problematiky padesátých let znamenaly především dvě práce německých autorů. Dvousvazkové dílo Harm-Hinricha Brandta, *Der Österreichische Neoabsolutismus, Staatsfinanzen und Politik 1848-1860*, Göttingen 1978 je zásadní pro pochopení problematiky hospodářské politiky státu, souvislosti státních financí a vnitřních politických otřesů. Kniha Christoha Stölzla, *Die Ära Bach in Böhmen*, München-Wien 1971, je oproti tomu více analýzou společenských dopadů neoabsolutismu v Čechách padesátých let devatenáctého století. Silná inspirace dílem Hanse Rosenberga (*Die Weltwirtschaftskrisis von 1857-1859*, Stuttgart – Berlin, 1934) se projevuje v názoru o projevu hospodářské krize konce padesátých let ve všech sférách hospodářství a následně všech složkách společnosti. Stölzlova práce je přínosná především pro analýzu drobného měšťanstva a jeho reakce na hospodářskou a kulturní politiku státu té doby. Především pro kapitolu věnovanou Richardu Dotzauerovi byla využita práce amerického historika Gary B. Cohena, *Němci v Praze 1861-1914*, Praha 2000. Jedná se dosud o nejdetailnější zpracování problematiky pražské německé menšiny a její vyrovnání se se ztrátou mocenských pozic ve městě.

Dostatek prací, které se zabývají společenskou skupinou podnikatelstva v devatenáctém století, česká historiografie zatím postrádá. Podnikatelé stáli mimo zájem českých historiků nejprve proto, že v počátcích industrializace se rekrutují z kruhu německy mluvících osob. V české historiografii, která pojímala devatenácté století především jako sledování snah o státoprávní vypořádání, příliš místa pro německo jazyčné či národnostně vlažné osobnosti nebylo. Marxistická historiografie potom akcentovala v rámci svých výzkumů spíše skupiny z opačné části spektra společnosti. Studie k dějinám podnikatelstva, či v tehdejší terminologii průmyslové buržoazie vznikaly pouze zřídka. Na tomto místě je třeba uvést především práci Pavly Horské-Vrbové, *K otázce vzniku české průmyslové buržoazie*, *Československý časopis historický* X, 1962 a dodnes často citovanou stať Valentína Urfuse, *Peněžníci předbřeznové Prahy* (*Pražský sborník historický*, roč. VII, 1972, s. 107-128). Po roce 1989 se podnikatelé stali předmětem zvýšeného zájmu. Průkopníkem na tomto poli je především Milan Myška, který se věnuje podnikatelským osobnostem slezského regionu. Pro metodická východiska byl částečně využit jím vydaný sborník *Podnikatelstvo jako předmět historického výzkumu*, Ostrava 1994, konkrétní příklady podnikatelských osobností pak přinesla práce *Rytíři průmyslové revoluce*, Ostrava 1997. Myška se soustředí především na vlastní hospodářské aktivity podnikatelstva. Problematikou podnikatelů v kontextu celé skupiny měšťanstva se zabývali od osmdesátých let především němečtí a rakouští historici. Hospodářské či podnikavé měšťanstvo

(Wirtschaftsbürgertum) je analyzováno jako důležitá součást společenské skupiny, které podstatně ovlivnila podobu dlouhého devatenáctého století a připravila i některá problematika zauzení století následujícího. (Representativní jsou především sborníky vydané Jürgenem Kockou, Bürgertum im 19. Jahrhundert, 1. vydání Göttingen 1988, vídeňská řada Bürgertum in der Habsburgermonarchie vydávaná Ernstem Bruckmüllerem a Hannesem Steklem ve Vídni od roku 1990 a sborníky frankfurtského projektu Stadt und Bürgertum, vydávané Lotharem Gallem od roku 1990 v Mnichově. V české historiografii reagoval na tyto podněty naposledy ostravský historik Pavel Kladiwa, který zkoumal působení podnikatelstva v komunální politice. (P. Kladiwa, Obecní výbor Moravské Ostravy 1850-1913: komunální samospráva průmyslového města a její představitelé, Ostrava 2004. Tyto práce byly inspirativní pro širší problematiku podnikatelstva, jeho vztahu k ostatním sociálním vrstvám a zapojení se do vznikající občanské společnosti.

Literatura k osobám Jindřicha Fügnera a Richarda Dotzauera není příliš rozsáhlá. Životopis Jindřicha Fügnera od Josefa Bartoše (Josef Bartoš, Jindřich Fügner, Brno 1934) se více než podnikatelským aktivitám věnuje především jeho činnosti v národním hnutí v šedesátých letech. Obohacující pohled na Fügnerovu osobnost přinesl Ladislav Jandásek v článku Korespondence Jindřicha Fügnera s Josefem Alexandrem Helfertem (Sokol, časopis pro tělesnou a mravní výchovu, roč. 57, 1931). Poprvé upozornil na jejich rodinnou spřízněnost, v korespondenci si všiml ale především Fügnerova národního cítění. V šedesátých letech věnoval Fügnerovi svou studii Jaroslav Marek (Jindřich Fügner, k stoletému výročí prvního starosty Sokola pražského, teorie a praxe tělesné výchovy, 1965). Všimá si v ní Fügnerovy práce pro tělovýchovnou jednotu. Dosud nejkomplexnější pohled na Fügnerovu osobu přinesla Zora Dvořáková, která mu věnovala jednu kapitolu ve své knize o Miroslavu Tyršovi. (Zora Dvořáková, Miroslav Tyrš – prohry a vítězství, Praha 1989)

Osobě Richarda Dotzauera se věnoval pouze G. Treixler v krátkém článku Richard Ritter Dotzauer otištěném v Sudetendeutsche Lebensbriefe (Liberec 1930, s. 305-314). Všiml si především jeho aktivit v německém národním hnutí od šedesátých let. Encyklopedické heslo k jeho osobnosti obsahuje Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska, (eds. Milan Myška a kol., Ostrava 2003) Autorem Dotzauerova medailonu je sám Milan Myška (s. 93-94). Krátké heslo k Dotzauerovi obsahuje i encyklopedie Ergerländer biographisches Lexikon 1 (ed. J. Weinmann, Männedorf 1986).

z
Pramennou základnu mých prací tvoří především osobní pozůstalosti obou podnikatelů. V případě Jindřicha Fügnera je to nejen pozůstalost vlastní ale rovněž pozůstalost jeho manželky Kateřiny. Ta obsahuje přibližně stovku dopisů Fügnera manželce, které dávají vzhledem ke svému osobnímu charakteru možnost nahlédnout zblízka do jeho individualitu. Obě pozůstalosti se nacházejí v Archivu oddělení muzea tělesné výchovy a sportu Národního muzea. Důležitou byla rovněž korespondence Fügnera s jeho švagrem Josefem Alexandrem Helfertem, kterou vydal Otomar Feyl ve sborníku Deutsch-Slawische Wechselseitigkeit in skrben Jahrhunderten, Berlin 1956, pod názvem Die Entwicklung des Sokolgründers Heinrich Fügner im Lichte seiner Prager Briefe an den böhmischdeutschen Konservativen Joseph Alexander von Helfert in den Jahren 1848-1865. Vzpomínky Miroslava Tyrše (Jindřich Fügner, Nástin jeho života a působení, 1. vydání Praha 1885, 3. vydání Praha 1896) a Fügnerovy dcery (Renata Tyršová, Jindřich Fügner, paměti a vzpomínky na mého otce, díl I., Praha 1924 a díl II., Praha 1926) jsou cenné především pro faktické informace, celkově jsou psány ve velice oslavném duchu a proto jsou značně idealizující. OZ

Neuspořádaná pozůstalost Richarda Dotzauera je uložena v Archivu hlavního města Prahy. Většina materiálu se týká aktivit, které nespádají do časového rámce této práce. Pro ni byly využity především dva roky Dotzauerových deníků (z let 1858 a 1859), které nabízejí možnost nahlédnout na jeho chování na sklonku neabsolutistického režimu. Využity byly rovněž Dotzauerovy vzpomínky, které vydal Edmund Schebek v rámci své monografie Richard Ritter Dotzauer, 1. vydání Praha 1895. Dotzauerovy vzpomínky, dovedené pouze do roku 1860, kdy byly psány, mají velkou míru výpovědní hodnoty, neboť byly psány právě s pomocí deníků, jež se již nezachovaly. I vlastní práce E. Schebka má více charakter autentických vzpomínek an Dotzauera, neboť Schebek byl přes třicet let po jeho boku v rámci své činnosti v pražské obchodní a živnostenské komoře. Důležitým pramen pro Dotzauerovu osobu byly rovněž vydané zápisy ze zasedání pražské obchodní a živnostenské komory vydané pod názvem Verhandlungen der Handels- u. Gewerbekammer in Prag von ihrer Begründung am 18. November 1850 bis zum Schlusse des Jahres 1857, Praha 1859. Při bádání nad osobou Richarda Dotzauera bohužel nemohla být využita nepřístupná část pozůstalosti nacházející se v Státním okresním archivu Sokolov.

Záznamy o obou osobnostech jsem se snažil hledat i ve fondu Policejního ředitelství a Presidia místodržitelství, uloženého v Národním archivu.

K teorii podnikatele

V sociálních vědách je diskuse o termínu podnikatele, jeho úlohy a funkce ve společnosti velice široká.¹ Následující kapitola však bude soustředěna především na ty autory, jejichž vnímání úlohy podnikatele nesleduje pouze jeho význam pro hospodářské procesy, ale snaží se odpovědět na obecnější otázky postavení podnikatele ve společenském dění.

Prvním autorem, který nahlíží na podnikatele jako na klíčovou figuru pro fungování trhu je irský finančník, ekonom a demograf Richard Cantillon. Podnikatel je v jeho podání nositelem rizika. Na trhu vyrovnává rozdíl mezi nabídkou a poptávkou, z čehož může pramenit jeho zisk.² V díle klasického anglického ekonoma Adama Smithe je úloha podnikatele nivelizována. V Smithově podání má trh schopnost sám sebe regulovat. Řád trhu je výsledkem lidského jednání, nikoli ale lidského záměru. Všichni účastníci trhu jsou si tak fakticky rovni a proto podnikatel, stejně jako jakákoliv jiná osoba, z řady těchto účastníků ničím nevybočuje. Plně tak odhlíží od hodnocení vlastností osob na trhu zúčastněných, neboť ty jsou zatlačeny tržním mechanismem.³ Smithovy názory poté na delší dobu ovlivnily nazírání na danou problematiku, které v jistých názorových kruzích přetrvávají dodnes.⁴

Podobně si ani Karel Marx nevšímá příliš charakteristiky podnikatelovy osobnosti, neboť ten v jeho díle pouze personifikuje ekonomické vztahy ve společnosti. Nemluví o podnikateli ale o kapitalistovi. Jeho zisk je dosažen zásluhou vykořisťování a dohledem nad svými zaměstnanci a nikoliv osobními vlastnostmi podnikatele, o kterých bude řeč dále. Z hlediska této práce je zajímavé, že Marx se pokouší o jistou typologii kapitalisty. Rozděluje kapitalisty na dvě skupiny – peněžní a průmyslové popř. obchodní. Představitel první skupiny těží z faktu, že disponuje volným peněžním kapitálem, který dává k dispozici. Z případných úroků pak pramení jeho zisk. Oproti tomu kapitalistu průmyslníka – obchodníka nazývá rovněž kapitalistou produktivním či fungujícím, čímž poukazuje na jeho společenskou funkci. Jeho úloha spočívá více v konkrétních obchodních aktivitách či řízení

---

¹ Vývoj vnímání termínu podnikatel stejně jako přehled podstatných názorů na jeho funkci široce popsán v O. Brunner – W. Conze – R. Kosseleck, *Geschichtliche Grundbegriffe* Bd. 6, Stuttgart 1990, s. 707-732. Autorem hesla je H. Jaeger.

² H. Berghoff, *Englische Unternehmer 1870-1914*, Göttingen 1991, s.15.

³ Tato teze se nese celým Smithovým dílem. A. Smith, *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Praha 2001. Na tomto místě nejde o hodnocení obecných Smithových tezí, ale pouze o poukázání na myšlenkový směr, který úlohu podnikatele minimalizuje a proto o něm nebude více pojednáno.

⁴ Naposledy např. M. Friedman, *Kapitalismus a svoboda*, Praha 1993, s. 29-31.

produkčního procesu. Vzhledem k tomu, že však není přímým vlastníkem kapitálu, jenž byl pro start podnikání použit, musí ze svých zisků úrok odečíst. Přesto ale nakonec obě tyto skupiny v Marxově teorii splývají v jednu, neboť jak již bylo zmíněno výše, nejde zde o jednotlivé osoby ale o kapitál samotný. To, zda uvedené skupiny profitují z jeho vlastnění či jeho využívání, nestírá fakt, že kapitalisté bohatnou díky vlastnictví výrobních prostředků a z něj vycházejícího vykořisťování dělníka, z něž pramení nadhodnota.⁵ Zatláčuje tím tak do pozadí aspekt jedincova rozhodnutí a rizika. Výstižně daný fakt popsal Joseph Schumpeter: „The entrepreneur is undoubtedly present in the Marxist drama. But he is present behind the scene.“⁶

Ačkoliv by se mohlo zdát, že uvedená skupina průmyslník – obchodník by se svou charakteristikou mohla být částečnou inspirací pro hledání společenské role podnikatele či jeho funkce, nedomnívám se, že by mohla být poměřena právě s dobou, o které tato práce pojednává. Marxovy teze vycházející především ze znalosti anglického prostředí nejde aplikovat do prostředí habsburské monarchie, kde v počáteční fázi formování kapitalismu mezi oběma skupinami nešlo dělat rozdíly. Právě naopak se zdá být evidentní, že osoby, které disponovaly velkými peněžními prostředky se povětšinou snažily tyto prostředky rozmnožit více způsoby než pouhým poskytováním půjček. Ty tvořily v dané době jistě jednu z nejzajímavějších možností investice, v momentě kdy se však na trhu objevují i nové možnosti zisku v souvislosti s výrobou, často se jich tato skupina snaží využít.

Proti tehdy uznávané tezi o nedůležitosti podnikatele v hospodářských procesech, zastávané jak zástupci klasické politické ekonomie, tak marxisty, vystoupila jako první německá historická škola. Vzhledem ke svému přesvědčení o lepším poznání fungování hospodářských mechanismů z analýz předešlého vývoje soustředila svou pozornost i na podnikatelovu osobu, neboť ta je příčinou hospodářského růstu. Gustav Schmoller nahlížel na podnikatele jako na kreativního novátora, vytvářejícího a zdokonalujícího dosavadní výrobní postupy.⁷ Formuloval tak myšlenku, na kterou navázala řada autorů.

Pro Wernera Sombarta je podnikatel skutečným tvůrcem moderního kapitalismu. Ve srovnání s klasickými ekonomy a Marxem si všímá charakteristických rysů jednotlivce, neboť všechny ostatní produkční faktory jím byly probuzeny a nacházejí se v závislosti na něm. Kapitalismus přichází na svět v podobě racionálního muže, který měl schopnost a odvahu vystoupit ze vžitých stereotypů soudobého hospodářství a hledat nové cesty. Je

---

⁵ K. Marx, Kapitál, díl III., část první, Praha 1980, s. 357-368.

⁶ Podnikatel je nepochybně přítomen v Marxově dramatu. Vystupuje však za oponou. J. Schumpeter, *History of Economic Analysis*, London 1953, s. 896.

⁷ H. Berghoff, *Englische Unternehmer 1870-1914*, Göttingen 1991, s. 17.

zároveň bořitelem a tvůrcem. Dějiny kapitalismu se tak skládají z dějin osobností. K charakteristickým vlastnostem takových mužů patří rozhodnost, neúnavnost, cílevědomost, smělost, houževnatost, odvaha, doplněné vzděláním. Cennost Sombartova přístupu spočívá, na svou dobu v ojedinělém pokusu o analýzu sociálních, geografických a náboženských momentů, které měly na formování podnikatelské osobnosti vliv. Nejde již jen o formulování funkce podnikatele v hospodářském procesu ale o aplikaci jeho tezí na konkrétní historická období.

Stejně jako Marx rozděluje Sombart podnikatele v počáteční fázi industrializace na dvě skupiny. Svou roli zde však nehraje vztah ke kapitálu jako v Marxově případě, nýbrž v různosti mocenských prostředků, jimiž tyto osoby disponují, a s jejichž pomocí jsou schopny úspěšně prosazovat své plány. Do první skupiny zařadil osoby, jež mocenské prostředky ovládají (řadí k nim panovníky, knížata, šlechtice), zatímco druhá skupina hledá způsoby, jak se na tyto osoby napojit (v jejich případě jde o osoby pocházející z občanských vrstev), přičemž druhá kategorie pak zajišťuje samotnou obchodní funkci kapitalistického podnikání.⁸ Pro Sombarta má toto rozdělení význam především v tom, že jeho pomocí rozděluje osoby které se podílely na prosazování kapitalismu na dobyvatele (die Eroberer) a praktické obchodníky. Zajímavější pro tuto práci je myšlenka, kterou Sombart již dále nerozvádí, nicméně na ní dostatečně poukazuje, a sice že pro úspěch podnikatele je důležité neustálé vyhledávání možností, jak se zapojit do sítě vztahů, která je pro danou oblast obchodu zajímavou. S touto tezí se také pokusím v následující práci pracovat.

Sombart se rovněž pokouší o nalezení skupin společnosti, které měly z nejrůznějších příčin možnosti, důvody a schopnosti lépe se s nástupem kapitalismu vyrovnat, či ho dokonce ovlivnit, přičemž se z jejich řad častěji než z jiných rekrutují úspěšní podnikatelé. V průběhu historie jde o kacíře, cizince (zde má na mysli především náboženské exulanty) a Židy. Ve všech případech jde o skupiny společnosti, jimž je zabráněno v plné participaci na společenském životě, přičemž je veškerá jejich aktivita svedena do oblasti hospodářství. Úspěch v této oblasti pak v některých případech částečně zvyšuje jejich společenský kredit. Z uvedených tří skupin věnuje Sombart největší pozornost právě Židům, kteří urychlili přechod od raného kapitalismu k standardním kapitalistickým poměrům vyjmenovává příčiny, díky nimž se právě mezi nimi rekrutovali úspěšní podnikatelé. Opět konstatuje, že nedostatečné uznání ze strany společnosti bylo motivem hospodářského vzestupu. Ve většině zemí, byli Židé bráni jako cizinci ze vzdálených krajů.⁹ Styk s cizinci a cizinou se

---

⁸ W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, 1. Band, München 1927, s. 836-840.

⁹ Sombart uvádí jako typické příklady migrace španělských Židů do Nizozemí.

tak stal pro Židy normálním daleko dříve, než pro velkou většinu společnosti, z čehož při rozvoji kapitalistického hospodářství dokázali těžit. Realita teritoriálního roztržštění jim poskytovala široké možnosti v mezinárodních obchodních transakcích, stejně jako při rychlé výměně podstatných informací. Konečně část židovských podnikatelů hraje v počáteční fázi kapitalistického hospodářství důležitou roli ve schopnosti poskytovat úvěr, a tím financovat modernizační projekty.¹⁰ Na tomto místě nejde o hodnocení Sombartových mnohdy problematických úsudků, s jejichž pomocí ve své syntéze konstruuje historické souvislosti vzniku moderního kapitalismu. Některé jeho postřehy při hodnocení role židovských podnikatelů v době, které se tato práce týká, jsou ovšem pro území habsburské monarchie aplikovatelné. Jak Richard Dotzauer, tak Jindřich Fügner přišli při svých aktivitách s podnikateli židovského původu (o jejichž dominanci na poli peněžního trhu nebylo pochyb) do styku a často známost s těmito osobami hrála podstatnou roli při zajišťování volných kapitálových prostředků v mezinárodním rozměru obchodních transakcí či v samotném počátku obchodní kariéry těchto dvou mužů.

Max Weber se ve své práci o genezi kapitalismu zabývá vnitřními popudy podnikatelova jednání, především tím, do jaké míry byly náboženské vlivy účastny na formování jeho osobnosti. Ve srovnání se Sombartem nehledá osobnosti, které ovlivňují nástup kapitalismu nikoli mezi obchodníky židovského původu, nýbrž mezi protestanty, čímž odporuje Sombartovu přesvědčení o větší aktivitě menšin ve společnosti. Při formování moderního kapitalismu je proti monokauzálnímu ekonomickému výkladu, neboť ten není schopen vysvětlit důvody, které vedly k jeho úspěšnému nástupu. Specifikum evropského kapitalismu spočívá ve velké míře používání racionálního myšlení, jehož představitelem je právě protestantský podnikatel. Ten měl jedinečný vliv na utváření specifického ducha kapitalismu, který dle Webera nespočíval v pouze hromadění zisku. Weber konstruuje ideální typ protestantského podnikatele, pro kterého je charakteristická naprostá odevzdanost své práci a naplnění všech povinností, které pramení z náboženských motivů. V kontextu Lutherova výkladu termín „povolání“ vyjadřuje především úkol na pozemském světě, v jehož vykonání spočívá jediná možnost člověka, jak se zalíbit Bohu. Nikoli tedy hromadění zisků samo o sobě má pro protestantského podnikatele prvotní význam, ale splnění této povinnosti.

Proto se rovněž takovýto podnikatelský ideální typ straní ostentativnosti a nepotřebného plýtvání, naopak jeho život nese částečně známky asketických rysů. Ze svého

---

¹⁰ W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, s. 877-919.

bohatství nemá nic pro vlastní osobu (s výjimkou subjektivního pocitu dobře odvedené práce – povolání). V souvislosti s tím hodnotí chování některých podnikatelů své současnosti (výdaje na vnější reprezentaci, snahy o získání šlechtického titulu) jako odklon od tohoto ideálu, který je pak v delším časovém horizontu spojen s hospodářským ústupem ze slávy. Právě protestantismus nabízí na rozdíl od tradičního katolicismu jakousi náboženskou prémii za takové vykonání pozemské povinnosti, čímž stimuloval v obchodní oblasti (ale nejen v ní) lidskou aktivitu. Ve srovnání s tím je tradiční katolík klidnější, má menší touhu po zisku a více spoléhá na jisté, i když nižší příjmy. Weber dokazuje své teze na dle něj silnějším podíl protestantů na kapitálovém vlastnictví, ve vedení moderních obchodních a průmyslových podniků, jež je však již jen důsledkem zvláštního vztahu k ekonomickému racionalismu. Ze stejného důvodu pramení silnější zastoupení protestantů ve studiu technických a obchodních věd. Nicméně hodnota jeho empirického výzkumu patřila mezi nejčastější terče jeho kritiků z řad různých vědních oborů.¹¹

Diskuse o relevanci jeho úsudků trvá ostatně dodnes.¹² Max Weber vyjádřil ve svém díle krom jiného i obdiv k anglosaskému světu, kterému přinesl kapitalismus hospodářskou a posléze i politickou dominanci. V následujícím textu bude zajímavé zmapovat, jaké stimuly hrály roli při podněcování hospodářské aktivity v prostředí, kde protestantismus nedominoval. Nezdá se totiž, že to bylo právě náboženské přesvědčení, které stimulovalo rozjezdy podnikatelských kariér, což však neodporuje myšlence o dalších etických podnětech těchto osob. Proto pro tuto práci však z Weberových námětů zůstává zajímavá myšlenka, jakými vnitřními popudy jsou motivováni lidé k intenzivním výkonům na hospodářském poli.

Skutečné oslavy se osobě podnikatele dostalo v díle Josepha Schumpetera. Rodák z moravské Třeště sám pocházel z podnikatelské rodiny, neboť jeho otec zde vlastnil textilní továrnu. Schumpeter se ve svých pracích pokouší o ekonomickou a společenskou analýzu kapitalistické společnosti, pro kterou je dle něj typická dynamika na úkor rovnováhy a s ní spojené střídání hospodářských cyklů. Na základě studia konkrétních historických materiálů kapitalistických společností dochází k přesvědčení, že střídání stavů depresí a rozmachů jsou v první řadě důsledkem realizovaných inovací, přičemž

---

¹¹ M. Weber, *Protestantská etika a duch kapitalismu*, M. Weber, *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998, s.185-245.

¹² Přehledně ji shrnuje naposledy M. Loužek, *Max Weber, Život a dílo, Weberovské interpretace*, Praha 2005, především s. 163-169 a s.342-371, Praha 2005.s.163-169 a 342-371.

realizátorem těchto inovací je právě podnikatel.¹³ Při formulování jeho pozice ve společnosti klade Schumpeter silný důraz na jeho funkce a vlastnosti. Jeho úlohou by tak měla být: produkce dosud neznámých výrobků, zavádění nových výrobních metod (nemusí jít o zcela jím vynalezenou metodu, jako spíše o uvedení této metody do komerční praxe), otevření nových trhů odbytu, na kterém dané zboží ještě nebylo zastoupeno, objevení nových zdrojů surovin a dosažení nové organizace práce.¹⁴

Tyto typy aktivity jsou odpovědné za opakující se cykly prosperity a recese, které vyvolává nerovnováha mezi novým typem zboží či novou metodou. Podnikatele samotného charakterizuje „individuální vůdcovství“, silný pocit odpovědnosti za vlastní úspěch a neustálá aktivita. Pokud dotyčná osoba splňuje tyto vlastnosti, jedná se o podnikatele, ať již je sám vlastníkem kapitálových prostředků k obchodu potřebných, nebo pouze zaměstnancem. Z důvodu nemožnosti udržet se trvale na vlně kreativity konstatuje, že většina osob úspěšných ve světě obchodu jsou podnikateli pouze krátce a posléze zapadá do běžné rutiny. Podnikatelé tak nejsou sociálně-profesní skupinou, ale spíše specifickým zjevem ve společnosti. Negativně však nazíral na působení podnikatele v politice, neboť buržoazie je dle něj ze své podstaty racionální a neheroická, což ji ve srovnání s feudály činí málo vhodnou pro zvládnutí politické vlády, pro což nachází Schumpeter v minulosti příklady. Tím, že kapitalismus strhl bariéry, které zabraňovaly přístupu k politice, zároveň strhl i podpůrné sloupy, které tvořily této společnosti oporu.¹⁵

Důležitost podnikatele v Schumpeterově díle dokládá jeho slavná předpověď o zániku kapitalismu díky vlastnímu úspěchu vychází právě z přesvědčení, že díky automatizaci pokroku, kdy jsou procesy technické inovace svěřeny týmu odborníků, zanikne funkce podnikatele, jako hlavního inovátora, neboť tomu v době byrokraticky řízeného pokroku nezbude žádná úloha. Tím tak kapitalismus ztratí zároveň svou hlavní oporu.¹⁶ Schumpeterovy názory jsou přínosné pro konstrukci definice podnikatele, neboť věnuje velkou pozornost jeho funkci ve společnosti. Rovněž jeho teze o podnikatelově zájmu na společenské změně je možno v této práci rozpracovat, neboť právě k ní můžeme sledovat mezi příslušníky obchodní a průmyslové elity v době neoabsolutismu variabilní vztah.

Podobně jako Schumpeter klade rovněž Fritz Redlich ve svých pracích důraz na popsání funkce podnikatele. Všimá si proměny podnikatelovy činnosti kolem poloviny

---

¹³ J. A. Schumpeter, *Business cycles, A theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*, Volume I., New York and London 1939, s. 3 an.

¹⁴ J. A. Schumpeter, *Teória hospodárskeho vývoja*, Bratislava 1987, s. 197.

¹⁵ J. A. Schumpeter, *Kapitalismus, socialismus a demokracie*, Brno 2004, s. 154-161

¹⁶ Tamtéž, s. 150-153.

devatenáctého století, kdy obchodní aktivity ještě nabyly jasně specializované ve srovnání s dobou pozdější. Teprve tehdy byli podnikatelé donuceni, vzhledem k technickému pokroku, k specializaci svého oboru a hranice mezi jednotlivými profesemi se staly méně prostupné. Pro tuto dobu je dle něj již důležité rozlišovat mezi podnikatelem a manažerem, vzhledem k rozdílnosti jejich funkcí. Zatímco úkolem manažera je přijímání standardních rozhodnutí, které mají vliv na každodenní chod podniku, je posláním podnikatele činit zásadní rozhodnutí, které ovlivňují podnik v dlouhodobější etapě. Při nich musí prokázat orientaci ve svém oboru a znalost situace na trhu. Ani jedna z uvedených osob nemusí být v Redlichově typologii přímým investorem, neboť o obstarání kapitálu samotného se stará dle jeho výkladu třetí skupina a sice kapitalisté.¹⁷

Redlich sám uznává, že jeho rozdělení je ideálně-typické. Kromě toho bylo v nedávné době rovněž zpochybněno jeho rozdělení na manažery a podnikatele pro druhou polovinu devatenáctého století právě z hlediska charakteru jejich funkcí.¹⁸ Aspekt rozhodovacích pravomocí a pozice v daném podniku však pomáhá při tvorbě definice pojmu podnikatel.

Autorem, který se snažil nově polemizovat s neoklasickými teoretiky ohledně úlohy podnikatele ve společnosti byl Mark Casson. Oproti dominujícímu neoklasickému názoru v ekonomické vědě pokládá podnikatele za ústřední postavu trhu. Neoklasická ekonomie podle jeho názoru díky zatlačování důležitosti podnikatele není schopna dostatečně průkazně vysvětlit úspěchy či neúspěchy některých podnikatelských počínů. Při analýze hospodářských růstu minulosti dle něj získává podnikatelova osobnost na důležitosti. Právě z tohoto důvodu se podle Cassonova názoru dostává podnikatelově osobě více místa ve studiích hospodářských historiků.¹⁹ Trh je na podnikateli závislý, neboť ten ho předpřipraví svými vlastními aktivitami ještě v momentě, než na něj vstoupí. Bez těchto aktivit by totiž trh nebyl skutečným dynamickým prostorem ale jakousi aukční místností.²⁰

Kromě charakteristik, na kterých závisí podnikatelův úspěch představených už u výše zmíněných autorů, přichází Casson s názorem, že nejdůležitější momentem pro úspěch podnikatelova jednání, je schopnost získávat a pracovat s informacemi. Přichází s teorií

---

¹⁷ Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, 10. Band, Stuttgart-Tübingen-Göttingen 1959, s. 486-498. Autorem hesla je právě Redlich.

¹⁸ Y. Cassis, *Unternehmer und Manager*, in: U. Frevert, H.-G. Haupt, *Der Mensch des 19. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1999, s. 40-67. Cassis pokládá právě zaměstnané manažery v daném období za hlavní protagonisty modernizace, nikoli za pouhé vykonavatele rutinních úkolů.

¹⁹ M. Casson, *The Entrepreneur*, Cheltenham – Northampton 2003, s. 10-11.

Na tomto místě nejde o hodnocení neoklasické ekonomie a její schopnosti analýzy kapitalistického hospodářství, nýbrž o představení názoru, který přispívá k podnikatelově charakteristice.

²⁰ Tamtéž, s. x.

asymetrického přístupu k informacím uvnitř společnosti, která odporuje neoliberalní představě o rovných možnostech v přístupu k nim. Právě v získávání informací a schopnosti je vhodně analyzovat je klíč k pochopení úspěchu jednotlivých osob. Při procesu jejich získávání a vyhodnocování je důležité rodinné a společenské prostředí dané osoby, neboť ta hraje podstatnou roli při vytváření sítí, ze kterých může daná osoba těžit. Jako instituce, kde dochází k důležité směně informací jmenuje například politické kluby či neziskové organizace. Vzdělání pak hraje podstatnou úlohu při analýze těchto informací. Podstatou podnikatelského úspěchu je nejen to, že vyhodnotí dané informace a situaci správně, ale že je schopen riskovat a chovat se v určitých momentech rozdílně, než jak předpokládá situace na trhu.²¹ Důležitost momentu správného rozhodnutí dle Cassona nikterak neklesá ve větších společnostech, neboť je otázkou podnikatelského umu, nakolik umí přenést svá rozhodnutí a představy na trh prostředkem jeho podřízeným osobám.

Cassonovy názory jsou zajímavé ve dvou důvodech. Jeho teze o asymetrickém přístupu k informacím je v současném mediálním věku zdůvodnitelná jen částečně. V době komplikovaného přístupu k nim se ale jednalo o podstatnou podmínku úspěšného podnikání. Jeho názor, že podnikatel má rovněž disponovat schopnostmi vést svůj podnik pak mohou pomoci při formulování definice tohoto pojmu.

Definice

Podobně komplikované jako diskuse o úloze podnikatele v společnosti je i hledání jeho definice a z toho plynoucího ohraničení předmětu bádání. Jestliže výše uvedené práce především hospodářských teoretiků akcentovaly především funkční definici, pro oblast historického výzkumu se toto vymezení jeví jako nedostatečné. Byla to zejména německá historiografie, která od přelomu šedesátých a sedmdesátých let věnovala studiu podnikatelů, čímž chtěla přispět k popsání společenské struktury německé společnosti v době industrializace.²² Ve svých kolektivních biografiích německých podnikatelů proto upřednostnila definici poziční, vycházející z podnikatelského postavení v rámci společenské struktury. Pouhé definování podnikatele pouze podle jeho funkce v hospodářském cyklu by totiž vyřadilo z okruhu studované skupiny velkou část osob a není poté možné dojít k obecnějším konstatováním při charakteristice celé skupiny. Rovněž tak pouhý důraz na

---

²¹ Tamtéž, s.188-243.

²² Především šlo o práce dvou profilujících historiků tzv. bielefeldské školy Hartmuta Kaelbleho a Jürgena Kocky. H.Kaelble, *Berliner Unternehmer während der frühen Industrialisierung*, Berlin-New York 1972. J. Kocka, *Unternehmer in der deutschen Industrialisierung*, Göttingen 1975.

inovační aktivity v hospodářské oblasti potlačuje studium ostatních faktorů podnikatelské problematiky.

Ve výše uvedených pracích byl měl být podnikatel součástí měšťanské střední třídy (Bürgertum), ve které bylo třeba hledat hlavní příčiny specifického charakteru moderních německých dějin.²³ Pro analýzu politického jednání dané třídy, jejího sociálního statutu je funkční pozice nevhodná, neboť a priori navozuje představu o politické pasivitě podnikatele, soustřeďující ho se na hospodářskou aktivitu²⁴. Hartmut Kaelble proto nabídl definovat podnikatele jako osobu, která přijímá strategická rozhodnutí v nestátních podnicích a disponuje produkčními faktory.²⁵ Pomocí této definice je pak také možno podnikatelstvo vymežit oproti ostatním sociálním skupinám. Tato měřítko byla německou sociální vědou využita, jak již bylo uvedeno výše, pro studium kolektivních biografii především podnikatelů průmyslníků. Silně potom akcentovala vztah k jiným sociálním formacím, právě pro studium německé „zvláštní cesty“.

Pro následující práci se mi jako nejvhodnější přístup jeví kombinace obou definic, tedy poziční a funkční, tak jak ji použil Hartmut Berghoff²⁶ či v českém prostředí např. Milan Myška²⁷. Tyto dvě definice se navzájem nevylučují. Poziční definice skutečně nabízí daleko širší badatelské pole osob. Při pouhém lpění na ekonomické funkci není navíc možné určit společenskou skupinu, aniž by bylo charakterizováno zároveň její společenské jednání. Při použití poziční definice ale nepůjde o vymezení nebo konfliktní potenciál podnikatelstva jako skupiny k jiným, například dělnictvu, neboť pro dané období nebyla tato otázka při nerozvinuté struktuře společnosti českých zemí prioritní. Ohled na podnikatelovu pozici spíše pomůže definovat jeho postavení v rámci společnosti a jeho chování, které mu pomáhalo při společenském vzestupu či pádu. Tedy jeho jednání na poli nejen hospodářském, ale i kulturním a sociálním, jakkoliv jsou tato pole provázána.

Zohlednění funkční definice je ale stejně tak vhodné, neboť v době nástupu kapitalismu nabízí srovnání, jak byli tito podnikatelé úspěšnými aktéry razantních hospodářských změn a procesů, či dokonce, jakým způsobem tyto procesy ovlivňovali.

Jak Richard Dotzauer, tak Jindřich Fügner splňují kritéria pro zařazení do poziční definice, neboť oba byli osobami, které stály na nejvyšších pozicích podniků, ať již byli

---

²³ Problematika tzv. Sonderweg je dostatečně známa a není ji nutné podrobně popisovat. Šlo o konstatování, že úspěšnou hospodářskou modernizací nedoplnila modernizace politická. Tato myšlenka je obsažena v obou výše uvedených publikacích, nejuceleněji pak v rozsáhlé syntéze H. U. Wehlera. H.U. Wehler, Die Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Bd 1, München 1987.

²⁴ Kaelble, Berliner Unternehmer, s 12-14.

²⁵ Tamtéž, s. 15

²⁶ H. Berghoff, Englische Unternehmer 1870-1914, Göttingen 1991.

²⁷ M.Myška, Rytíři průmyslové revoluce, Ostrava 1997.

jejich přímými vlastníky či nikoliv a přijímali strategická rozhodnutí důležitá pro jejich chod. Naplnění funkční definice pak není samozřejmé a z následující práce by měla vyplynout relevance takového zařazení.

Jindřich Fügner

Jindřich Fügner a jeho obchodní aktivity

Do pražského měšťanského prostředí se úspěšně zařadil již Fügnerův otec Petr.²⁸ Narodil se roku 1787 v Litoměřicích do rolnické rodiny.²⁹ V třiatdvaceti letech odešel do Prahy, kde si měl hledat kondice jako účetní. Rok na to, roku 1811, mu je již magistrátem povoleno vedení obchodu s plátnem, kartounem a jiným rukodělným zbožím, pokud se vykáže fondem 4000 zlatých. Takto vysokou částkou pravděpodobně ještě nedisponoval, neboť se o vedení obchodu dělil se svým společníkem Josephem Quiznererem. Jako předmět jejich obchodu na Starém městě bylo uvedeno střížní zboží a ostatní domácí produkty.³⁰ Rovněž tak je ale možné, že Petr Fügner přistoupil ke společnému podnikání nikoliv z důvodu nedostatečného kapitálového zajištění, nýbrž že chtěl s pomocí svého společníka, který se v pražských obchodních kruzích pohyboval již déle, snadněji proniknout mezi obchodníky hlavního města. V roce 1816 je již Petr Fügner uváděn jako jediný vlastník výše jmenovaného obchodu.³¹

O jeho úspěšném počínání svědčí i fakt, že svůj obchod začal provozovat v obchodním domě Mořice Zdekauera v Rytířské ulici. Obchodní dům té doby nebyl pouze místem prodeje klasických výrobků, ale postupně rozšiřoval svoje nabídky i do oblasti peněžní a úvěrové. Právě z některých podobných obchodních domů vznikají později soukromé bankovní domy. Zdekauer rozpoznal jako jeden z prvních v pražském prostředí možnosti vysokých zisků při peněžních operacích spojených s vydáváním státních dluhopisů během Napoleonských válek a v období, které po nich následovalo. Katastrofální stav rakouských státních financí donutil uzavřít vládu během let 1818-1847 celkem osmnáct státních půjček v celkové výši půl miliardy zlatých. Ta svěřila právě Zdekauerovi, který

---

²⁸ Informace osobě Fügnerova otce Petera vycházejí ze vzpomínek Renaty Tyršové. Ta pracovala s vlastními záznamy Petra Fügnera, které se však nezachovaly. R. Tyršová, Jindřich Fügner, Paměti a vzpomínky na mého otce, díl I., Praha 1924, s. 10-11.

²⁹ V souvislosti s pozdějšími obchodními úspěchy obou Fügnerů není nezajímavé zmínit životní příběh jejich předka Františka Fignera (1716-1775). V Posmykách byl úspěšným lodním mistrem a zbohatl na vltavské plavbě dřeva, které následně dovážel do Terezína. Za sedmileté války, kdy Litoměřice a přilehlou oblast obsadilo pruské vojsko přišel o většinu majetku. Většinu jeho vorů a lodí použili Prusové jako palivo pro zbudovanou pekárnu, nebo s nimi následně opouštěli kraj. Škodu tehdy vyčíslil na 7500 zlatých. Ihned poté se mu však podařilo obstarat si půjčku ve výši 1000 zlatých a opět začíná podnikat ve svém oboru. Již roku 1762 je uveden jako fundátor kaple v Prosmykách, kterou dal postavit jako dík za to, že se znovu vzchopil. Na darovací listině je uveden jako lodní mistr a rychtář v Prosmykách. Po jeho smrti přebral plavební podnik jeho syn František Ignác, který ze svých výdělků již byl schopen koupit panství Statenice u Prahy. Tato větev rodu však vymírá. Tyršová, Paměti, s. 10.

³⁰ Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1813, s.49

³¹ Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1816, s. 55.

fungoval v té době již jako uznávaný finanční poradce vlády, provedení některých operací s obligacemi, kdy například obstarával výměnu erárních a domestikálních dluhopisů za nově emitované obligace státní.

Právě kontakt na vrcholné představitele rakouské byrokracie se stal příčinou toho, že těžiště Zdekauerových spekulací leželo nikoliv v obchodování se všemi typy cenných papírů ale především se státními úpisy. V tomto období se tak Zdekauer etabloval mezi špičku nejen pražského, nýbrž i zemského finančního prostředí, v kterém mu kterému mohla konkurovat snad pouze rodina Lämelů.³² Vzhledem k neexistenci archivního materiálu týkajícího se této problematiky je složité odhadnout, nakolik byl Peter Fügner zainteresován na podobných finančních operacích. Jako provozovatel obchodu ve Zdekauerově obchodním domě se v každém případě dostal do nejtěsnější blízkosti jedné z nejzajímavějších osob obchodního světa tehdejší Prahy. Fügnerova rodina se účastnila pravidelných bálů, které Zdekauer provozoval ve svém domácím salóně. To, že se s rodinou Zdekauerů udržuje později styky i jeho syn Jindřich, svědčí o intenzivním vztahu rodiny Fügnerů ke Zdekauerům.³³

Pro budoucí chod obchodu Petera Fügnera a posléze rovněž jeho syna Jindřicha byla důležitá událost z počátku dvacátých let, kdy Peter Fügner poskytl svému vzdálenému příbuznému Johannu Liebigovi půjčku, s jejíž pomocí si Liebig pořídil „kastli s podomním obchodem“.³⁴ Liebig byl nevlastním synovcem Fügnerovy manželky Františky. Narodil se roku 1802. Poté, co se vyučil soukeníkem a odešel pracovat do tkalcovských dílen v Liberci, umožnil Peter Fügner mladému Liebigovi touto půjčkou start vlastní obchodní kariéry. Obchodoval se zbožím, které mu z Prahy zasílal jeho bratr Franz. Postupem času otevřel Liebig spolu se svým bratrem v Liberci vlastní obchod s drobným zbožím, nicméně se nevzdával myšlenky kariéry v oblasti textilního průmyslu. Uprostřed dvacátých let podnikl dvě studijní cesty do Anglie a Francie, kde se seznámil s technickými novinkami v tomto oboru. Po návratu využil příležitosti a odkoupil za 18 500 zlatých od bankovní firmy Ballabene a spol. první tkalcovnu v blízkosti Liberce. Záhy se stal majitelem několika dalších přádelen, tkalcoven a barvíren v severních Čechách, kde aplikoval některé

---

³² Srv. V. Urfus, Peněžníci předbřeznové Prahy, Pražský sborník historický roč. VII. Praha 1972, s. 107-128.

³³ O návštěvách Zdekauerovského salonu a v něm uskutečněném setkání s Jindřichem Fügnerem píše budoucí manželka Jindřicha Fügnera Kateřina Turecká své přítelkyni Anně Brzorádové. 6.2.1850 a 4.12.1850. Národní muzeum v Praze – Archiv oddělení dějin tělesné výchovy a sportu (NM AODTVS), fond Kateřina Fügnerová, k. 2, neuspořádáno. Na podobné domácí bály doby předbřeznové vzpomínala K. Světlá. K. Světlá, Jindřich Fügner v mé paměti, Za praporem sokolským, Praha 1887, s. 14. V roce 1853 napsal své ženě Kateřině Fügner: „Zum Zdekauer habe ich Luigi gesendet, gut hat das erledigt der Zdekauer.“ NM AODTVS, Fond Kateřina Fügnerová, k. 1, bez datace

³⁴ Tyršová, Paměti, s. 16

z tehdejších moderních technických postupů.³⁵ Když postupem času překonalo jeho podnikání geografický horizont Liberecka, provozoval Peter Fügner v rámci svého obchodu rovněž regionálním zastoupení Liebigových textilních podniků.³⁶

Vzhledem k nedostatku informací o podrobnostech obchodního života Petera Fügnera je složité přesněji určit stav jeho majetku či příjmů. I při pohledu na portréty Petera Fügnera a jeho manželky Františky³⁷, které pro ně namaloval Antonín Machek, se však zdá, že se kariéra tohoto pražského měšťana vyvíjela úspěšně. Oba manželé jsou na biedermeierovských obrazech spodobněni s množstvím šperků a oblečením, typickým pro tehdejší „druhou společnost“.³⁸ Fügner je rovněž uveden na grafickém listu purkmistra Müllera, kde nejvyšší purkrabí Karel Chotek děkuje jmenovaným osobám za účast na oslavě svých narozenin.³⁹

Otázka národní agitace nechala oba manžely spíše chladnými. Fügnerovo jméno není spjaté s žádnou z aktivit, kterou česká strana ohlašovala svůj vstup na pole národního hnutí, ať již jde o zakládání české průmyslové školy či sbírku na založení českého národního divadla.⁴⁰ Lze soudit, že do těchto podniků nevstupoval Fügner především z ostražitosti před jejich finanční rizikovostí. Je ale zřejmé, a sám Jindřich Fügner na to později vzpomínal, že prostředí ve kterém vyrůstal, bylo klasickým příkladem národnostně nevyhraněné a spíše z praktických důvodů německy mluvící rodiny.⁴¹

Jindřich Fügner se narodil 12. září 1822 jako třetí dítě manželů Fügnerových po prvorozeném synu Peterovi a starší sestře Julii.⁴² K těmto sourozencům později přibýly ještě dvě sestry – Wilhelmina (Mina) a Lola spolu s bratrem Ferdinandem. S výjimkou Julie neměli Jindřichovi sourozenci to štěstí, aby se dožili vysokého věku. Peter zemřel záhy po

---

³⁵ Liebig rozšířil později pole své působnosti rovněž do sklářství, stal se prezidentem liberecké obchodní a živnostenské komory a platil za nejbohatšího muže Liberecka. Ottův slovník naučný, 15.díl, Praha 1900, s. 1051

³⁶ E. Tonner, Jindřich Fügner, Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola pražského, Praha 1883, s. 7.

³⁷ Šlo o dceru broumovského obchodníka. Fügner se s ní oženil v roce 1816. Absolvovala hlavní školu. Tyršová, Paměti, s. 13.

³⁸ Jindřich Fügner 1882-1922, Praha 1922, s. 14. Pojmem „druhá společnost“ rozumím společenskou skupinu typickou pro pozdně feudální poměry, která zahrnuje vyšší státní úředníky, podnikatele, obchodníky a vyšší vrstvy městské inteligence ať již šlo o představitele svobodných povolání (lékaři, právníci) či osoby závislé na státu (např. univerzitní učitelé). Srv. O. Urban, Kapitalismus a česká společnost, Praha 2003, s. 103-104.

³⁹ Tyršová, Paměti, s. 17.

⁴⁰ Srv. J. Štaif, Dva typy občanského sdružování v době předbřeznové. Akcionářská jednota pro české divadlo a sbírky na českou průmyslovou školu. In: Documenta Pragensia XVIII, Praha 2000, s. 141-159. Ačkoliv bylo mnoho z členů výboru pro stavbu divadla z řad indiferentní pražské buržoazie, na političnost a národnostní akcent celé akce upozornil také J. Rak, Divadlo jako prostředek politické propagandy v první polovině 19. století, Divadlo v české kultuře 19. století, Praha 1985, s.44-49. Seznam členů výboru tamtéž, s. 50-51.

⁴¹ Tyršová, Paměti s. 18

⁴² Ve Fügnerově pozůstalosti je kopie jeho křtícího listu. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 1, inv. č. 2

narození, a tak byl Jindřich od počátku brán jako nejstarší syn a budoucí pokračovatel otcova podniku.⁴³

Navštěvoval hlavní školu u piaristů a v roce 1833 přešel na gymnázium stejného řádu. Emanuel Tonner později označil ve svých vzpomínkách tento ústav za „nejchatrnější ze všech pražských gymnázií“,⁴⁴ Fügner se zde však sešel s několika zajímavými osobnostmi – kromě jiných s pozdějším pražským starostou Františkem Pštrosem z rodiny podnikatelů v koželužství či synem známého portrétisty Antonína Machka Vilémem. Na gymnáziu strávil Jindřich Fügner pouze tři roky. Neopustil ho však z důvodu prospěchu, nýbrž proto, že jeho otec shledal tuto dobu všeobecného studia jako dostačující a rozhodl se dát svého syna na vyučení do některého z pražských obchodů.⁴⁵ V roce 1836 tak nastoupil do podniku známého pražského obchodníka Johanna Bachheibla s koloniálním zbožím a barvenými látkami v Široké ulici (dnes Jungmannově). Jako praktikant zde působil plně tři roky, kdy kromě obvyklých pomocných prací pracoval rovněž v písárně. V září roku 1839 tento obchod opouští, nicméně jeho příprava na povolání obchodníka tímto neskončila.⁴⁶

Peter Fügner se rozhodl využít svých dobrých konexí v obchodním světě a vyslal svého syna mimo Prahu. Pravděpodobně právě díky Bachheiblově doporučení je umožněno Jindřichovi odjet do Terstu, kde měl nabrat další zkušenosti. Fügnerův otec měl před očima tehdy již zářivou kariéru svého příbuzného Liebiga, kterému k vzestupu v textilním podnikání značně dopomohly výše zmíněné poznávací cesty po Francii a Anglii. Právě Terst jako hlavní přístav monarchie a jediné místo, kde mohl mladý Fügner přijít do přímého kontaktu se zámořským obchodem, se jevil jako ideální prostor pro získání praktických obchodních znalostí.

Terstský pobyt bude hrát v budoucím Fügnerově životě podstatnou roli. Seznámil se zde s novým prostředím, a to nejen obchodním, ale rovněž jazykovým a částečně i politickým, neboť zde musel pocítit aktivitu rozvíjejícího se italského národního hnutí Giuseppe Mazziniho Mladá Itálie, což začalo ovlivňovat jeho politické názory. Toto rušné společenské klima bylo dosti vzdáleno od poněkud statické atmosféry, ve které se pohyboval před svým odjezdem z Prahy. I vzhledem k jeho pozdějším sympatiím

---

⁴³ Lola zemřela v roce 1842 na tuberkulózu, Mina, která se později provdala za Josefa Alexandra Helferta (o Fügnerově stycích s ním bude pojednáno v jiné kapitole), zemřela po narození prvního syna Zdenka v roce 1849 na tuto nemoc rovněž. O šest let mladší Fügnerův bratr Ferdinand pak v roce 1862 na nervovou chorobu. Tyršová, Paměti, s.13.

⁴⁴ E. Tonner, Jindřich Fügner, Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola pražského, Praha 1883, s.5.

⁴⁵ Tyršová, Paměti, s. 18.

⁴⁶ Ve Fügnerově pozůstalosti je zachován výuční list z 2. října 1839. NM AODTVS, fond Fügner, k. 1, inv. č.5.

k Mazziniho osobě můžeme předpokládat, že se v Terstu dostal do kruhů, kde se tyto společensko – politické problémy řešily, nebo byl alespoň jejich intenzivním pozorovatelem, například díky četbě místního tisku, brožur či letáků. Znalost italštiny si zde ostatně dokonale osvojil a později ji zúročil jako zástupce italské pojišťovací společnosti.

Po návratu z Terstu do Prahy nastoupil do podniku svého otce, kde pracoval jako účetní.⁴⁷ Pražské prostředí ho ve srovnání s terstským pobytem příliš neuspokojovalo, a tak začal přemýšlet o další cestě, při které by spojil kupecké praktikování s návštěvou další cizí země. Jako ideální destinaci viděl především Anglii, k čemuž ho vedlo několik důvodů: uvědomoval si její výsadní postavení jako světové hospodářské velmoci a zároveň ho přitahoval její odlišný politický systém se všemi výdobytky moderní občanské společnosti. Začal proto se studiem angličtiny a roku 1844 do Anglie odjíždí, poté co od rodiny Zdekauerů dostal doporučení pro několik londýnských kupeckých domů. Po cestě do Anglie navštívil rovněž Belgie a Paříž. V Londýně strávil necelé tři měsíce a nevěnoval se zde pouze obchodu. Ve společnosti ostatních mladých obchodníků, většinou synů z majetných londýnských rodin vedl bohatý společenský život. Ještě více se tím prohloubil jeho zájem o politiku a o souvislosti vztahu politiky a národního hospodářství.⁴⁸

Při této příležitosti si všímal i nových investičních příležitostí, především takových, které souvisely s finančními institucemi různého druhu. V první řadě šlo o pojišťovnictví, které se v této době v Čechách teprve začínalo rozvíjet. Tato oblast podnikání se mu jevila jako perspektivní a ve srovnání s klasickým obchodem, jak ho provozoval jeho otec, též nepoměrně zajímavější. Rok po svém návratu do Prahy se obrátil na londýnskou pojišťovnu Imperiál s žádostí, aby mu bylo povoleno otevřít agenturní pobočku pro Čechy. Žádost doplnil o podrobnější analýzu možností rozvoje pojišťovacího podnikání v Čechách, nicméně jeho věc však byla zamítnuta.⁴⁹

Prozatím byl tedy vstup Fügnera do této oblasti odložen a tak pokračoval v obchodě svého otce. Roku 1846 mu byla udělena prokura, čímž mu otec fakticky povolil přístup k přímému vedení obchodu a byl zplnomocněn vést veškerá obchodní jednání. V té době je jako hlavní předmět jejich podnikání uveden obchod s bavlněným a vlněným zbožím, ve

---

⁴⁷ V dopise z roku 1849, kde oznamuje převzetí obchodu svým synem Peter Fügner. Tamtéž, inv. č. 9.

⁴⁸ Tyršová, Paměti, s. 20-22. Zachoval se též Fügnerův cestovní pas. Národní archiv, fond Policejní ředitelství Praha, k. 339, sign. F/77/15. Podrobněji bude Fügnerovým zážitkům a dojmům z londýnského pobytu věnována jiná kapitola.

⁴⁹ Jakýsi Mr. Cebell z pojišťovny Imperiál za analýzu Fügnerovi děkoval, avšak žádost neodpovídala představám vedení, které se v Čechách nechtělo angažovat. Roli v tomto rozhodnutí sehrála i negativní zkušenost společnosti při jednáních ohledně otevření podobné pobočky v Sasku. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 69.

skutečnosti šlo o veškeré střížné zboží.⁵⁰ Nezdá se, že by kupecký život Fügnera dostatečně uspokojoval. Po návratu se kromě obchodu dále soukromě věnoval studiu a vlastním zálibám. Na doporučení Johanna Liebiga zvolil za svého domácího učitele Antona Springera, který ho seznamoval s problémy tehdejší filozofie, matematiky, stejně jako s výkladem dějin.⁵¹ Zároveň vedl bohatý společenský život. Nejčastěji působil při organizaci mnoha plesů předbřeznové Prahy. V létě roku 1845 je například členem výboru, který pořádal ples na oslavu otevření státní dráhy. Bál, jenž se konal na Hradčanech, připravoval Kruh mladých obchodníků. Stejně tak působil ve výborech, které organizovaly plesy v spolku Apollo či na pražském Žofíně.⁵² Na jednom z takových plesů se seznámil se svou budoucí manželkou Kateřinou Tureckou.

Ze všech těchto údajů vyplývá, že se během čtyřicátých let stala z Fügnera osobnost, která byla pro své okolí zajímavá nejen z důvodu příslušnosti do přední pražské měšťanské rodiny, nýbrž i pro velkou míru svého společenského šarmu. Poté, co vztah Kateřiny Turecké a Jindřich Fügnera zintenzivnil, napsala v dopise své přítelkyni: „Heinrich Fügner mě miluje, mě obyčejnou Kateřinu. Jak je to jen možné, že mě miluje muž od všech tak obdivovaný jako oduševnělý, krásný a líbezný. Mě, která nemá žádnou z těchto vlastností.“⁵³ Podobně zřejmě zapůsobil Fügner i na mnohé další osoby ve svém okolí. Vybaven tímto sociálním kapitálem, vstupoval Fügner do porevolučního období, které bylo v jeho podnikatelské kariéře nejplodnější.

Ještě předtím je ale nutné alespoň ve zkratce zmínit v této životopisné kapitole jeho činnost za revoluce 1848. Ačkoliv otázkám Fügnerovy reakce na postupné vyostřování národnostního konfliktu v Čechách během revoluce 1848, stejně jako vnímání různých politických směrů doby, bude věnována následující kapitola, je na tomto místě nutné zmínit jeho činnost za revoluce.

Fügner, který se seznámil s ústavními poměry během své cesty do Anglie, musel události jara 1848 vrcholící ve vydání konstituce uvítat. Své aktivní společenské vystoupení však omezil na působení v národní gardě. Tento ozbrojený sbor, zřízený na základě císařského patentu z 15. března 1848, byl jedním z typů jednotek, které byly založeny podle francouzského revolučního vzoru. Vedle národních gard se brzy začaly seskupovat i jiné

---

⁵⁰ Schematismus für das Königreich Böhmen 1847, s. 579.

⁵¹ J. Fügner vzpomínal na Springera v dopise své budoucí manželce Kateřině Turecké 19. února 1853. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

⁵² K. Světlá, Jindřich Fügner v mé paměti. In: Za Praporem sokolským, Praha 1887, s.16.

⁵³ „Heinrich Fügner liebt mich, die einfache Katherine. Wie ist es nur möglich, dass der von allen als so geistreich, schön und liebenswürdig bewundeter Mann mich liebt, die doch nichts weniger als eine von diesen Eigenschaften besitzt.“ Kateřina Turecká Anně Brzorádové 4. dubna 1853 NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 2.

organizace, založené na profesním základě. Tak například vysokoškolští studenti vytvořili Akademickou legii a spisovatelé sbor Concordia, který později z nacionálních důvodů opustili čeští členové, aby si založili vlastní Svatováclavské bratrstvo, které je posléze přejmenováno na Svornost. Sbory typu Akademické legie reprezentovaly radikálnější část společnosti a proto svůj hlavní úkol spatřovaly v dohledu nad dodržováním vydobytých ústavních svobod. Oproti tomu účelem národní gardy byla od počátku spíše kontrola veřejného pořádku, který mohl být naopak narušen skupinami společnosti, které chtěly v otázkách změny společenských poměrů zacházet dále, než do té doby vydané císařské patenty a ústava. Proto se staly spíše reprezentantem liberálů, kteří byli s politickými ústupky spokojeni a v prohlubování společenské změny viděli ohrožení vlastní pozice.⁵⁴

Není proto náhoda, že Fügner vedl jako hejtman osmou kampanii pátého batalionu pražské národní gardy.⁵⁵ Členství v ozbrojeném sboru bylo zpočátku atraktivní možností jak dát v každodenním životě najevo svou revolučnost. Během svého velitelství se však postupně setkával s faktem, že po vyprchání počátečního nadšení se působení v gardě stává pro mnohé její členy spíše obtíží. Svému švagrovy Josefu Alexandru Helfertovi, kterého o svém působení v gardě informoval, si v dopise stěžoval, jak obtížné bylo řídit skupinu lidí v revolučních poměrech, kdy byla u mnohých proklamovaná svoboda zaměňována s anarchií.

To se týkalo i představitelů majetných a vzdělaných měšťanských vrstev, od kterých Fügner očekával větší míru společenské disciplíny. Proto se po čase rozhodl toto místo opustit a nabídl své služby jednomu z plukovníků gardy a stal se tak nadporučíkem, který pracoval ve štábní kanceláři. Na tomto postu oceňoval, že je blíže míst, na kterých jsou přijímána důležitá rozhodnutí a může tak lépe posloužit k naplňování účelu gardy.⁵⁶ Činnost v národní gardě dokresluje jeho vnímání mantinelů, mezi kterými se měly podle Fügnera, ale i většiny ostatních členů majetné buržoazie, odehrávat společenské změny. Míra politické svobody měla být pouze natolik dostatečná, aby vyhovovala této sociální

---

⁵⁴ Srv. F. Roubík, Český rok 1848, Praha 1931, s. 91-94.

⁵⁵ Děkovný dopis napsaný při příležitosti výstupu z národní gardy 11. ledna 1850. Fügner z kampanie vystoupil z důvodu změny bydliště. NM AODTVS fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 55.

⁵⁶ „... ich war Tag und Nacht Nationalgard, habe mich brav geaergert, das hiesige Volk ist ein Mistvolk, ich meine damit gerade diejenigen, die sich behaglich im Selbstgeföhle auf den Bauch klopfen mit den Worten, ich bin Bürger - verflucht wenig, wenn nicht sonst. – Daß ich nicht Blutsgeyer aus Aerger wurde, wundert mich, denn die Zeit durch meiner Hauptmannexistenz wurde ich fürchterlich gequaelt, ich hatte eine Compagnie „gegründet“ auf der Basis des Besitzes und Intelligenz, wie die Petition sagt, - aber die Besitzenden, erlöse mich Gott, vor diesen coulens Creaturen. 200 Leuten etwas rech machen bey den bestehenden Zeitverhaeltnissen, wo alles schweinisch besoffen von Freiheit ist.“ Jindřich Fügner Josefu Alexandru Helfertovi 7. dubna 1848. Cit. dle: O. Feyl, Die Entwicklung des Sokolgründers Heinrich Fügner im Gichte Steiner prager Briefe an den böhmdeutschen konservativen Joseph Alexander von Helfert in den Jahren 1848 bis 1865, Deutsch-slawische Wechselseitigkeit in sieben Jahrhunderten, Berlin 1956, s. 518-519.

vrstvě, neboť vyšší stupeň demokratizace společenského života by mohl ohrozit společenský pořádek, který byl potřebný kromě jiného i k bezproblémovému fungování obchodu. Proto nemůže být překvapivé, že vydání oktrojované ústavy v březnu roku 1849 Fügner přivítal. Podle jeho slov musel být z opětovného nastolení pořádku a klidu potěšen každý, kdo se věnoval obchodu, neboť nastala doba, kdy byly pro podnikání opět vhodné podmínky.⁵⁷

Po revoluci 1848 se Fügner definitivně osamostatnil od své rodiny. Převzal vedení otcova obchodu a stejně tak veškerý jeho majetek. Náhradou zato pak platil rodičům výživné ve výši 360 zlatých a rovněž hradil jejich bydlení.⁵⁸ Zároveň se odstěhoval z rodinného bytu na Senovážném náměstí do vlastního v Krakovské ulici. Následujícího roku obdržel městské právo a stal se tak plnoprávným měšťanem.⁵⁹ Vzhledem k rodinné historii Fügnerů je zajímavé zmínit, že zde nebydlel sám. Pronajal si s ohledem na svou sestru nepoměrně větší byt, než skutečně potřeboval, protože Julie v této době procházela poměrně složitým životním obdobím. Se svým manželem doktorem medicíny Paulusem přestala žít po smrti jejich syna. Paulus se odstěhoval do Vídně a Julie navázala vztah s vysokým úředníkem státní správy Servantem. Fügner si byl vědom delikátnosti situace, neboť představa vdané ženy žijící s jiným mužem byla pro tehdejší společnost těžko akceptovatelnou. K této známosti se postavil negativně i otec Peter Fügner. Proto Fügner jeden svůj pokoj pronajal Servantovi, a tak částečně situaci mladému páru ulehčil.⁶⁰

Jak již bylo poznamenáno výše, neznamenal výsledek revoluce pro osobnost Fügnerova typu žádné zklamání, zvláště když ve vydání oktrojované ústavy nespatořovali současníci žádnou dramatickou cézuru ale potvrzení revolučních výdobytků, jak si je tato část liberálního měšťanstva představovala. To, že se ve Vídni připravovalo podstatnějiší omezení zastupitelského systému, které vyvrcholilo vydáním takzvaných silvestrovských patentů, navíc tehdy ještě příliš mnoho lidí netušilo. Fügner se tak věnoval vlastnímu obchodu, se kterým byla spojena distribuce produktů z továren Johanna Liebiga. Zároveň se stále rozhlížel po dalších možnostech podnikání a investování. Myšlenka na získání povolení pro zastupování zahraniční pojišťovny ho stále neopouštěla. Do svých plánů se

⁵⁷ J. Fügner J. A. Helfertovi 12. března 1849: „Von Pilsen retourniert, wurde ich von der Verfassung, ich muss gestehen, angenehm überrascht.... Zuletzt können wir mit Gewissheit einen erfreulichen Umschwung der Geschäfte erwarten, bekommen unser Geld herein und dem für Jeden hereinbrechendem Elend ist ein Damm vorgeschoben.“ Tamtéž s. 523.

⁵⁸ Dochovaná smlouva, kterou Jindřich Fügner uzavřel se svým otcem v roce 1861 potvrzovalo daný stav platný od roku 1850. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 1, inv. č. 16.

⁵⁹ NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 1, inv. č. 11.

⁶⁰ Tyršová, Paměti, s. 26-27.

snažil zapojit svého příbuzného Josefa Alexandra Helferta, vysokého úředníka ministerstva kultu a vyučování, od kterého si sliboval pomoc při vyřízení celé záležitosti.

Udělení koncese na provozování zastupitelství zahraniční pojišťovny bylo složitou záležitostí, neboť rakouské úřady si příliš nepřály rozšiřovat v monarchii jejich řady. Postupovaly tak z několika důvodů, mezi nimiž nejdůležitější byla snaha omezit odliv zisků pramenící z provozu pojišťovny do ciziny. Zároveň zde mohla určitou roli sehrát i obava, aby se prostřednictvím zahraničních zastoupení nedostávaly do monarchie snadněji v různých formách ideje, které neodpovídaly představám předbřeznového Metternichova absolutismu.⁶¹

Fügner se s žádostí o přimluvu u ministrů obchodu či financí obrátil na Helferta v prosinci roku 1848, tedy v době, kdy již Helfert zastával funkci státního podsekretáře na ministerstvu kultu a vyučování. V dopise mu popsal obtíže, které byly spojeny se získáním koncese, neboť předrevoluční režim nechtěl fungování zahraničních ústavů povolit, k čemuž byl často inspirován úplatky ze strany domácích pojišťoven. Proto tehdy fungovala v Čechách pouze jedna zahraniční a sice saská Leipziger Feuer-Versicherungs-Anstalt. Fügner se přimlouval za vytvoření konkurenčního prostředí, které mohlo způsobit částečné ztráty dosavadním ústavům, nicméně veřejnost by z něj měla prospěch. V souvislosti s tím se Helfertovi zmínil o svých dřívějších pokusech o udělení koncese, kdy kromě výše uvedené anglické pojišťovny Imperial jednal také s jedním frankfurtským ústavem. S příchodem nových politických poměrů pak doufal, že by celkový proces udělování koncesí mohl být podstatně liberalizován, což by bývalo mohlo podstatně ovlivnit jeho kariéru pozitivním směrem.⁶²

---

⁶¹ Srv. M. Marvan, Dějiny pojišťovnictví v Československu, 1. díl, Praha 1989, s. 41. Zakládání prvních pojišťoven bylo složitou záležitostí i v případě domácích ústavů. Úsilí státu, aby se k zřizování pojišťoven přistupovalo bylo motivováno především snahou minimalizovat škody přírodních katastrof a požárů na poddané, neboť ti poté nebyli schopni platit odpovídající berně. Stejně tak podobné škody komplikovaly odvody do armády. Státní aparát však narážel již od dob Marie Terezie na nevoli šlechty, která v podobných aktivitách viděla pokusy o centralizaci a zasahování do vlastních domén. Právně tak řešil zakládání pojišťovacích ústavů až patent císaře Františka I. z roku 1819, který povolil zřizování soukromých pojišťoven. Na základě tohoto patentu vznikla roku 1827 První česká vzájemná pojišťovna v Praze, mezi jejímiž zakladateli byli představitelé podnikavé šlechty – Matyáš Hrabě z Thurnu a František Josef hrabě z Vrtby. Srv. Tamtéž, s. 34-50.

⁶² „ Sollte dero Eminenz gelegentlich mit dem Kollegen Minister des Handels oder der Finanzen zusammenkommen, so könnten Sie wohl im Gespraech die Frage schlaue fallen lassen, ob es jetzt nicht gelingen könnte, die Concession zum Etablisment einer Agentur von ausländischen Versicherungsgesellschaften, zu erhalten. Obwohl die Leipziger Assekuranzkammer schon seit vielen Jahren hier konzessioniert ist und Geschaefte macht, wollte man im alen regime doch keine weitere Concession ertheilen, weil die inländischen Gesellschaften die betreffenden Behörden bestachen. Es ist gewiss im Interesse des Publikums, wenn auch auslaendische Gesellschaften versichern, der aus der Connurrenz entspringende Verlust kann nur die ohnedies reichen Actieninhaber der innlaendischen Kammern treffen, die Masse gewinnt. Ist nun Hoffnung, dass derlei Concessionen gegeben werden oder gaenzliche Freiheit zu erwarten steht, so ist mir ein grosses Feld geöffnet. Du wirst nich wissen, dass ich vor zwei Jahren bereits mit

Ačkoliv Helfert pravděpodobně ve prospěch Fügnerových záležitostí na vládních místech intervenoval, jak vyplývá z poděkování, která mu Fügner adresuje, koncesi na provozování zastupitelství Fügner tehdy nezískal. Ve stejné době se snažil Fügner získat zajímavý post v pobočce blíže neurčené banky. Helfert intervenoval kvůli této otázce u samotného bankovního guvernéra. Pravděpodobně mohlo jít a místo v pražské pobočce rakouské národní banky. Ta měla v Praze svou pobočku, v jejímž vedení stáli někteří Fügnerovi přátelé, například Carl Brosche, který byl později Fügnerův svědek na jeho svatbě.⁶³ Ani tato snaha však nebyla nakonec úspěšnou.

Ve spojení se zahraničními pojišťovny zůstával ve spojení dále. Především šlo o ústavy z německého prostředí, v první řadě o pojišťovací společnost Phönix z Frankfurtu nad Mohanem. Při snaze získat koncesi se kromě Helferta mohl opřít i o známost se sestrou ministra Bacha, kterou provázela při návštěvě Prahy na jaře roku 1851. Seznámil se s ní právě prostřednictvím Helferta.⁶⁴ V létě roku 1852 prosil Helferta o to, aby zjistil v okruhu spolupracovníků ministra financí Andream Baumgartnera, zda v částečně liberalizovaných poměrech neoabsolutismu může počítat se snadnějším přístupem ke koncesím. Ve svém dopise nabídl Helfertovi zároveň vysvětlení, proč by stát neměl bránit vstupu zahraničních společností na trh a zvýhodňovat domácí ústavy. Domácí pojišťovny jsou podle něj beztak akciové společnosti, a proto nikdo nemůže ručit za to, zda skuteční držitelé těchto akcií nejsou cizinci. Samotný stát by měl mít zájem na tom, aby se trh s pojištěním rozšiřoval, neboť díky pojištění pronikne do řad obyvatelstva pocit větší jistoty. Občané monarchie by pak získali konkrétní důkaz, že stát dbá o jejich bezpečí a zajištění.⁶⁵

---

einer Londoner und Frankfurter Kammer in Correspondenz deshalb war, der Plan scheiterte, da wir keine Concession erhielten. Du wirst mich zum grösstem Dank durch eine diesfaellige Auskunft verbinden, ich kann mir meine Zukunft sichern.“ Fügner Helfertovi 12. prosince 1848. Cit. dle O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 522. Uctivý tón dopisu je zde spíše nadsázkou a zapadá do často netradičního stylu, který Fügner při korespondenci s Helfertem používal. Více k jejich vztahu bude uvedeno následující kapitole.

⁶³ V dopise datovaném k půli dubna děkuje Fügner Helfertovy: „Dank für deine Intervention bey dem Bankgouverneur.“ Cit. dle O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s.526. 5. listopadu pak píše Helfertovy, že obsazení místa závisí již pouze na guvernérově banky: „Die Besetzung der hiesigen Bankstelle hängt nur von dem Bankgouverneur ab.“ Tamtéž s. 533. Složení ředitelství Filiatione der priv. Österreichischen Nationalbank in Prag je uvedeno v Handbuch des Königreichs Böhmen für das Jahr 1851, s. 151.

⁶⁴ Fügner Helferta informoval o této návštěvě v dopisu z 21. května 1851. O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 537. Opět upozorňuji, že Fügnerovým vazbám na důležitá místa státního aparátu bude věnována zvláštní kapitola.

⁶⁵ „... zu dem sind es durchwegs Actiengesellschaften, wer bürgt dafür, dass nicht die meiste Adrien im Ausland sind.... Nicht war - das Gefühl das begründetere, der Sicherheit muss da in Rechnung gebracht werden: dann muss der Staat den Kammern freie Concurrrenz eröffnen. – Es ist doch, wie ich schla combinirt habe, das ganze Wesen und Streben der Regierung, den Völkern das beruhigende Bewussteyn der geschütztesten Sicherheit zu demonstrieren und immanent zu machen. Das Grosse wiederholt sich im Kleinen, also müsste ich eigentlich durchdringen sollen. Kanast du einmal so Herren von Collegen Baumgartner auf die Seite kriegen und so für mich fragen, ob die Concession für eine der renommiertesten deutschen Kammern zu erreichen möglich wäre, dann machst du mich zum glücklichsten Menschen - ich reise dann gleich nach

Z dopisů, které Helfertovy posílal mezi lety 1852 až 1854, je vidět, jak moc Fügner toužil po získání povolení k pojišťovacímu podnikání. Jeho žádosti se opakují při téměř každé příležitosti, kdy Helfertovi psal. Při svých nadějích na udělení koncese spoléhal nejen na známosti Helferta ve vídeňských úřadech, ale i na okolnosti vysoké politiky. Rakousko vedlo v průběhu roku 1853 jednání se zeměmi německého spolku o revizi dva roky starého celního tarifu. Nový tarif byl pak skutečně vydán v prosinci 1853, nicméně Fügner si od těchto jednání sliboval možné úplné začlenění monarchie do společného celního prostoru, což by podle něj jeho věc značně zjednodušilo.⁶⁶ Informace o jednáních na mezivládní úrovni doufal získat Helfertovým prostřednictvím. O získání koncese stála rovněž intenzivně i frankfurtská pojišťovna, která na Fügnera naléhala s vyjádřením k celé akci. Fügner byl rozhodnut po případném udělení koncese dokonce opustit Prahu a ve Vídni otevřít hlavní sídlo nového zastupitelství. Myšlenka na přechod do nové oblasti podnikání mu byla rovněž příjemná z důvodu, že by se vymanil z obchodního vlivu svého strýce Liebiga, ke kterému neměl příliš vřelý vztah.⁶⁷ Veškeré snažení však nakonec v udělení koncese nevyšlo.

Fügnerova kauza je typickou otázkou, jak stát jednal v otázce možného povolení fungování zahraničních pojišťoven a akciových společností obecně. Jediná zahraniční pojišťovna té doby, Fügnerem zmiňovaná lipská pojišťovací společnost, musela čelit mnohým nástrahám ze strany domácích ústavů, které si dokonce v roce 1846 na dva roky vynutily zrušení povolovací koncese. Ani v mnoha ohledech liberální hospodářská politika padesátých let v tomto ohledu změnu nepřinesla, neboť celní tarify bezproblémové zřizování poboček zahraničních společností nepřinesly. Činnost zahraničních akciových společností v monarchii povolilo až císařské nařízení z 29. listopadu 1865. Z těchto společností však byly vyňaty právě pojišťovny, a tak zákaz působení těchto ústavů rušil až zákon z 29. března 1873.⁶⁸

Na tomto místě by bylo zajímavé položit si otázku, proč vlastně Fügner tolik usiloval o změnu své profese a přechod na jiné podnikání. Jeho vlastní obchod mu totiž vynášel zřejmě značné prostředky, jak se dá usoudit z životního stylu který vedl a z členství

Frankfurt und bewerbe mich.“ Fügner Helfertovy 8. června 1852, tamtéž s. 542-543. V edici je u tohoto dopisu uveden rok 1855, jedná se však o chybný údaj.

⁶⁶ Srv. H. H. Brandt, *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848-1860*, Göttingen 1978, s. 415an. Helfertovi Fügner napsal 30. července, že ještě nikdy nečetl tak horlivě německé *Augsburger Allgemeine Zeitung*. O. Feyl, *Briefe Fügners an Helfert*, s. 544.

⁶⁷ Za všechny dopisy během těchto dvou let vybírám typickou ukázkou z 28. března 1853: „Erlange ich die Assecuranz, mein lang ersehntes Ziel, so bleibt mir wenig mehr zu wünschen brig, darauf geht mein Sinn, schon darum, um mich von dem Geldbrozen Liebig zu emanzipieren.“ Tamtéž s. 549.

⁶⁸ Srv. Marvan, *Dějiny pojišťovnictví*, s. 67-93.

v některých prominentních zájmových klubech. V roce 1853 je například uveden mezi třinácti direktory kupeckého spolku v Praze, kde spolu s ním zasedaly špičky tehdejšího obchodu.⁶⁹ Pražskou společností byl obdivován jako úspěšný muž. Helfertovi sdělil do Vídně, jak přišel do módy a ze všech stran musel přijímat nabídky k tanci.⁷⁰ Samotná touha po vyšších výdělcích tedy nebyla jediným důvodem, který Fügnera ke změně motivoval. Podnikání v novém oboru kromě toho nemuselo být za každých okolností finančně výnosné, zvláště v začátcích, ačkoliv by měl za sebou oporu zahraničního vlastníka. Pojišťovnictví se teprve rozvíjelo a na obtíže spojené s jeho zakládáním již bylo upozorněno. Zároveň to ale byla právě ona novost, která Fügnera přitahovala. Při svých obchodních cestách, které vykonal ještě před revolucí 1848 jako mladý uředník, a pokračoval v nich i v padesátých letech jako jediný vlastník obchodu se seznamoval s formami finančního podnikání, které ho fascinovaly pro svou modernitu a dynamičnost.⁷¹ Spolu s výše uvedenými důvody přispěla k přání po změně profese i jistá touha po změně každodenního obchodního života. Při práci v obchodě se Fügner nemohl vyhnout manuální práci. Ve srovnání s tím se jevilo možná úřadování v kanceláři pohodlnějším. Tehdy zřejmě dospěl k rozhodnutí, které sám komentoval nevybíravě jako touhu zbavit se „balíků, látek a smlouvajících Židů“⁷² Dostatečně motivující byla i již zmíněná představa, že by přestal být obchodně závislý na příbuzném Johannu Liebigovi. Jelikož tehdejší podnikání v oblasti bankovních služeb bylo omezeno vzhledem k vysoké kapitálové náročnosti na několik rodinných bankovních domů, jevila se mu právě oblast pojišťovnictví jako ideální. V neposlední řadě se domnívám, že není nutné dopředu podceňovat morální pozadí takového rozhodnutí, neboť jak již částečně z textu vyplynulo a jak se pokusím popsat později, Fügner disponoval jistou mírou idealismu a společenské odpovědnosti. Pojišťovnictví mu tento prostor nabízelo, neboť skrze něj mohl působit na výchovu obyvatel k péči o vlastní majetek, která mohla následně usnadnit řešení následků pohrom. V kontextu doby si je nutné uvědomit skutečnost, že šlo o

---

⁶⁹ Jednalo se o Kaufmännischer Verein in Prag, často označovaný také jako Kaufmännische Ressource, tedy kupecká beseda. Členy představenstva byli například Andrea Haase či Friedrich Zdekauer. Národní archiv (NA), fond Prezidium místodržitelství 1850-1854, k. 141, fasc. 8/5/5. O spolku podrobněji v kapitole věnované Fügnerovým vztahovým sítím.

⁷⁰ Musím se Ti přiznati, jak jsem letos přišel do mody: ze všech stran mě zvou, tančím jako zběsilý. „Fügner Helfertovy 6. února 1851. Cit. dle L. Jandásek, Korespondence Jindřicha Fügnera s Jos. Alex. baronem Helfertem, Sokol, časopis pro tělesnou a mravní výchovu, roč. 57, 1931, s.94.

⁷¹ Od převzetí otcova obchodu jezdí do ciziny pravidelně každý rok. Jako destinace jsou v pasu uvedeny země německého spolku, Švýcarsko, Francie a Anglie. Neznamená to, že by nutně navštívil každý rok všechny tyto země, neboť do pasu bylo zaneseno povolení ke vstupu do výše uvedených zemí hromadně. Pro obezřetnost státních orgánů je typické, že ačkoliv žádá o pas na tři roky, je mu vystaven doklad vždy jen na rok, čímž si úřad zajišťoval permanentní přehled nad cestujícími osobami. Fügner tak musel o vydání prosit každý rok znovu, což je zároveň důkazem četnosti jeho cest. NA, fond Policejní ředitelství 1861-1865, k. 339, fasc. 77/15.

⁷² R. Tyršová, Jindřich Fügner, Paměti a vzpomínky na mého otce, díl I., Praha 1924, s. 21.

dobu po zrušení feudalismu a obyvatelé kromě mnoha jiných důsledků ztratili ve šlechtě vrchnost, která se na svých dominiích mohla nést část nákladů spojených s řešením podobných problémů.

Do období jednání s pojišťovny spadá také jeho sňatek s Kateřinou Tureckou. Fügner se s ní poprvé setkal v roce 1849, kdy ho do rodiny Tureckých uvedl majitel vápenných dolů v Braníku Ellenberger, který se naopak dvořil starší sestře Kateřiny Terezii.⁷³ Otec obou sester Josef Turecký pocházel z vesnického prostředí, německy se naučil až na škole a na gymnáziu. Etabloval se jako úspěšný úředník vrchnostenské správy, když působil jako hospodářský rada u knížete Dietrichsteina. Později zasedal v radě města Prahy, kde se věnoval především zakládání a péči o městské sady. Z lásky k venkovu zakoupil statek ve Zbuzanech na jihozápadě od Prahy, kde pořádal hony, kterých se měl účastnit i místodržící Forgács.⁷⁴ Ve čtyřicetiletých se oženil s šestnáctiletou dcerou kočárnického mistra, s níž měl sedm dcer a jednoho syna. Mezi nimi Kateřinu narozenou 15. července 1834. Na děti bylo mluveno německy. Se soukromými učiteli četli německé autory jako Horna, Meissnera, Eberta, byly vzdělávány ve hře na klavír a učily se francouzsky. Ve venkovském prostředí ve Zbuzanech se však naučily v kontaktu s místními i česky. Díky tomu budou umět Kateřina Fügnerová po celý život lépe česky než její manžel. Rodina rovněž navštěvovala nedělní česká představení Stavovského divadla. Vstupenky si vždy kupovali do lóže, neboť se jim „nechtělo mezi to publikum odpolední“, jak se o specifickém obecnství českých představení Kateřina Fügnerová vyjádřila. Z hlediska národního uvědomění byla tedy rodina neangažovaná. Stejně tak revoluce 1848 nevyvolávala v jejich rodině milé vzpomínky. Na dveře jejich domu v Poštovské (dnes Křemencově) ulici jim byla namalována, jako domnělým stoupencům reakce, číslice „67“, která představovala číslo vládního vojenského pluku podporujícího generála Windischgrätze.⁷⁵ Rodinné prostředí Kateřiny bylo tedy silně konzervativní, což se ne vždy shodovalo s názory jejího manžela.

Fügner ke Kateřině již tehdy choval sympatie, důkazem čehož jí věnoval album s básněmi. Navštěvoval po krátký čas spolu s Ellenbergerem letní sídlo rodiny ve Zbuzanech, nicméně jejich vztah se ještě neprohloubil. Znovu se setkali na některém z pražských bálů v průběhu roku 1852. Opět začal o nedělích navštěvovat i zbuzanské

---

⁷³ Za Ellenbergera se později provdala právě sestra Helferta Marie.

⁷⁴ Mínen Antonín Forgács, místodržitel v letech 1860-1861. Srv. Ottův slovník naučný, 9. díl, Praha 1895, s. 364.

⁷⁵ Srv. Tyršová, Paměti, s. 31-36.

rodinné sídlo.⁷⁶ Na začátku následujícího roku, kdy již o hlubokých vzájemných citech ani jeden z dvojice nepochyboval, byly rovněž potlačeny obavy Kateřiny o Fügnerův charakter, způsobené předchozím přerušením známosti. Svě přítelkyni napsala: „Teprve včera jsem ho poznala. Je tím nejspřádanějším, nejduchaplnějším člověkem na světě. Tak šlechetný charakter hned tak někdo nemá.“⁷⁷ Svatba Jindřicha Fügnera a Kateřiny Turecké se konala 10. září 1853 v kostele u svatého Vojtěcha. V každém případě šlo o manželství nadmíru šťastné, přerušené až Fügnerovou předčasnou smrtí.⁷⁸ Novomanželé nepodnikli žádnou grandiózní svatební cestu, pouze si vyjeli do nedaleké obory Hvězda a na hradiště Závist.⁷⁹ Nastěhovali se do bytu v Poštovské v domě sousedícím s domem Tureckých. Fügner byt vybavil s pomocí nábytku po sestře Mině, který její manžel Helfert jako věno vrátil po její smrti. Za čtyřpokojový byt, ve kterém byla i místnost pro salón platila rodina 360 zlatých ročně.

Po úspěchu na poli rodinném se Fügnerovi splnil i jeho dlouholetý sen o provozování pojišťovny. V roce 1854 začal své snahy upínat i na ústavy se sídlem v monarchii, konkrétně na severu Itálie. Díky Helfertovi dostal doporučení pro několik pojišťoven od Karla Ludwiga von Brucka, bývalého rakouského ministra obchodu v letech 1848 až 1851. Bruck sice tehdy zastával funkci konzula v Konstantinopoli, nicméně italské prostředí dobře znal, neboť právě zde započal svoji kariéru, když v Terstu působil jako sekretář jedné z pojišťoven věnující se zámořskému obchodu. Po té, co se výhodně oženil za dceru obchodníka, se zde podílel v roce 1832 na založení rakouského Lloyd, společnosti, která se věnovala pojišťování lodí a jejich nákladu. Zvláště se pak zasadil o to, že Lloyd jako první rakouská společnost podnikala v paroplavbě, zvláště při provozování obchodu s Levantou.⁸⁰ Místní prostředí znal dokonale, a tak jeho doporučení otevíralo Fügnerovi dveře na všech místech. Nejdříve se obrátil na podnik s názvem Nouva Societa di Assicurazioni. Tato pojišťovna se však nezdála Fügnerovi příliš vhodnou, neboť již měla v Praze svého zástupce – dřívějšího majitele porcelánky Kriegla, o kterém sice neměl

---

⁷⁶ O průběhu jejich vztahu informovala Kateřina svou přítelkyni Annu Brzorádovou. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 2.

⁷⁷ „Erst gestern lernte ich ihn kennen. Er ist der bravsten, geistlichen Mensch von der Welt. So einen edlen Charakter besitzt nicht so bald Jemand.“ K. Turecká Anně Brzorádové 15. ledna 1853. Tamtéž.

⁷⁸ Svědčí o tom i duch dopisů, které Fügner posílal své ženě během jejich letních pobytů na Křivoklátsku či do lázní. Tamtéž.

⁷⁹ Ve Fügnerově pozůstalosti je opis z zápisu o svatbě z matriky. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 1, inv. č. 14.

⁸⁰ Podrobněji se založení Lloydů věnuje v Bruckově biografii R. Charmatz, *Ministr Freiherr von Bruck*, Leipzig 1916, s. 10an.

Fügner příznivé mínění, nicméně ten měl prozatím podporu vedení.⁸¹ Když se pak Fügner seznámil s fungováním agentury, obával se více než běžných obchodních problémů složité komunikace s terstským ústředím.⁸² Odvrátil se proto od ní a s představou, že společnost anglická či francouzská mu dá více prostoru pro vlastní seberealizaci, znovu začal sondovat možnost získání koncese pro cizí podnik. Opět tak následoval řetězec dopisů Helfertovi, kde ho přesvědčoval o výhodách otevření trhu a větší důvěře těchto ústavů. Hodně si sliboval především od ministra Bacha, který se podle jeho názoru jako liberál mohl o změnu zasadit.⁸³

Vše ale přerušil v následujícím roce opětovný nástup Brucka do rakouské vlády, tentokrát na post ministra financí. Fügner Brucka podezřival, že je příliš svázán s terstským prostředím, odkud se mnoho rakouských pojišťoven rekrutovalo, a proto bude bránit zahraničním podnikům v příchodu stejně, jako v roce 1853, kdy připravoval obchodní smlouvu s Pruskem. Ať už byly jeho soudy oprávněné či nikoliv, nástup Brucka značně ulehčil vyjednávání Fügnera s italskými pojišťovny. Na jednání s nimi vyzbrojil Fügnera s vlastnoručně psaným doporučením, které přispělo k tomu, že Nuova Societa, která, jak již bylo uvedeno výše, měla v Čechách svého zástupce, opět vstoupila s Fügnerem do jednání.⁸⁴ Ta byla dotažena do konce již březnu roku 1855, kdy Fügner přebral od dosavadního zastupitele Kriegla plnou moc a oficiální znění jeho funkce bylo: generální zastupitel pojišťovny Nuova Societa di Assicurazioni in Triest gegen Feuer und ~~Hegel~~ Schäden. Podle smlouvy měl pobírat stálý plat tisíc zlatých ročně, větší část příjmu ale jistě tvořilo deset procent z částky vybrané na pojistných smlouvách. Vzhledem k dobrému fungování ústavu se muselo jednat o vysokou částku. Kromě toho byl odměněn i akciemi společnosti, což byl v dané době běžný zvyk u lidí ve vedoucích funkcích akciových společností.⁸⁵

Pojišťovna sídlila v Hyberské ulici, časem se ale přestěhovala do kanceláří v domě podnikatele Lanny u dnešního Masarykova nádraží. Z počátku zaměstnával Fügner 13 úředníků, ale o jejím zdařilém startu svědčí, že již v roce 1860 jich bylo třicet tři a v terénu

---

⁸¹ „...Kriegl, ein Kerl von Dreck, ohne Energie, fast geistig und leiblich impotent, der seine Stellung nicht ausfüllen kann.“ Fügner Helfertovi 9. května 1854: Cit. dle O. Feyl, Briefe Fügner's an Helfert, s.555.

⁸² „..., anderseits

⁸³ „Der Mann hat den freien Blick, die Sachlage richtig zu beurtheilen.... Lass nur eine franz. und eine engl. Firma zur Probe durch mich vertreten, Bach soll eine wohlthätigen Wirkungen verspüren.“ Fügner Helfertovi 9. ledna 1855. Tamtéž s. 557.

⁸⁴ Jeden Bruckův doporučující dopis je zachován i ve Fügnerově pozůstalosti. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 70.

⁸⁵ Srv NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 73.

se snažilo získávat pojistky osm set agentů.⁸⁶ Do práce se ihned ponořil, což se projevilo i na jeho časovém zaneprázdnění.⁸⁷ V dopisech, které posílal své ženě během léta 1855, psal, jak byl znechucen, když ho od práce vyrušila návštěva Helferta, se kterým se musel vydat na odpolední návštěvu k příteli Ellenbergerovi. Stejně tak si stěžoval Helfertovi, že celé dny tráví v kanceláři a jen málokdy se dostaví domů alespoň na oběd. Svou prací byl však v pozitivním směru pohlcen, což přispělo k tomu, že se pražská pobočka zařadila na první místo v počtu smluv ve srovnání s vídeňskou a budapešťskou.⁸⁸ Dokázala totiž využít skutečnosti, že v Čechách v té době působila pouze jedna pojišťovna - První česká vzájemná pojišťovna, v jejímž čele stáli představitelé podnikající šlechty, a kromě ní tu vyvíjelo činnost několik ústavů vídeňských a terstských.⁸⁹ Tyto pojišťovny zřejmě nebyly dostatečně aktivní na českém venkově, kde jim mohl pozici stěžovat i jejich jazykově německý charakter, který nemusel být způsoben nacionálními důvody, ale prostým podceněním ekonomické síly jazykově českého obyvatelstva. Oproti tomu Fügner zavedl ve svém podniku brzy vedle němčiny i češtinu jako úřední jazyk, ve kterém jsou vedena akta a stejně tak reklamní letáky.⁹⁰ Na rozdíl od konkurence si dříve uvědomil význam sociálního vzestupu jazykově českého obyvatelstva během posledních let i to, jak mu používání češtiny pomůže i při pronikání na český venkov. Nuova jako jedna z prvních začala rovněž pojišťovat proti škodám způsobených krupobitím. Toto pojištění bylo natolik rizikové, že ho do roku 1848 nenabízela žádný z v Čechách působících ústavů. Právě škody na úrodě z této přírodní pohromy byly zdrojem největších Fügnerových obav. Zvláště během letních měsíců rozhodovaly rozmary počasí o jeho úspěších. Své obavy sděloval pravidelně manželce, která pobývala na letním bytu na Křivoklátsku.⁹¹

Celkově se však Fügenrovi v obchodech dařilo. Velká míra energie a času, kterou společnosti věnoval, přispěla k tomu, že během pár let hospodářsky povznesl, což mu vyneslo kromě finančních zisků také všeobecné uznání svého okolí jako úspěšného

---

⁸⁶ NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 78 a 79.

⁸⁷ Srv. nedatovaný dopis z roku 1855. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

⁸⁸ Z. Dvořáková, Miroslav Tyrš, prohry a vítězství, Praha 1989, s. 32.

⁸⁹ Kromě První české pojišťovny evidovalo presidium místodržitelství ještě Erste österreichische K.K. priv. Versicherung, Azienda Assicuratie in Triest, K.K. priv. Allgemeine Versicherungs Gesellschaft in Triest a Fügnerovu Nuovu. NA fond Presidium místodržitelství, k. 500.

⁹⁰ Srv. Část agendy pojišťovny ve Fügnerově pozůstalosti. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2. Zavedení češtiny při úřadování si všiml i deník Čas, který ocenil toto gesto z národnostního hlediska. Čas, 12. prosince 1860, s. 3. Podrobněji o míře ekonomických a vlasteneckých důvodů těchto kroků v další kapitole.

⁹¹ Během léta roku 1858 například manželce píše: „Nur wenigstens 14 Tage Ruhe, dann bin ich derjenige gen. Agent, der die Nuova rettet, gleich so 40 Tausend einbringt. Dann dictiert ich auf den Welschen gehörig Schraub sie.“ NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1. Jeho dcera vzpomínala, jak z pověřivosti před počasím nenosil v zatažených dnech raději svůj klobouk, který měl vždy, když přišla zničující bouře. R. Tyršová, Jindřich Fügner, Paměti a vzpomínky na mého otce, díl druhý, s. 44.

podnikatele v oblasti pojišťovnictví. Právě na konci padesátých let se projevuje v dopisech manželce největší spokojenost nad dosaženými hospodářskými výsledky.⁹² Nezdá se tedy, že by ve vlastním podnikání pocítil důsledky hospodářské krize, která měla v této době vyvrcholit.⁹³

Přes veškeré úspěchy Fügnerova podnikání se však postupně začaly vynořovat problémy, se kterými se Fügner setkal již během prvních jednání s pojišťovnou. Obtížná komunikace s centrálou v Terstu byla způsobena horšími výsledky ostatních poboček, které na rozdíl od té Fügnerovy nedosahovaly požadovaných zisků. V momentech, kdy potřeboval od terstského ústředí finanční výpomoc při nárazových kritických situacích, mu nebylo vyhověno. To do značné míry omezovalo jeho podnikání, neboť dle své smlouvy nesměly dluhy pražské pobočky přesáhnout jistou míru a Fügner pak musel k financování podnikání používat vlastní úspory.⁹⁴

První zmínky o jeho nespokojenosti s terstským vedením nacházíme v létě 1860. Již tehdy měl podezření, že společnost spěje k bankrotu a dostatečně si uvědomoval výjimečnost svých výsledků v rámci celé sítě poboček. Jeho úspěchy ho vedly k tvrzením, že celá pojišťovna stojí na jeho práci.⁹⁵

Postupem času však nebyl ochoten dále využívat vlastních peněz na vyplacení pojistek a uvědomoval si, že riskuje nejen své mění ale i ztrátu dobré pověsti v pražské společnosti. Během roku 1862 již používá nejostřejší výrazy při charakteristice hospodaření centrály i úředníků samotných (například „jadranskí piráti“). Jeho pořádnosti a důslednosti se přičila nespolehlivost, se kterou se setkával při permanentním žádání o vyplacení peněz. Situace zacházela tak daleko, že Fügnerovi bylo kvůli zpoždujícím se výplatám pojistek vyhrožováno žalobami. Zároveň se obával, že ho vedení může propustit a on přijde o peníze, které použil na vyrovnání pohledávek. Snažil se uchovat dobré mínění o ústavu, neboť si byl vědom toho, že zvláště v pojišťovnictví by byla ztrátě důvěryhodnosti katastrofálním signálem pro potencionálního klienta. O jeho podnikatelské morálce ostatně

---

⁹² Srv. Fügnerova korespondence manželce. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

⁹³ Hans Rosenberg pokládal tuto krizi za první celosvětovou krizi kapitalismu. H. Rosenberg, *Die Weltwirtschaftskrisis von 1857-1859*, Stuttgart – Berlin, 1934. Této krizi se věnuje pro české území Ch. Stölzl, *Die Ära Bach in Böhmen*, München – Wien 1971, zvl s. 104an.

⁹⁴ Problémy kolem zadluženosti popsal Helfertovi v dopise z 20. dubna 1862: „... das böhmische Geschäft das ganze Jahr über nur eine gewisse Summe schuldig seyn darf. Ohne Credit kann ich aber keine Geschäfte machen, so steht nun mein erstjähriges Ersparnis nur am Papiere.“ Cit. dle O. Feyl, *Briefe Fügners an Helfert*, s. 570-571.

⁹⁵ Fügner manželce v blíže nedatovaném dopise z léta 1860: „Lege ich den Feder weg, so liegt die Nuova komplet auf der Nase.“ Na tomto místě nejde o oblíbený žertovný styl Fügnerových poznámek, hned v dalším dopise: „Gestern verbrach ich den Sonntag im Bureau bis 8 Uhr, balgte ich mich mit den Schweinen in Triest.“ Za poznámku stojí, že ve stejném dopise poslal manželce sto zlatých na živobytí na letním bytě. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

vypovídá, že na zákazníka myslel, při možném krachu společnosti, když se obával, že jeho škody zůstanou nezaplaceny.⁹⁶

Jelikož ve stejné době již vkládal Fügner své peníze i do podpory českého veřejného života, nemohl si již podobné hospodaření dovolit. Ředitelství Nuovy si však dostatečně uvědomovalo význam Fügnerovy osoby a jména pro úspěšné fungování české filiálky a nechtělo se s jeho odchodem smířit. Výsledkem toho byla smlouva uzavřená v květnu 1863. Fügner byl zproštěn finanční odpovědnosti za výsledky společnosti, o což mu šlo především. Měl stále ještě podpisové právo, ale musel již své kroky v daleko větší míře konzultovat s centrálou. Na jeho činnost dohlížel od té chvíle také zástupce terstského vedení Margulies. Fügnerovi byl stanoven na 500 zlatých měsíčně a k tomu obvyklých deset procent zisku.⁹⁷ Smlouva počítala s brzkým definitivním ukončením spolupráce. K tomu došlo již rok na to. 22. března 1864 zaslal Fügner do Terstu žádost adresovanou generálnímu sekretáři. Mezi důvody svého definitivního odstoupení uvedl přetrvávající špatnou komunikaci s vedením, klesající vážnost firmy, kterou ředitelství nebylo ochotné podporovat a odchod úředníků, kterým Fügner nebyl schopen vyplácet platy. V oběžníku pro své místní zástupce, kterým děkoval za spolupráci, se vyjádřil, že pokud by neodstoupil sám, beztak by následoval podobný krok ze strany vedení, kterému zřejmě již také nevyhovovala míra loajality svého zástupce.⁹⁸ K definitivnímu rozvázání smlouvy pak došlo na podzim téhož roku.

Při hodnocení Fügnerových úspěchů české pobočky, kontrastujících s celkovým výkonem pojišťovny se musíme spolehnout pouze na dojmy z jedné strany, neboť mi není známo, že by existovala studie o hospodaření této akciové společnosti jako celku. Ve všech vzpomínkách na Fügnera tak převládá názor o schopném zastupiteli a špatném vedení, který vyplývá z ducha jeho dopisů manželce. O tom, že si však Fügner skutečně vydobyl značné renomé v oblasti pojišťovnictví však svědčí, že ihned po rozvázání svých závazků k Nuově obdržel nabídku od blíže neurčené maďarské pojišťovací společnosti, která měla zájem, aby se stal jejím místním reprezentantem. Byla si vědoma, jak jí může právě Fügner ulehčit vstup na českou půdu. Se zástupcem společnosti Šandorem jednal Fügner v březnu 1865 ve Vídni a Budapešti. O všem informoval svou ženu, díky čemuž máme konkrétnější představu

---

⁹⁶ Srv. tamtéž dopisy z léta 1862. Charakteristické pro svízelnou situaci je psaní z 12. srpna: „Weibi, der Assecuranz wird immer schrecklicher und schrecklicher, lauter Lump und wieder Lump auf allen Seiten. Man wird sich bald schämen müssen dem Handwerk anzugehören. Die Adriatische Räubers überlegen sich wahrscheinlich, was zu thun. Und ich auch. Will ich Baares auf die Seite legen, so kann ich es, aber die Schaden bleiben unbezahlt.“ Pro představu obnosů, o které šlo, uvádím údaj z nedatovaného dopisu. Fügner žádal o zaslání dvaceti čtyř tisíc zlatých, z Terstu obdržel pouze částku pět tisíc.

⁹⁷ Srv. italský originál smlouvy s českým překladem. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 73.

⁹⁸ Tamtéž, inv. č. 74-77.

o obsahu rozhovorů. Finanční aspekt záležitosti by pro něj byl býval velice zajímavý, kdokoliv jiný by podle něj nabídku okamžitě přijal. Nicméně brzy prohlédl, že by byl ve svém postu pouhou figurkou, která má u klientely vzbudit pocit důvěry a faktickými pány české pobočky by byly osoby delegované z pešťského ústředí. V duchu své sebedůvěry se domníval, že podniku by mohl prospět jen on osobně, nikoliv jeho jméno, neboť když chtěl někdo u Fügnera pojišťovat, chtěl s ním také osobně jednat a nikoliv nalézt v kanceláři cizí osobu.⁹⁹ V neposlední řadě působil na Fügnera i fakt, že pojišťovnu řídí Židé, ke kterým měl jako k podnikatelům poměrně vyhraněný postoj a nedůvěřoval upřímnosti jejich jednání. Dle jeho tvrzení neexistoval v Čechách finanční ústav, který by měl ve svém čele Židy, kteří by nebyli alespoň pokřtěni.¹⁰⁰ Kombinace těchto důvodů ho vedla k odmítnutí finančně zajímavé nabídky.

V této době se jeho finanční situace zhoršila, neboť vydal vysoké částky na stavbu sokolské tělocvičny a na hrazení losů pro loterii na podporu Zdeňky Havlíčkové. Nutně se proto musel rozhlížet po nové zdroji příjmů, nehledě na to, že by jeho pracovitě povaze pasivita neodpovídala. Zdá se, že z jeho vřelého vztahu k přírodě pramenila myšlenka na zemědělské podnikání. Ve svých vzpomínkách jeho dcera Renata sice tvrdí, že chtěl kupovat vilku, tomu však neodpovídá dopis manželce, ve kterém myšlenku na koupi statku prozatím odkládá právě pro nedostatek peněžních prostředků. Vysvětluje jí, že zatím by měl prostředky pouze na nákup menšího hospodářství, které však může vynášet pouze při racionálním provozu. Jelikož byl v tomto oboru nezkušený, obával se rentability. Proto odsunul tyto myšlenky na dobu, kdy bude mít finance na koupi většího hospodářství.¹⁰¹

Další možností Fügnerova uplatnění byla příprava založení Hypoteční banky království českého, o kterém rozhodl zemský stavovský výbor především z iniciativy hraběte Nostitze na jaře roku 1864, tedy v době, kdy se Fügner pomalu loučil s pojišťovnou. Hypoteční banka měla být zemskou bankou, která by nabízela možnost úvěru pro zemědělské podnikání. Nabízela půjčky pro koupi zemědělské půdy a nemovitostí. Snažila se tak zaplnit místo v nabídce dosavadních bankovních domů, které se specializovaly na úvěrování průmyslového podnikání, především stavby železnic. Hypoteční banka byla jako

⁹⁹ Typickou ukázkou jeho sebedůvěry je dopis z 5. března 1865: „Nur ich, meine Person, mein Eingreifen, mein Benehmen mit den Leuten kann Früchte bringen.“ NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

¹⁰⁰ „... weil ich nicht den Namen nur hergeben will für die Leitung eines Juden. Keiñ Anstalt hat Juden, wo welchen waren, ließen sie sich taufen.“ Tamtéž.

¹⁰¹ „Ich habe es mir so überlegen, ob wie uns ein Statek kaufen sollten, vom wir das Geld dazu haben. Ich kam zur Überzeugung dass wir schon sehr viel Geld haben müssten für uns eben nur größes passen kann. Eine kleine Wirtschaft rentiert sich nur wenn man sie rationell bearbeitet. Ich verstehe aber nichts davon und wenn ich sterbe, so kannst du auch nicht fortführen. Na lassen wir diese Spekulationen – bis wir Geld haben.“ Fügner manželce 16. února 1862. Tamtéž.

zemská instituce nevýdělečnou organizací, čímž se lišila od ostatních bank, které byly akciovými společnostmi. Ručení bance poskytovala celá země.¹⁰²

Fügner byl 28. května zvolen jedním ze šesti bezplatně pracujících ředitelů banky. Mezi nimi byl jediným, který nezastával místo na zemském sněmu. Posléze vytvořil spolu s radou zemského soudu Franzem Wolfem a profesorem Josephem Schrottem výbor, který měl připravit stanovy nového peněžního ústavu. S tímto úkolem se všichni vydali do Vídně a Budapešti studovat podobné banky, nicméně tato cesta nepřinesla, jak Fügner předpokládal, žádné impulzy, neboť banky nebyly ochotny nechat v podstatě cizí osoby nahlédnout do principů svého obchodování. Během této cesty poznal své kolegy konkrétněji a především osobní kvality rady Wolfa, kterého označoval za „jezuitského intrikána“ ho odpuzovaly od představy práce pro banku, protože celý přípravný proces pokládal za amatérský.¹⁰³ Placené místo ředitele banky nakonec oproti veškerému očekávání nezískal. Z intrik proti sobě podezřívával především poslance českého sněmu Adolfa Maria Pinkase, se kterým vedl spory již v dřívější době Helfert. Pinkas měl proti Fügnerovi agitovat z nacionální pozice a vytýkat mu, že banku organizuje jako německý podnik. Zatímco se podle Pinkase Fügner po česku oblékal do čamary, ve svém nitru zůstal Němcem. Podobné pomluvy Fügnera značně urážely a nezdály se mu úměrné práci, kterou při přípravě vzniku Hypoteční banky zdarma vykonal.¹⁰⁴

Na sklonku svého života vkládal naděje do připravovaného projektu české šlechty, která chtěla založit zemskou pojišťovnu Bohemia. Fügner obnovil dva roky staré plány a počítal s tím, že se po založení postaví do jejího čela. V létě roku 1865 pracoval na stanovách pro nově vznikající ústav, jehož založení bylo povoleno i vídeňskou vládou. Nový ústav by mu opět poskytl půdu pro podnikání, jak psal Helfertovi, a prostor ukázat své schopnosti. Jednání kolem udělení definitivní koncese se ale protahovala. Fügner opět zkoušel u svého švagra získat přímluvu ve Vídni, ale především spoléhal na možnosti českých aristokratů.¹⁰⁵ Již v září byl ale k možnosti vzniku nového podniku daleko skeptičtější. Nedůvěroval především organizačním schopnostem šlechty, především Albertu Nostitzovi. Částečnou naději viděl v souvislosti s manifestem Františka Josefa z 20. září, který si česká veřejnost vyložila jako možnou cestu k federativnímu uspořádání

¹⁰² F. Vencovský – Z. Jindra – J. Novotný – K. Půlpán – P. Dvořák a kolektiv, Dějiny bankovníctví v českých zemích, Praha 1999, s. 103-104.

¹⁰³ R. Tyršová, Jindřich Fügner, Paměti a vzpomínky na mého otce, díl druhý, Praha 1926, s. 118-122.

¹⁰⁴ Srv. Fügnerův dopis Helfertovi z 12. května a 27. června 1865. O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 577-578.

¹⁰⁵ Srv. dopisy dopisy Helfertovi z 5. května a 27. června, O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 576 a 578.

monarchie.¹⁰⁶ Šlechta by podle něj v tomto momentě měla národu ukázat své „energické jednání“ při příležitosti svolání zemského sněmu.¹⁰⁷ Celá věc ho trápila o to více, že pro vznik nové pojišťovny byly na trhu dle jeho mínění výborné podmínky, ve kterých by on mohl obstát a veřejnosti prokázat své umění. Jeho náladě nepřidával ani fakt, že zatímco jednání stála, v Praze se již začaly šířit pověsti o jeho nové pozici ředitele a vážení lidé se začaly častěji objevovat v jeho okolí s představou zisku zajímavého postu.¹⁰⁸ Celá záležitost však nakonec k Fügnerovu velkému zklamání vyzněla do ztracena.

V tu dobu se Fügnerův zdravotní stav dramaticky zhoršil. Ještě 20. října se svou dcerou procházel slavnostně iluminovanou Prahou, vyzdobenou na počest pětiletého výročí od vydání říjnového diplomu. Další dny již strávil na lůžku s bolestmi. 15. listopadu zemřel ve svém pražském bytě. Jako příčina smrti byla uvedena otrava krve.¹⁰⁹

Teprve po své smrti zjistilo překvapené Fügnerovo okolí, že po sobě nezanechal téměř žádnou hotovost. Naopak se objevily směnečné dluhy, pravděpodobně ještě z doby fungování Nuovy. Velké výdaje posledních let spojené především se stavbou sokolské tělocvičny již nebyly nahrazovány příjmy z podnikání. Starostí ohledně ohledně pozůstalostního řízení se ujal rodinný přítel a člen Sokola Dr. Tomáš Černý. Jeho zásluhou se podařilo získat od jednatelů Nuovy šest tisíc zlatých, které Fügnerovi dlužili. Rodině byla navíc brzy po jeho smrti vyplacena pojistka, neboť Fügner si od roku 1855 platil životní pojištění. Kateřina Fügnerová tak obdržela částku 10 465 zlatých.¹¹⁰ Dluhy ze stavby však ještě nebyly splaceny, a tak se na rodinu začala obracet řada věřitelů. Situaci vyřešil odkup domu jednoty Sokol od rodiny v následujícím roce.¹¹¹

---

¹⁰⁶ Srv. O. Urban, Česká společnost 1848-1918, Praha 1982, s. 194an.

¹⁰⁷ Fügner manželce 22. září 1865. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

¹⁰⁸ „Ärgerlich ist ist mir schon das Geplausch in der Stadt über mich, man behandelt mich allgemein als definitiven Director der Bohemia, hochgestellte Leute verwenden sich bei mir um Posten für Leute.“ Fügner manželce 21. září 1865, NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

¹⁰⁹ Tyršová, Paměti, díl druhý, s. 154.

¹¹⁰ Spisy z pozůstalostního řízení jsou bohužel nepřístupné, neboť část archivu zemského soudu byla v roce 2002 zaplavena. Následující údaje jsou z článku uveřejněného v Českém slově 10. listopadu 1935, který je ve Fügnerově pozůstalosti. NM AODTVS, fond Jindich Fügner, k. 4, inv. č. 104.

¹¹¹ Srv. H. Havránková, Vznik Sokola a jeho vývoj do utvoření České obce sokolské, M. Waic a kol., Sokol v české společnosti 1862-1938, Praha 1996, s. 30.

Společenské vazby

Předcházející kapitola nastínila Fügnerovu cestu k nabytí ekonomického kapitálu během jeho podnikání. Naznačila, že pro úspěšné začlenění či udržení se v jisté společenské vrstvě byla nesmírně důležitou existencí vztahů a kontaktů. Proto budou tyto kontakty nyní analyzovány podrobněji.

V analogii k disponování kapitálem ekonomickým, můžeme v této souvislosti hovořit o kapitálu sociálním.¹¹² Jeho sílu tvoří velikost a intenzita vztahových sítí, do kterých je dotyčný zapojen a o které se může v případě potřeby opřít. Mohlo jít o typy sítí vytvořené rodinou nebo jedincem samotným. Ve druhém případě jde často o kontakty, které vznikly díky činnosti ve spolcích, na dobročinných organizacích ale i v politice. Tvorba vztahů nemusí být nutně inspirována pouze myšlenkou na ekonomický ale ani sociální zisk (tedy ohledem na společenské etablování), ale může být motivována i důrazem na jiné jednotlivcoví hodnoty, spojené s jeho kulturním zakotvením. Tím mohlo být náboženství, politické přesvědčení, nacionalismus či kulturní zájmy. Ať už je tedy konstrukce takovýchto vztahových sítí kalkulem či nikoliv, nabízí její rozkrytí možnost vysvětlit okolnosti sociálního vzestupu jedince.

Pro dobu devatenáctého století je angažovanost v organizacích zároveň otázkou vstupu jednotlivce do institucí rodící se občanské společnosti a národních hnutí. V případě podnikatele jako příslušníka společenské skupiny, kterou německá historiografie nazývá *Wirtschaftsbürgertum* – hospodářským měšťanstvem – pak jde o problém, do jaké míry se v těchto procesech přibližuje a prolíná hospodářské měšťanstvo s jinou skupinou společnosti a sice měšťanstvem vzdělaneckým, skupinou, která je v německé literatuře nazvána *Bildungsbürgertum*.¹¹³

Rodina

Rodinné prostředí bylo v devatenáctém století důležitým a současníky uznávaným polem, které nabízelo vhodnou příležitost pro budování sociálních vazeb.

---

¹¹² Terminologie využívá názvy typů kapitálu vymezených Pierrem Bourdieu. Vedle sociálního kapitálu hovoří o kapitálu ekonomickém, kulturním a symbolickém. Srv. např. P. Bourdieu, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 81. Pro jiné časové období využil analýzu nabývání a ztráty všech těchto typů kapitálu Petr Mařa, který s její pomocí prozkoumal sociální pohyb v nejvyšší vrstvě české aristokracie v raném novověku. Od něj je také přejat termín „vztahové sítě“. Srv. P. Mařa, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2003, s. 530.

¹¹³ K problému *Wirtschaftsbürgertum* a *Bildungsbürgertum* srv. J. Kocka, *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, Band I-III, Göttingen 1995. Problematiku pronikání hospodářského měšťanstva mezi skupinu městské inteligence v českých zemích studoval na příkladě podnikatelské rodiny Grohmannů Milan Myška. Srv. Milan Myška, *Rytíři průmyslové revoluce*, Ostrava 1997, s. 122-130.

V předcházející kapitole bylo nastíněno, že v pražských podnikatelských kruzích se úspěšně etabloval již otec Jindřicha Fügnera Peter. Díky tomu byl v začátcích své obchodní kariéry Fügner zvýhodněn právě proto, že jeho rodina již disponovala jistou mírou sociálního kapitálu, který mohl on následně využít. Díky síti, kterou vytvořil jeho otec bylo zároveň jeho jednání částečně omezováno, jak se ukázalo při zvolení Fügnerovi profese. Při tvorbě jeho obchodní kariéry však sehrálo jednoznačně pozitivní úlohu. Do tohoto druhu konexí zařadím i osoby, které nebyly členy Fügnerovy rodiny, nicméně k nim získal přístup právě díky svému otci a nikoliv sobě samotnému. Jde tedy o typ vztahové sítě, kterou má aktér již částečně předpřipravenou. Ve Fügnerově případě šlo o osoby, o kterých již byla řeč v minulé kapitole – švagr Josef Alexander Helfert, vzdálený strýc Johann Liebig a poté představitelé pražského obchodního prostředí, se kterými spolupracoval jeho otec. Právě k nim nasměřuji svou pozornost nejdříve, neboť v chronologické posloupnosti byly důležité v počátcích Fügnerovy dráhy podnikatele.

První zkušenosti jako učeň v obchodě s koloniálním zbožím získal u staroměstského kupce Bachheibla, díky kterému rovněž získal doporučení pro svou první terstskou cestu. Daleko zajímavější byla pravděpodobně otcův kontakt na Mořice Zdekauera. Když Fügner odjížděl v roce 1844 do Anglie, byl vybaven právě jeho doporučením pro londýnské obchodní domy. Zdekauerovy kontakty mu byly nápomocny i při zcela praktických záležitostech jakým bylo hrazení útrat během pobytu v zahraničí, když si u jeho bankovních partnerů vybíral hotovost a po návratu do Prahy pak účty se Zdekauerovským bankovním domem vyrovnal.¹¹⁴

Zdekauerova rodina zůstala Fügnerovým obchodním partnerem i po jeho osamostatnění, konkrétně šlo pravděpodobně o syna Mořice Zdekauera Karla, který se věnoval kromě obchodu též bankovníctví.¹¹⁵ Další důležitou osobností, o kterou se mohl Fügner opřít ve svých počátcích byl Jan Křtitel Riedl z Riedensteinu, který se v roce 1851 stal historicky prvním prezidentem pražské obchodní a živnostenské komory. Když Fügner v roce 1849 potřeboval věrohodné jméno, které se za něj zaručí při žádosti o provozování vlastního obchodu, byl mu právě Riedl k dispozici.¹¹⁶

---

¹¹⁴ Srv. potvrzení o vyplacení hotovosti v librách šterlinku a následující vyúčtování v Praze se Zdekauerem. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 5, inv.č. 111.

¹¹⁵ Srv. K. von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthum Oesterreich, 59. Theil, Wien 1890, s. 236. O kontaktech svědčí již citovaný dopis pro manželku z roku 1853, kdy ji od něj nechá pozdravovat.

¹¹⁶ K osobnosti Riedla srv. G. Treixler, Johann Batist Riedl Edler von Riedenstein. In: Sudetendeutsche Lebensbilder, Liberec 1930, s.303-304. Riedlovo potvrzení je uloženo v NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 1, inv. č. 6.

Z těchto skutečností tedy vyplývá, že otcovy kontakty s uvedenými obchodníky využil Fügner při získávání prvních obchodnických zkušeností. Díky nim mu bylo poměrně snadno umožněno získat obchodní praxi v cizině, což mělo na jeho budoucnost (nejen podnikatelskou) podstatný vliv.

Při svém vlastním podnikání pak Fügner intenzivně spolupracoval se svým vzdáleným strýcem Johanem Liebigem. V předešlé kapitole je naznačeno, jak fungoval tento úspěšný liberecký podnikatel pro Fügnerova otce jako vzor. Poté, co Fügner převzal obchod do vlastních rukou, ve spolupráci s ním pokračoval. Jejich vztahy ale nepřekročily rámec obchodního partnerství a to přesto, že Liebig měl na hlubším začlenění Fügnera do své rodiny zájem. Stál o to, aby se jeho dcera za Fügnera provdala. Tuto nabídku ale Fügner odmítal. Hlavním motivem pro něj byla především jeho antipatie k strýci, kterého pokládal za nevzdělance. Stejně tak mu nebyl sympatický styl, s jakým jednal se zaměstnanci ve svých dílnách. Představa, že by se ještě více díky dostal pod vliv tohoto člověka, byla jedním z důvodů odmítnutí této nabídky.¹¹⁷ Ačkoliv byl tedy Liebig mezi osobnostmi z rodinných kruhů pro své bohatství, postavení a kontakty zřejmě nejzajímavější osobností, Fügner se vazby na něj snažil spíše redukovat. Pozdější místo v pojišťovně mu k tomu poskytlo ostatně příležitost. Fakt, že se vzdal možnosti vstoupit do rodiny libereckého podnikatele, potvrzuje ospravedlnitelnost tvrzení, že ne všechno jednání mohlo být motivováno myšlenkou sociálního zisku.

Průběh Fügnerových námluv s Kateřinou Tureckou byl uveden v předcházející kapitole. Na tomto místě již jen krátce zmíním jeho význam pro budování sítí vztahů a možného vstupu či přiblížení se jiné společenské skupině. Nezdá se, že by právě sňatkem Fügner významně obohatil škálu svých kontaktů. Kateřina Turecká nepocházela z podnikatelské rodiny, a proto v této oblasti nemohla Fügnerovy vazby na jiné obchodníky rozšířit. Vzhledem k službě jejího otce ve vrchnostenské správě a posléze radě města, mohl Fügner získat cenné vazby na politiku a vyšší společenské vrstvy, odlišné od těch, ze kterých sám pocházel. V těchto případech byl však daleko častěji prostředníkem manžel jeho sestry J. A. Helfert. Otázkou zůstává, zda mohl sňatek s Kateřinou Tureckou dopomoci Fügnerovi ke vstupu do společnosti vzdělaneckého měšťanstva, které své postavení odvozovalo více od vzdělání a pozice ve státních úřadech než od obchodních úspěchů. Při pozdějším pronikání do této skupiny ale nehrál rodinný okruh Kateřiny Turecké významnou roli. Proto můžeme konstatovat, že z hlediska vztahových sítí nebyl

---

¹¹⁷ Takto celou záležitost okolo potenciálního sňatku líčí Renata Tyršová. R. Tyršová, Paměti, díl I, S.30. Je ale možné, že v odmítnutí hrály roli zcela jiné důvody, o kterých Fügner v prostředí rodiny nemluvil.

sňatek pro Fügnera na rozdíl od tehdejší reality žádným předělem ani ziskem, což naopak pravděpodobně přispělo k šťastnému charakteru jeho manželství.

Nejdůležitější osobností, na kterou v rámci rodinného okruhu spoléhal byl bezesporu manžel jeho sestry Wilhelminy, Josef Alexander Helfert.¹¹⁸ V souvislosti s Fügnerovými snahami o dosažení koncese již bylo naznačeno, jakou důležitost pro něj měla přítomnost příbuzného ve vysokých vídeňských kruzích. Z jejich vztahu však neprofitoval pouze Fügner. Začátkem roku 1848 pobýval Helfert ještě v Krakově, kde působil jako suplující profesor římského a církevního práva a byl tak odříznut od událostí revoluce. Fügner ho ve svých dopisech informoval podrobně o dění v Praze.¹¹⁹ Rovněž pomáhal Helfertovi při jeho agitačním boji s táborem českých federalistů, především A. M. Pinkasem, který se po vydání oktrojované ústavy v březnu 1849 stával pro své vstřícnější stanoviska k vídeňské vládě důležitějším politikem než Palacký. Fügner pomáhal v Praze rozšiřovat Helfertovu brožuru „Erwiderung an Herrn Dr. Pinkas“, ve které hájil přirozeně centralistická stanoviska.¹²⁰ Oplátkou za to, Helfert vyslyšel prosby Fügnera spojené nejen s jeho osobou ale i jeho přáteli. Například pomáhal chemiku Hlassiwetzovi při snaze získat doktorát a později dokonce s dosazením na katedru chemie na univerzitě v Krakově.¹²¹

Ještě více spoléhala Fügnerova rodina na Helferta při snaze zajistit pro Fügnerova bratra Ferdinanda místo v pražské pobočce Rakouské národní banky. Helfert měl v této věci intervenovat přímo u bankovního guvernéra ve Vídni během jara 1849, za což mu Fügner s nadsázkou vlastní pro styl jejich korespondence slíbil věnovat svou první mši ve *fis moll*.¹²² Během podzimu stejného roku svou žádost o přímluvu ve Vídni Fügner pro svého bratra ještě několikrát zopakoval.¹²³ Ten s pomocí Helfertových intervencí nakonec tíženého místa opravdu dosáhl.¹²⁴ Skutečnost, že se Ferdinand Fügner neosmělil k oslovení státního podsekretáře sám ale prostřednictvím svého staršího bratra, svědčí o nadstandardním kontaktu obou mužů. Částečně mohl být způsoben faktem, že Jindřich

---

¹¹⁸ Osobnosti J. A. Helferta se naposledy věnoval R. Kučera, Josef Alexander Helfert v české politice 1848 – 1863, Diplomová práce FF UK, Praha 2004. Jejich vztahu jsou věnovány s. 78-81.

¹¹⁹ Srv. Fügner Helfertovi 7. dubna 1848. O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 518-519.

¹²⁰ Srv. Fügner Helfertovi 30. března 1849. Tamtéž, s. 525. K situaci v Čechách po vydání oktrojované ústavy a spory uvnitř českého liberálního tábora srv. J. Štaif, Obezřetná elita, Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851, Praha 2005, s. 389an.

¹²¹ Hlassiwetz se snažil vyhnout se zkoušce z filozofie, která byla pro získání doktorátu nutná. Srv. Fügner Helfertovi 12. března 1848 a 26. ledna 1849, O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 522-523. K profesuře na krakovské univerzitě Fügner Helfertovi 21. června 1851. Tamtéž, s. 538-539.

¹²² Fügner Helfertovi v dopise datovaném do půlky dubna: „Dank für die Intervention bey dem Bankgouverneur, ich widme Dir dafür meine erste Messe in *fis moll*.“ Tamtéž, s. 526.

¹²³ Srv. dopisy z 5. a 21. listopadu 1849. Tamtéž s. 533 a 535.

¹²⁴ Když v prosinci roku 1862 Ferdinand Fügner ve věku 35 let zemřel, bylo na smutečním oznámení uveden jako úředník místní pobočky Rakousko – uherské banky. Srv. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 5, inv. č. 183.

Fügner byl nejstarším synem v rodině, pravděpodobněji si ale i Helfert uvědomil schopnosti mladého obchodníka, kterých mohl využít i pro vlastní prospěch, jako v případě svého agitačního zápasu z roku 1849.

Po obnovení ústavních poměrů v habsburské monarchii na začátku šedesátých let kandidoval Helfert do českého zemského sněmu na Šluknovsku. Fügner se snažil svou agitací získat Helfertovi hlasy s pomocí sítě svých pojišťovacích agentů. Jeho pozici v boji se školním radou Mareschem, redaktorem Kuhem a profesorem Schrottem hodnotil jako obtížnou, nicméně jisté šance na zvolení viděl. Dokonce již plánoval, jak by v případě zvolení do sněmu pobýval jeho švagr v době zasedání ve Fügnerově bytě.¹²⁵ Helfertovi ostatně naznačil, že notně přispěl ke koordinaci agitace za zvolení podnikatele Josefa Macháčka do zemského sněmu při volbách na Smíchově.¹²⁶ Helfertova popularita v dané době však nemohla být vzhledem k jeho činnosti v úřadech absolutistické vlády příliš vysoká. Zvláště obtížně se mohl prosadit v německých oblastech proti kandidátovi Mareschovi, jednomu z exponentů ministerského předsedy Schmerlinga, kterého jako stoupence centralismu právě německé kruhy vítaly. To také hořce komentoval Fügner po volební prohře, když si posteskl, že šluknovští zvolili toho, koho jim Schmerling navrhl.¹²⁷

Fügner dokonce nebyl příliš vzdálen tomu, aby se prostřednictvím Helferta dobře oženil. Když se na návštěvu Karlových Varů chystala na jaře 1851 sestra ministra Bacha, svěřil starost o ni a její přítelkyni Fügnerovi. Ten se samozřejmě s nadšením tohoto úkolu zhostil s nadějí, že se tak dostane do přímého kontaktu s ministrem.¹²⁸ V té době ostatně již intenzivně prověřoval možnost udělení pojišťovací koncese a jakákoliv známost ve vídeňských ministerstev mu mohla být prospěšná. Velkou pozornost vzbudila u Fügnera právě spolucestující Bachovy sestry, o níž hovořil jako o „Madame Kieninger“. Z jeho pohledu šlo zřejmě o mimořádně zajímavou sňatkovou příležitost, neboť po dobu jednoho roku neopomenul tuto ženu prostřednictvím Helferta pozdravovat a vyjadřovat se o ní v superlativech. Helferta, kterému v roce 1849 zemřela první manželka Mina, dokonce

¹²⁵ Srv. Fügner Helfertovi 30. března 1861. O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 565.

¹²⁶ „Wenn es Forgach wüsste, wem er die Niederlage Unhošt, Königsaal, Smichow zu verdanken hat. Freund Macháček müsste durchgebracht werden.“ Tamtéž. Macháček byl poslancem zemského sněmu mezi lety 1861-1870. Srv. M. Lišková, Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861-1913, Praha 1994, s. 188.

¹²⁷ „Hören eben, dass die Schluckenau wählt, wen Schmerling vorschlägt...“ Telegram z 29. března 1861. Tamtéž, s. 566. K Helfertovy kandidatuře srv. Kučera, Helfert v české politice, s. 80-81.

¹²⁸ Během jednoho dne provedl dámy po pražských památkách, výletních místech a zároveň s nimi stačil navštívit výstavu umění, zároveň si ale Helfertovi postěžoval, že ve srovnání s Vídní je jeho úkol obtížný. „Vormittags führte ich sie auf den Wisegrad, die Sophieninsel, Quai, Judenkirchhof und die Kunstausstellung, nachmittags besuchten wir den Baumgarten, leider kann man Wiener hier nicht kontentieren, es schaut alles so pauvre.- Man thut, was man kann.“ Fügner Helfertovi 3. června 1851. O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 538.

podezíval, že by se o ní mohl dokonce ucházet on sám. Není blíže známo, kým tato madame Kieninger byla, z náznaků Fügnera vyplývá, že mohlo jít o vdovu se zajímavým měním či postavením. S Kiengerovou se setkal ještě při její návštěvě Prahy, ta však jeho sympatie neopětovala, o čemž ho nakonec utvrdil dopisem právě Helfert. Nedlouho na to se ostatně Fügner začal dvořit Kateřině Turecké, své pozdější manželce.¹²⁹

O Helfertově roli při snaze Fügnera získat povolení k provozování zastoupení pojišťovny bylo již pojednáno výše. Důležité je ale zdůraznit, že Helfert nepředstavoval pouze Fügnerova protektora ve vysokých kruzích, ale zároveň fungoval i jako zdroj informací z vysoké politiky. Ihned po vstupu Helferta do vídeňských vládních úřadů se oba stali aktéry blíže neobjasnitelných finančních spekulací. Do nich se mohla zapojit i Helfertova sestra Marie, neboť toto jméno se v dopisech z let 1848 a 1849 objevuje. Z náznaků je možné se domnívat, že výše jejich transakcí té doby byla v řádech stovek zlatých, pouze jednou je řeč o dvou tisících.¹³⁰ O Fügnerově úspěchu na tomto poli svědčí, že obdržel od Marie dar k vánocům 1849 v podobě luxusního stolu s mramorem, který považovala za drobnou pozornost vzhledem k jeho zásluhám.¹³¹

Intenzivněji se na podobné spekulace začali soustředit v padesátých letech. Tehdy ostatně propukla v monarchii skutečná burzovní horečka, na které participovala šlechta a měšťanstvo bez ohledu na svá konzervativní politická stanoviska. Slavný výrok generála Windischgrätze pronesená při jeho odmítnutí podílet se na zakládání vídeňského Credit Anstaltu, že „Windischgrätz neobchoduje“ byla spíše výjimkou potvrzující pravidlo.¹³² Stále rozšiřujícímu spektru investorů pomohlo vedle růstu počtu akciových společností na vídeňské burze, které byly často zakládány pouze se spekulativním účelem, i vypsání státní půjčky v roce 1854, kdy se na trh dostalo velké množství státních papírů a s ním i investiční příležitosti. Často se v tomto směru hovoří o demokratizaci finančních her.¹³³ Tomuto výrazu možná odpovídá zvýšený počet investorů, nezohledňuje však asymetrii přístupu k informacím jednotlivých aktérů. Komunikační propojení bylo sice usnadněno nově

---

¹²⁹ Pozdravy pro paní Kieninger a zmínky o ní potvrzující jeho sympatie jsou uvedeny v dopisech Helfertovi, které posílal v druhé polovině roku 1851 a v první půlce roku následujícího. Srv. tamtéž, s. 538-546. Při jedné z návštěv Prahy měla Fügnera zastihnout v jeho obchodě přesně v momentě, kdy musel řešit v pracovním oděvu naléhavé záležitosti ohledně zboží. Následně pak prosil Helferta, ať Kieningerové vysvětlí, že není žádným Sansculottem. Srv. konkrétně dopis z 24. května 1852. Tamtéž, s. 540-541.

¹³⁰ Srv. dopis z konce dubna a 22. května. Tamtéž, s. 527.

¹³¹ „Am Weihnachtsabend erhielt ich einen luxuriösen Tisch mit Marmorplatte, in Begleitung von einem Billet, worin Marie mich bittet, diese Kleinigkeit als schwachen Beweis Ihrer Dankbarkeit für Mühe etc. anzunehmen.“ Fügner Helfertovi 26. prosince 1849. Tamtéž, s. 537.

¹³² „Geschäfte macht kein Windischgrätz!“ Cit. dle Ch. Stölzl, Die Ära Bach in Böhmen, München – Wien 1971, s. 84

¹³³ K spekulativní horečce srv. Ch. Stölzl, Die Ära Bach in Böhmen, s. 83an. K upisování státní půjčky více v kapitole věnované Richardu Dotzauerovi.

dostavěnou telegrafní sítí a zprávy z finančního sektoru přinášel denní tisk, nicméně v momentě, kdy se jednotlivé události, záměry či data dostaly na veřejnost, bylo na zajímavý obchod většinou pozdě. Proto bylo pro úspěšnou transakci nutností, disponovat kontaktem na kruhy, jejichž rozhodování s podobnými spekulacemi souviselo. Fügner měl pocit, že tuto možnost mu dává právě Helfert usazený ve vládním úřadě. Podle ideálního scénáře tak měl dávat Fügnerovi své typy, který je mohl obratem realizovat. Ostatně i konzervativcovi typu Helfertovi se nijak nepřičilo participovat na spekulativních obchodech, pokud nabízely zajímavé výnosy. Vzhledem k Helfertovu postavení připadaly pro jejich transakce v úvahu především obchody se státními dluhopisy, jejichž cena se odvíjela v závislosti na finančních a vojenských rozhodnutích vládních špiček.¹³⁴ Z náznaků v dopisech pro Helferta není možné určit, jaké tituly byly předmětem jejich spekulace. Štěstěna jim byla v některých případech nakloněna, o čemž svědčí Fügnerův výrok z roku 1855, kdy s nadsázkou tvrdil, že pokud se ministr Bruck rozhodne pro systém generálních pachtů, budou si moci pronajmout společně Čechy. Snadno by vydělal spoustu peněz, které by mu daly prostor k psaní knih a filozofování.¹³⁵ Konkrétním potvrzením jejich obchodního modelu je pět set zlatých, které Fügner zaslal jako jednorázovou odměnu švagrovi v roce 1862. Šlo jistě o procenta z provedeného obchodu. Jaká byla výše Helfertova podílu není známo, i kdyby se ale vyšplhala na polovinu z transakční částky, pohybovaly by se jejich operace v řádech tisíců zlatých, což při četnosti takových obchodů mohlo přinášet zajímavé výnosy.¹³⁶

Celkový zisk Fügnera z těchto burzovních her není znám. Ne vždy musel uspět tak, jako ve výše zmíněných dvou případech. Je nutné mít zároveň na paměti, že souběžně s těmito spekulacemi provozoval vlastní obchod a později generální zastoupení pojišťovny. Na zisky z této oblasti spoléhal především. V šedesátých letech, kdy se stal štědrým

---

¹³⁴ 3. října 1853 Fügner Helfertovi: „Hätte ich ahnen können, wie du sogar bedrängst bist (wahrscheinlich Staatspapiergeschäfte, du Schlauer, bist du auch schon Kaufmann – möch'st gernre Millionär werden.)“ Tamtéž, s.551. Uvedený dopis by nasvědčoval tomu, že tehdy se do obchodů s dluhopisy Fügner ještě nepouštěl.

¹³⁵ „Wenn ich wüsste ob es wahr ist, dass Bruck dem System der Generalpachtungen hold ist, so wüsste ich es und möchte es gerne wissen. Was glaubst du? Pachten wir zusammen Böhmen? Helvetius war auch Generalpachter, vielleicht könnte ich auch damit billig reich und Philosoph werden und Bücher schreiben...“ Fügner Helfertovi 15. prosince 1855. Tamtéž, s. 561.

¹³⁶ „Nach langer Pause ein langer Brief und damit ich wenigstens guten Willen beweise, unter separaten Couvert f 500 – als Pflaster für deinen bewundernswerthen Langmuth.“ Fügner Helfertovi 20. dubna 1862. Zmínky o finančních machinacích jsou v dopisech z let 1852 -1859. Srv tamtéž, s. 545-563. Mezi korespondencí od Helferta ve Fügnerově pozůstalosti se netýká žádný podobných záležitostí. Fakt, že se jich dochovalo pouze sedm, což neodpovídá 142 dopisům a telegramům Fügnerovým, svědčí o tom, že na rozdíl od Helferta byl Fügner příliš opatrný, aby podobné podrobnosti schraňoval. Jeden z dopisů je dokonce v půlce odtržený. Dopisy mohl rovněž zlikvidovat někdo z Fügnerových potomků, kterým nemusela být příjemná myšlenka na zveřejnění podobného zdroje příjmů národního mecenáše, zvláště když byl spojen s osobou s pověstí centralisticky smýšlejícího konzervativce.

mecenášem českého společenského života a kdy zároveň přišly problémy pojišťovny, mohl použít finance z dřívějších spekulací.

Spojenectví Fügnera s Helfertem potvrzuje, jak silnou roli měly při budování kariéry a obchodních úspěších podobné nadstandardní vazby, protože proces finančních operací a jejich zabezpečení se teprve rozvíjel. O to větší roli hrál proto v obchodu faktor důvěry, neboť ona byla často jedinou zárukou při vyřizování rychlého obchodu.

Zájmové organizace a veřejná činnost

Oproti síti kontaktů vytvořených díky rodině závisela Fügnerova angažovanost ve spolcích a zájmových organizacích daleko více na jeho vlastní kreativitě a zároveň i vůli. Na motivy takových snah bylo upozorněno již v předchozím textu a proto přistoupím ke konkrétním institucím, ve kterých se Fügner angažoval.

V předběřnové době omezil svou společenskou aktivitu pouze na činnost v přípravných výborech nejrůznějších tanečních bálů. Již byla zmíněna jeho účast na přípravě plesu na pražských Hradčanech, který pořádal kruh mladých pražských obchodníků u příležitosti otevření státní dráhy. Přítomnost na podobném podniku potvrzuje kromě Fügnerovy záliby pro tento typ společenského setkání rovněž jeho etablované postavení ve společnosti pražských kupců.¹³⁷ Podobné akce sloužily jako místo setkávání členů tzv. „druhé společnosti“, které v některých případech mohli navštívit i představitelé aristokracie. V neposlední řadě šlo vedle salónu o jeden z mála prostorů, jenž mohl posloužit jako místo seznámení vedoucí k sňatku. (Sám Fügner svojí budoucí manželkou poznal právě na podobném plese.) Ani po revoluci 1848 ostatně na spoluorganizaci podobných plesů nerezignuje. V roce 1849 spolu s dalšími dvaceti členy výboru připravoval ples, jehož výnos byl použit na podporu chudiny. Ve výboru vedle něj figurovali jak zástupci šlechty - hrabě Clam Martinic, hrabě Harrach, finanční buržoazie - J. B. Riedl, Fiedler, Ellenberger, ale i zástupce nacionálně česky uvědomělého vzdělaneckého měšťanstva - F. A. Brauner.¹³⁸ Šlo tak o jednu z příležitostí střetnutí hospodářského měšťanstva s dalšími dvěma společenskými skupinami, v té době spíše výjimečné.

Do kontaktu se spolkovým životem přišel Fügner až v padesátých letech. Vzhledem k charakteru kulturní politiky neoabsolutismu mohlo jít samozřejmě pouze o spolky, které se svou činností nedotýkaly politické problematiky, především spolky náboženské, podpůrné, hudební a vedle nich existující společenské kluby organizované stále především

---

¹³⁷ K. Světlá, Jindřich Fügner v mé paměti. In: Za Praporem sokolským, Praha 1887, s.16

¹³⁸ NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2., inv. č. 58.

na stavovském základě.¹³⁹ Ve Fügnerově případě jde o spolky, jejichž činnost souvisela nejen s obchodem ale i jeho vlastními zájmy.

Z hlediska obchodních aktivit se jeví jako velice prestižní Fügnerovo působení v Kupeckém kasinu, často také označovaném jako Kupecká beseda, kde zasedal dokonce v jeho předsednictvu. Pro význam tohoto faktu je nutné alespoň v krátkosti nastínit, v čem spočívala výjimečnost Kupeckého kasina, nazývaného též besedou.

Tento spolek byl založen již v roce 1833 a svůj vzor viděl v o osmnáct let starším Šlechtickém kasinu. Byl určen pro kupce, velkoobchodníky a továrníky, kteří se v jeho místnostech měli scházet, aby si usnadnili poznávání a souběžně s tím i aplikování vynálezů a inovací v oblasti obchodu, ekonomie a technologie. Vedle toho byl přirozeně důraz kladen i na společenskou stránku besedy. V jejích sálech byl k dispozici vedle čítárny s odebíranými časopisy a novinami (pouze cenzurou povolenými) také lokál pro občerstvování a diskusi. Beseda proklamovala vzdání se jakýchkoliv politických tendencí. Poplatek za členství v elitním klubu činil pro „zakladatele“ sto zlatých, pro „skutečné“ členy dvacet zlatých a pro „přispívající“ členy deset zlatých ročně, což byla na svou dobu vysoká částka vytvářející sociální bariéru přístupu.¹⁴⁰

Vedle Šlechtického kasina tak tvořilo kupecké kasino jediný prominentní pánský klub tehdejší Prahy, kterému teprve po čase začala konkurovat Měšťanská beseda, zakládaná ale již pro širší část populace.¹⁴¹ Kupecké kasino spoluvytvářelo pocit vzájemné sounáležitosti a výjimečnosti svých členů oproti jiným společenským skupinám.

Později rozšířilo kasino svou působnost, když se na jeho půdě začaly odehrávat burzovní obchody. Je nutné si uvědomit, že v Praze neexistovala v té době žádná burza. Obchodníci, kteří chtěli investovat do cenných papírů, museli využít burzy ve Vídni či dalších evropských městech. Odpovídalo to centralistické politice vlády, která chtěla z Vídně vytvořit jediné finanční centrum monarchie. V roce 1856 však zažádalo předsednictvo Kasina k povolení, aby byly denně kromě neděle v jeho lokalitách uzavírány burzovní obchody. Při povolování burzovních obchodů měly úřady obavy především

---

¹³⁹ Srv. E. Drašarová, Společenský život v Čechách v období neoabsolutismu - Spolky padesátých let minulého století. In: *Paginae historiae* 1992, s. 128-169.

¹⁴⁰ Ve statutech kasina je jako účel uvedeno: „Beförderung des Verkehrs, zur Kenntnissnahme neuer Erfindungen, Entdeckungen im Fache des Commerces, der Oekonomie und Technologie und deren benutzung hinzuwirken. Gesellige Unterhaltung blébt jedoch die eigentliche Absicht. ...Politische Tendenzen bleiben ihm (dem Verein – pozn. aut.) auch fernerhin fremd.“ Ve statutech z roku 1849 jsou jako možní členové uvedeni také příslušníci „vdělaných stavů“ (gebildete Stände), mezi statkáři, vhodní úředníci, učení umělci a synové obchodníků. Srv. stanovy z roku 1849, NA, fond Presidium místodržitelství, k. 141, fasc. 8/5/5.

¹⁴¹ K problematice měšťanské besedy naposledy A. Šimůnková, Měšťanská beseda ve střetu zájmů: politizace a nacionalizace pánského klubu. *Kuděj*, 2005, s. 73-92. V tomto článku se autorka dotkla rovněž problematiky kupeckého kasina.

z nekontrolovaného pohybu osob v klubových místnostech a žádost schválilo teprve v momentě, kdy se předsednictvo kasina zavázalo osoby, které nebyly členy sdružení, registrovat.¹⁴²

Fügner je uveden mezi třinácti členy direktoria pro rok 1853, tedy ještě před převzetím generálního zastoupení pojišťovny. Vzhledem k tomu, že kasino v postatě reprezentovalo obchodní svět tehdejší Prahy, je zřejmé, jak prestižní bylo místo v jeho předsednictvu. Vedle Fügnera tu nacházíme i osoby známé z jeho okruhu, jako Friedricha Zdekauera či svědka na jeho svatbě Carla Broscheho.¹⁴³ Prostory Kupeckého kasina tak představovaly skvělou příležitost pro navázání osobních kontaktů a získání cenných informací. Stejně dobře mohly posloužit k upozornění na úspěchy dané osoby na poli obchodním.

Podobně prestižní bylo i členství v pražské obchodní a živnostenské komoře, reprezentativním zastoupení podnikatelských kruhů a poradním orgánu vlády pro hospodářské záležitosti.¹⁴⁴ Fügner byl nejprve od roku 1854 náhradníkem tohoto sboru a od roku 1859 členem její obchodní sekce.¹⁴⁵ V na její činnosti se však příliš aktivně nepodílel.¹⁴⁶ Zajímavá je jeho účast spíše z toho důvodu, že byl jedním z mála členů komory padesátých let, kteří se po obnovení ústavnosti zařadili do českého národního hnutí.

Výčet Fügnerových funkcí v zájmových institucích by nebyl úplný, pokud by nezmínil ředitelství v české průmyslové a plodinové tržnici. Jejím ředitelem byl zvolen 13. února 1860.¹⁴⁷ V korespondenci s Helfertem ani s manželkou se o práci v této organizaci nijak nezmiňuje a pravděpodobně se jí příliš nevěnoval, asi v ní ani příliš dlouho nepůsobil. Jeho volba spíše vypovídá o vážnosti a důvěře, které se ve svém obchodnickém okolí těšil.

Vedle těchto profesních organizací vstupoval již za neoabsolutismu do společností zabývajících se kulturními zálibami. V první řadě šlo o spolky hudební a umělecké. Od roku

---

¹⁴² Srv. žádost předsednictva a celou agendu okolo povolení burzovních obchodů. Tamtéž, k. 498, fasc. 8/5/15/20.

¹⁴³ Seznam členů direktoria tamtéž. Můžeme předpokládat, že v něm zasedali významní představitelé pražského obchodu, proto zde uvádím všechny jeho členy: president Andreas Haase, členové: C. Bronche, F. A. Credner, J. G. Dietel, F. W. Ehm, J. Fügner, G. Haase, F. Köhler, C. Kleinberg, L. Ladenburg, L. Popelka, A. Wehle, F. Zdekauer.

Pro určitou část úspěšných podnikatelů typu Lämela či Riedla již nebyla kupecká beseda dostatečně odpovídající jejich aspiracím a mířili spíše do šlechtického kasina.

¹⁴⁴ K obchodní a živnostenské komoře srv. J. Gruber, *Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900*, Praha 1900.

¹⁴⁵ Srv. chronologický přehled členů komory. Tamtéž, s. 446.

¹⁴⁶ Za dobu jeho členství v komoře nepředložil žádný návrh, ani nepřednesl referát. Pravděpodobně se mohl účastnit diskusí. Srv. tamtéž, s. 55-135. Výjimkou je připojení se k požadavku ústavy, o kterém pojedná další kapitola.

¹⁴⁷ Oznámení o volbě prezidentem je ve Fügnerově pozůstalosti. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 56.

1855 byl členem Vlastenecké společnosti přátel umění, v níž zasedal ve výboru, jenž se staral o výkup uměleckých děl. Společnost si dávala za cíl podporovat umění a povznášet umělecký duch v Čechách. Kromě pořádání výstav se soustředila na odkup děl od umělců. Členem společnosti byl za poplatek pět zlatých nabídnut kromě možnosti účastnit se jejich zasedání, vstup na výstavy a rovněž přednostní možnost odkupu rytin či tisků. Jejím prezidentem byl hrabě Erwin Nostitz a jako obchodní ředitel zde působil hrabě František Thun.¹⁴⁸ Fügnerova angažovanost v hudebních spolcích souvisí s jeho zálibou ve hře na varhany. Byl návštěvníkem a podporovatelem pražské varhaní školy profesora Pietsche a rovněž působil ve spolku přátel umění pro chrámovou hudbu.¹⁴⁹

Na sklonku neoabsolutismu se projevil Fügnerův kladný vztah k inovacím a praktičnosti. Začal se učit těsnopisu spolu s několika svými úředníky u profesora pražského gymnázia Šimona Bleyera s vyhlídkou, že by jim mohl pomoci při rychlejší vyřizování agendy pojišťovny. Nová disciplína ho natolik zaujala, že začal připravovat založení těsnopiseckého spolku. K jeho ustavovací schůzi Gabelsberger Stenografenverein došlo v listopadu 1859 ve Fügnerově bytě a Fügner sám byl zvolen prvním předsedou.¹⁵⁰ Spolek, který měl 36 zakládajících členů, se na konci padesátých let vzhledem k dobové atmosféře ještě nemusel národností problematikou zabývat. Když se však ihned na začátku šedesátých let znovu vynořila národnostní otázka a souběžně s tímto vyostřováním se Fügner zařadil mezi stoupence a podporovatele českého národního hnutí, zesilovaly tlaky na nacionální vymezení těsnopiseckého spolku. Ty s sebou přinesly v první řadě požadavek na přizpůsobení těsnopisné soustavy českému jazyku.¹⁵¹ Fügner v rámci propagace disciplíny pořádal závody v těsnopisu¹⁵² a posléze se při projevení nedostatků jeho české verze rozhodl anonymně darovat dvacet pět zlatých vítězi soutěže o nejlepší návrh české těsnopisné soustavy.¹⁵³

Těsnopis začal být rovněž používán pro stenografické záznamy jednání českého zemského sněmu, který se sešel po dlouhé přestávce 6. dubna 1861. Fügner dostal za úkol

---

¹⁴⁸ Tamtéž, inv. č. 59.

¹⁴⁹ O varhaní škole píše Helfertovi 20. listopadu 1849. Srv. O. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 534. Škole daroval také varhany. Srv. M. Tyrš, Jindřich Fügner. Nárys života, zjevu a povahy. In: Jindřich Fügner. Nástin jeho života a působení, Praha 1893, s. 14. Legitimace člena spolku pro chrámovou hudbu je ve Fügnerově pozůstalosti. NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 65.

¹⁵⁰ Srv. R. Tyršová, Jindřich Fügner. Paměti a vzpomínky na mého otce, Praha 1924, s. 77.

¹⁵¹ Situace se vyostřila zvláště při diskusi kolem vedení spolkového časopisu, který nakonec vycházel v obou jazykových verzích. Národnostní konflikt ve stenografickém spolku srv. E. Novotný, První desetiletí I. pražského spolku stenografů gabelsbergovských, Praha 1869, s. 16a

¹⁵² Zprávu o těchto kláních přinesl deník Čas 14. prosince 1860. Fügner rovněž daroval do těchto soutěží ceny.

¹⁵³ Inzerát přinesly Národní listy 3. ledna 1861. Dárce odměny nebyl zveřejněn. Zaplacení částky potvrzuje ve svých vzpomínkách jeho dcera. R. Tyršová, Paměti, díl první, s. 77.

sestavít a vycvičit okruh lidí schopných protokolovat sněmovní jednání. Bylo logické, že se posléze stal ředitelem české stenografické kanceláře sněmu. V dopisech J. A. Helfertovi se zmínil, že díky této funkci měl přístup do sněmovních kuloárů a stal se tak přímým pozorovatelem politických jednání.¹⁵⁴ V té době šlo především o otázku obeslání říšské rady, kterou Fügner intenzivně sledoval. Z náznaků v korespondenci vyplývá, že pod dojmem nálady v Praze zastával spíše stanovisko radikálnější části české reprezentace a říšské rady se odmítal účastnit.¹⁵⁵

Politické změny na začátku šedesátých let přinesly liberalizaci možností spolkového života. V té době nacházíme již plně „čechizovaného“ Fügnera ve většině spolků probouzejících a organizujících národní život. Byl členem Měšťanské besedy, Hlaholu, či přispěvatelem Muzea království českého. Rovněž byl zvolen mezi 126 členů Sboru pro zřízení národního divadla.¹⁵⁶ Jako uznávaný obchodník se aktivně účastnil v dubnu 1861 prvních voleb po obnovení ústavnosti do městského zastupitelstva. Kandidoval za stranu Pokrok k lepšímu, která sestavila společnou kandidátku z českých a německých osobností proti straně liberálních přátel ústavy. Navzdory všem předpokladům získali čeští kandidáti strany pokroku dominantní pozici v městské radě, což vyneslo do jejího čela koželuha Františka Pštrosse jr.

Ve výsledku obecních voleb se zrcadlil sociální vzestup českého měšťanstva, které se posunulo z III. volební třídy do tříd vyšších a jeho hlasy tak získaly na důležitosti. Volby v roce 1861 byly současníky z řad německé společnosti vnímány jako souboj liberálního a konzervativního názoru, proto bylo možné najít na kandidátce Pokroku i představitele německého měšťanstva. Síla, se kterou však Češi ovládli radnici způsobila, že ani podobný politický názor nemohl překonat silící národnostní antagonismy. Pražská radnice byla pro příští léta vnímána jako vrcholný reprezentativní volený orgánem české společnosti.¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ Korespondence Helfertovi z 5. a 9. dubna 1861. O. Feyl, Briefe Fügner an Helfert, s. 567.

¹⁵⁵ Fügner pouze zaznamenával pro Helferta dění na půdě sněmu. Tak například 18. dubna 1861: „Gestern abends waren die Nationalen fest entschlossen, nicht zum Reichstag zu wählen, nur R. (Rieger – pozn. aut.) und Einige waren für die Wahl, unter Principal – Bedingungen. Heute ist noch bei Erzbischofs conferirt worden – nun bin ich auf das Resultat begierig. Mir will es scheinen dass heute R---n (Revolution – pozn. aut.) angeht, wenn auch nicht auf und mit den Barricaden. Das Volk will nicht zum Reichsrath gewählt haben - man sprach sogar von Katzenmusiken für R—r (Rieger – pozn. aut.) wenn heute gewählt wird.“ Cit. dle O. Feyl, Briefe Fügner an Helfert, s. 568-569. K otázce obeslání říšské rady srv. O. Urban, Česká společnost 1848-1918, Praha 1982, s. 168an.

¹⁵⁶ Členské legitimace těchto spolků uloženy v NM AODTVS, fond Jindřich Fügner, k. 2, inv. č. 61-65. Seznam členů Sboru pro zřízení divadla otištěn v J. Bartoš, Dějiny národního divadla I., Národní divadlo a jeho budovatelé, Praha 1933, s. 130.

¹⁵⁷ Volební cenzus rozděloval voliče do tří skupin, přičemž rozhodující byla výše odvedené roční daně. Hraniční částky byly nad 100 zl. pro I. skupinu, nad 20 zl. pro II. Skupinu a nad 5 zl. pro III. skupinu. K obecním volbám srovnej např. G. B. Cohen, Němci v Praze 1861 – 1914, Praha 2000, s. 42an.

Fügner získal 470 hlasů do druhého volebního sboru na Starém městě.¹⁵⁸ V městském zastupitelstvu se však příliš neangažoval. Nepředložil žádný návrh ani nikdy veřejně nevystoupil v plénu. Jednání rady za nekonkrétní a zdlouhavá.¹⁵⁹ O radních se vyjádřil jako o šosácích, kteří při první příležitosti volají policii, jen aby zachovali společenský pořádek.¹⁶⁰ Projevil se tu jeho rezervovaný postoj k praktické každodenní politice. Dobu strávenou při politických půtkách na radnici zřejmě nepokládal za přímo úměrnou zisku, který mu z této činnosti mohl vyplynout. Proto své aktivity směřoval jiným směrem.

Poprvé prokázal Fügner své mecenášství spojené s národním hnutím během organizace loterie pro Zdeňku Havlíčkovou. Výnos z tohoto podniku měl sloužit na zaopatření „dcery národa“, pozůstalé dceři po národním mučedníkovi Karlu Havlíčku Borovském, která žila u svých vychovatelů ve velice skromných podmínkách.¹⁶¹ V létě roku 1861 vydaly Národní listy svolání podepsané čelnými osobnostmi národního života, ve kterém bylo vyzváno k přispívání na podporu a výchovu Havlíčkovy dcery.¹⁶² O několik dní později vybidly Národní listy ke shromáždování darů, které měly být zasílány v době nepřítomnosti Augusty Braunerové na adresu Kateřiny Fügnerové, členky Sboru památky Havlíčkovy.¹⁶³ V tomto sboru zastávala funkci účetní, nicméně finanční záležitosti celé akce měl na starosti právě její manžel. Pro prodej losů po celé zemi využil služeb sítě svých pojišťovacích agentů, kteří je nabízeli k odkupu.

Ne vždy se však setkali na venkově s pochopením a vřelostí. Průběh akce ukazuje, že i v jazykově českých oblastech nebylo obyvatelstvo vždy ochotno okamžitě následovat plány a přání svých národních vůdců, zvláště pokud byly spojeny s opakujícími se finančními nároky. Je třeba si také uvědomit, že ve stejné době došlo při opětovném probuzení národních aktivit k vzniku většího množství podobných projektů, které spoléhaly na drobné dárcy. Na problémy s distribucí losů upozornil jeden z prodejců, který mu

---

¹⁵⁸ Srv. oznámení o členství v radě města podepsané novým starostou Pštrossem z 4. dubna 1861. Tamtéž, k. 2., inv. č. 53.

¹⁵⁹ Tak vzpomíná na jeho působení v městské radě jeho dcera. Své vzpomínky zároveň opírá o prostudování protokolů ze zasedání městské rady. Srv. R. Tyršová, Paměti, díl první, s. 109.

¹⁶⁰ Opis pro Fügnerovu dceru Renatu uveřejnil ve své vzpomínce M. Tyrš, Jindřich Fügner. Nárys života, zjevu a povahy. In: Jindřich Fügner. Nástin jeho života a působení, Praha 1896, s. 16. Je zajímavé, jak toto negativní vyjádření kontrastuje s výrokem z března 1849, kdy tvrdil, že politiku dělat nemůže, neboť mu pro ni chybí vzdělání. Srv. dopis Helfertovi z 12. března 1849, Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 523.

¹⁶¹ K životním osudům Zdeňky Havlíčkové srv. např. M. Lenderová, Zdenka Braunerová, Praha 2000, s. 36-40. K symbolickému významu akce a jeho důležitosti pro vytváření povědomí o vzájemné pospolitosti příslušníků národa srv. V. Macura, Český sen, Praha 1998, s. 131-135.

¹⁶² Národní listy, 27. července 1861, s. 2. Pod výzvou podepsán Palacký, Rieger, Pštross, Brauner, Purkyně a další.

¹⁶³ Národní listy, 3. srpna 1861, s. 2.

zároveň sděloval své obavy, aby přílišná aktivita a horlivost při nabízení losů nevedla ke ztrátě sympatií v řadách pročesky naladěné veřejnosti.¹⁶⁴ Kromě přirozených problémů s distribucí losů komplikoval průběh sbírky rovněž fakt, že ne všichni, jimž byly losy k prodeji svěřeny, vyúčtovali zisk z jejich prodeje či alespoň losy vrátili. Mezeru v účtech zacelil právě Fügner a za nevrácené losy doplatil Marii Riegrové tři tisíce zlatých.¹⁶⁵ Kateřina Fügnerová poté na Žofíně spoluorganizovala výstavu darovaných předmětů, které se staly výhrami v loterii. Do ní daroval Fügner anonymně zlaté hodinky.

Účast na národní loterii není důležitá pouze pro ukázkou Fügnerovy štědrosti ale rovněž pro poznání jednoho ze způsobů, jak se mohl seznámit s předními rodinami české vlastenecké společnosti. Organizace a finanční podpora loterie otevřely manželům Fügnerovým cestu do salónu rodiny Braunerových, který navštěvoval Palacký, Rieger, Purkyně, kníže Thurn-Taxis nebo Karolina Světlá. S nimi pak udržoval kontakt, například zorganizoval dětské představení hry Oldřich a Božena ve svém bytě, kterého se zúčastnili všechny přední osobnosti národního života, v čele s Františkem Palackým.¹⁶⁶ Více či méně záměrně tak posílil povědomí o své osobě v řadách české společnosti a poměrně snadno překonal bariéru, která stála mezi příslušníky dvou větví měšťanské společnosti – hospodářským a vzdělaneckým měšťanstvem.

Vrcholem Fügnerových vlasteneckých aktivit byla účast na založení Sokola. Jeho zrod spadá do doby, kdy po uvolnění společenských poměrů vznikla vlna spolků vymezujících se již zřetelně národnostně a majících nacionálně agitační funkci. Spolky jako Umělecká beseda, Hlahol či Svatobor na české straně, a oproti nim na německé straně Kasino nebo ekvivalent Sokola Turnverein, se staly organizátory veřejného života a prostředkem posilování pocitu společné etnické identity v rozdělené společnosti.¹⁶⁷ Sokol však při svém vzniku navazoval na tělocvičné jednoty a ústavy působící v Čechách v době předbřeznové.¹⁶⁸ Teprve po pádu absolutismu ale mohlo dojít k založení typu tělocvičného

---

¹⁶⁴ Regionální prodejce losů Ženíšek popsal své dojmy z distribuce jednomu z organizátorů Hynku Rothovi v dopise 22. dubna 1862: „Nesmí ti páni podporovatele této krásné a chvalitebné věci se domýšlet, že každý, kdož jménem neb rodem Čech hned tak hortí, jako oni. Jsem přítel a zastánce národní horlivosti a proto se obávám, aby nám přílišná – někdy přemrštěná horlivost neškodila. Budoucně nezavazujte se k podobnému doporučení, abyste nedostáním svého slova zahanben nebyl.“ NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 2. Ženíškovi se podařilo prodat losy za patnáct zlatých a losy za stejnou částku zaslal zpět Rothovi.

¹⁶⁵ Srv. tamtéž potvrzení o prodeji losů za 3000 zl. Z 3. března 1862.

¹⁶⁶ Srv. Tyršová, Paměti, díl první, s. 118-119.

¹⁶⁷ Srv. G. B. Cohen, Němci v Praze 1861-1914, Praha 2000, s. 47an

¹⁶⁸ Šlo o tělocvičný ústav Josefa Schmidta a tělocvičný ústav Jana Malypetra. Podrobněji o činnosti těchto ústavů srv. kap. Sokol Pražský a předchůdcové jeho. In: Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola Pražského, s. 31an, Praha 1883.

spolku, který by stavěl na myšlenkách otce německých turnerů Friedricha Ludwiga Jahna. Ten viděl v tělesné výchově především mobilizační poslání spojené s bojem za svobodu a německé sjednocení. K prvnímu pokusu o ustanovení podobného spolku došlo v červenci 1861, kdy se cvičenci ze skomírajících pražských tělocvičných ústavů rozhodli založit Prager Männerturnverein. Přestože většinu ze zakladatelů tvořili Němci, spolek měl být utrakvistický, neboť při jeho zakládání hrála roli známost jeho členů z dřívějších ústavů. Německý finančník Eduard Seuter von Lötzen však byl ochoten peněžně podpořit pouze tělocvičný spolek, který by se vymezoval jednostranně německy. Tomu byly přizpůsobeny stanovy německého spolku a cesty tělovýchovného hnutí se tak rozdělily.¹⁶⁹

Česká strana reagovala na založení německého spolku okamžitě. Hlavní postavou při organizaci jeho zakládání se stal Miroslav Tyrš.¹⁷⁰ Tento vystudovaný filozof se seznámil s Fügnerem během léta 1860. Fügner jezdil na Křivoklátsko na letní byt a Tyrš působil v nedalekém Novém Jáchymově jako vychovatel u továrníka Barthelmuse. Později si z vyhlášené Fügnerovy knihovny půjčoval díla, která mu byla jinak složitě přístupná v univerzitní knihovně. Fügnera bezesporu těšilo trávit svůj čas v přítomnosti vzdělaného Tyrše a jejich vztah se postupně prohloubil v silné přátelství.

Při zakládání spolku asistovali Tyršovi oba bratři Grégrové, kníže Rudolf Thurn Taxis, Josef Barák, Josef Skuherský a Emanuel Tonner. Z výčtu těchto jmen je zřejmé, že se jednalo o představitele radikálnějšího proudu české politiky, která se stále častěji vymezovala proti národním vůdcům Palackému a Riegrovi. První valná hromada spolku byla svolána 16. února 1862. Starostou zvolila Fügner a Tyrš se stal náčelníkem spolku. Většinu míst ve výboru obsadili lidé, kteří v pozdější době sympatizovali s mladočeskou politikou.¹⁷¹ To zároveň vyvolávalo konflikty uvnitř jednoty, neboť Tyrš a především Fügner se obával postihu ze strany státních orgánů v případě radikálního postupu. Zatímco skupina okolo Thurn-Taxise a bratří Grégrů viděla v Sokolu rovněž prostor pro politickou agitaci namířenou nejen proti vídeňské vládě, ale i představitelům konzervativnějšího křídla české politiky, Fügner zdůrazňoval především výchovný aspekt. V tělovýchově viděl příležitost, jak působit na posilování sebevědomí jeho členů.¹⁷² Často tak byl nucen

---

¹⁶⁹ Srv. tamtéž, s. 45.

¹⁷⁰ K Tyršově osobnosti nejpodrobněji Z. Dvořáková, Miroslav Tyrš – prohry a vítězství, Praha 1989.

¹⁷¹ Do výboru byli zvoleni: kníže Rudolf Thurn-Taxis, profesor techniky Rudolf Skuherský, profesor obchodní akademie Emmanuel Tonner, ředitel a spolumajitel plynárny Karel Steffek, inženýr František Písař, lékař Eduard Grégr, novinář a právník Julius Grégr, sedlář Jan Kryšpín, sládek Ferdinand Fingerhut a student práv Tomáš Černý. Složení výboru např. v H. Havránková, Vznik Sokola a jeho vývoj do utvoření České obce sokolské. In: M. Wiac a kol., Sokol v české společnosti 1862 – 1938, Praha 1996, s. 16-17.

¹⁷² Fügner Helferovi napsal o své představě eliminace politických spotů v Sokolu následující: „Ich will den Verein von allen Extravaganzen frei halten. Nur social aufbessern, kräftigen, den Servilismus abgewöhnen,

diskutovat o plánech průběhů sokolských výletů a oslav, které byly ostentativně namířeny proti vládě. Dostával se tím do konfliktu s radikály ale i Tyršem samotným.¹⁷³ Fügnerova obezřetnost byla na místě, neboť spolek přirozeně sledovalo policejní ředitelství s podezřením na jeho politickou činnost a možný vojenský výcvik jeho členů.¹⁷⁴ Čas, úsilí a peníze, které do Sokola Fügner investoval nechtěl obětovat pro neuváženou politickou akci.¹⁷⁵

Finanční prostředky, které Sokolu věnoval nicméně překrývaly veškeré výtky na adresu jeho opatrnosti. Proto byl po celý zbytek života uznávaným starostou spolku. Není možné přesně vyčíslit, kolik peněz Sokolu obětoval, protože často mohlo jít o jednorázové, nevidované příspěvky, o kterých nemuselo ani vedení vědět. Nejvyšší obnosy však byly spojeny s financováním prostorů, ve kterých se odehrával výcvik cvičenců. Po přestěhování Sokola z nevyhovujících skromných prostor Malypetrova tělocvičného ústavu do tělocvičny v sále U Apolla v Ječné ulici zaplatil Fügner roční nájemné ve výši 1800 zlatých. Rovněž dal jednotě k dispozici bezúročnou půjčku na pořízení cvičebního náradí 1200 zlatých, kterou měla splácet dle svých možností.¹⁷⁶

Podobně štědrý byl při organizování sokolského orchestru, který vznikl reorganizací sokolské kapely v roce 1863. Na jeho vybavení nástroji a rovněž jednotným salónním úborem muzikantů dal k dispozici 1270 zlatých. Zřízení sokolského orchestru vykresluje, jak byl jinak velice racionálně založený Fügner ve věcech Sokola veden prvotním nadšením, které mu bránilo ve správném posouzení alespoň částečné rentability podobných podniků. Ačkoliv plynuly z vystoupení hudebního souboru nezanedbatelné příjmy, jeho celkové hospodaření provázel deficit, neboť orchestr nebylo možno plně vytížit. V momentě, kdy činil schodek hospodaření již 3220 zlatých, krytých Fügnerem, bylo nutné přistoupit po necelém roce fungování k jeho rozpuštění.¹⁷⁷ Část této sumy získal Fügner zpět prodejem nástrojů, nicméně ještě na začátku roku 1865 se obrátil skrze svého pověřence na policejní ředitelství s prosbou, aby zajistila vrácení nástrojů v ceně 500

---

dann mögen sich die Leute machen, was sie wollen. Bin sonst wie du weisst extravagant, aber als Turner nur Turner und der Verein muß unabhängig seyn, gar nichts beeinflusst, weder von der oder der anderen Seite.“ Cit. dle Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 572. K diferenciaci názorů na vedení české politiky u jejich představitelů srv. O. Urban, Česká společnost, Praha 1982, s. 162an.

¹⁷³ Spory ohledně míry radikálnosti sokola podrobně vylíčeny v Z. Dvořáková, Tyrš, s. 39-83.

¹⁷⁴ Srv. Havránková, Vznik Sokola, s. 22-23.

¹⁷⁵ Tak například vzkázal své ženě v dopise bez bližší datace v roce 1864, aby Tyrš tlumil radikální projevy: „Sage aber Tyrš und Novotný, ob es nicht besser wäre die Demonstration zu unterlassen, weil dies dem Spolek schaden könnte. Doch so viele Mühe und Opfern dann verloren wäre.“ NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerova, k. 1.

¹⁷⁶ J. Müller, Sokol v sále u Apolla, In: Památník Sokola, s. 53.

¹⁷⁷ V. Černý, Hudební sbor Sokol, Památník Sokola, s. 66-67.

zlatých, které hudebníci nebyli ochotni dát zpět k dispozici a využívali je při vlastních vystoupeních.¹⁷⁸

Největší část svých finančních prostředků dal ale Fügner bezesporu k dispozici při stavbě nové sokolské tělocvičny. Do té doby bylo působení jednoty provázeno provizorním hostováním v jednotlivých pronájmech po pražských sálech. Fügner se rozhodl toto provizorium vyřešit jednou provždy a v dubnu 1863 zakoupil pozemek v blízkosti Žitné brány, na které stál empírový letohrádek. Po jeho zbourání pověřil architekta Vojtěcha Ignáce Ullmanna, známého v té době již projektováním budov České spořitelny (dnes sídlo Akademie věd České republiky) a Prozatímního divadla, aby navrhl budovu vhodnou pro novou tělocvičnu. Patrová neorenesanční budova, ve které měla Fügnerova rodina rovněž byt, byla hotova v rekordně krátké době a v prosinci téhož roku se zde konalo první cvičení.¹⁷⁹ Koupě pozemku a stavba tělocvičny přišly Fügner na 60 000 zlatých. 20 000 měl k dispozici a zbytek obstaral z půjček.¹⁸⁰ Tělocvična tak byla v zástavě, což se ukázalo být velkým problémem po Fügnerově smrti. Částečně i z tohoto důvodu tělocvičnu jednotě nedaroval, ale uzavřel s ní smlouvu o pronájmu na dobu deseti let. Podle ní směl Sokol využívat tělocvičnu denně od šesté hodiny večerní do půlnoci. Výše nájemného byla nastavena tak, aby zohledňovala počet členů jednoty a tak tlumila finanční tlaky v případě nízkého počtu členů. Z každého zlatého vybraného na členských poplatcích mělo jít na nájem třicet krejcarů. Nájem však nemohl být vyšší než 3600 zlatých a nižší než 1500 zlatých ročně. Finanční výhodnost smlouvy dokládá fakt, že v případě nejnižší částky zaplatila jednota za nájem o šestinu nižší obnos než za pronájem prostor v sále Apolla, nehledě na to, že Sokol získal tělocvičnu, která se řadila k nejmodernějším v Evropě. Kromě cvičebních prostor měl k dispozici i šatny, sprchy, místnosti pro cvičitele.¹⁸¹ Jak již bylo zmíněno v předešlé kapitole, po Fügnerově smrti se dostala jeho rodina pod tlak věřitelů a budovu odprodala jednotě, čímž se zbavila závazků.¹⁸²

Při nastínění Fügnerova styků s různými společenskými skupinami té doby není možné obejít otázku jeho možného kontaktu s aristokracií. Se členy šlechtické společnosti neměl příliš příležitostí navázat kontakt a ani se nezdá, že by o něj příliš usiloval. Měšťanské salóny, které v mládí navštěvoval, šlechtické prostředí spíše napodobovaly, než

---

¹⁷⁸ Stížnost z 23. ledna 1863 podepsal Fügnerem pověřený Josef Antoš. NA, fond Policejní ředitelství Praha I – všeobecná registratura 1861-1865, k. 339, sign. F 77/15.

¹⁷⁹ A. V. Prager, Tělocvična Sokola Pražského. In: Památník Sokola, s. 78an. Vzpomínky na stavbu přináší rovněž R. Tyršová, Paměti, s. 66-69.

¹⁸⁰ Srv. Dvořáková, Tyrš, s. 66an.

¹⁸¹ K finančním podrobnostem smlouvy z března 1863 srv. Havránková, Vznik Sokola, s. 27.

¹⁸² Kupní cena byla 66 000 zl., přičemž převzaté dluhy činily přibližně 50 000 zl. Dluhy kryly směnkami osobnosti českého národního hnutí. Srv. F. Tallowitz, Zakoupení tělocvičny. In: Památník Sokola, s. 110-113.

aby byly místem setkání s touto společenskou vrstvou. Ani sňatek nemohl Fügnerovi přinést možnost kontaktu na představitele aristokracie. V šedesátých letech se díky jednání o nové pojišťovně Bohemia dostal do jednání s českými stavy. Z něho ale nevyšel spokojený což se projevilo i na jeho negativních vyjádřeních na adresu českých stavů.¹⁸³ Vzhledem ke svému liberálnímu zaměření ho ani jejich prostředí příliš nepřitahovalo. Nepatřil tak mezi podnikatele, kteří v částečném kopírování vzorů šlechtického chování či dokonce nobilitaci, spatřovali možnost, jak se vypořádat s odmítáním uznání společenské prestiže ze strany šlechty. Nobilitace ostatně nemohla připadnout ve Fügnerově případě v úvahu z nejzákladnějšího důvodu, nebyl pro tento akt dostatečně finančně vybavený.

---

¹⁸³ Manželce si postěžoval, že šlechta celou záležitost opět odsune stranou. Fügner manželce 21. září 1865: „Am Ende nehmen sich Angelegenheiten unsere Herren wieder so in Anspruch, dass sie alles liegen lassen.“ NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

Myšlenkový svět

Na tvorbu Fügnerových politických názorů měly především vliv jeho obchodní cesty, které absolvoval již v mládí. Ve vzpomínkách na svého otce Fügnerova jeho dcera a také jeho přátelé vyzdvihují pobyt v Terstu, během kterého se měl seznámit a identifikovat s národnostním bojem Italů za samostatnost. Tyto domněnky jsou vyslovovány ale spíše zpětně s povědomím o jeho pozdějších národních aktivitách.¹⁸⁴ Ačkoliv byla rušná atmosféra Terstu předbřeznové doby, plná politických a vlasteneckých diskusí a agitací, pro mladého obchodníka jistě zajímavou, daleko podstatnější pro formování jeho politických myšlenek byl však pravděpodobně jeho pobyt v Anglii během roku 1844, na který se jazykově připravoval již dlouho před svým odjezdem. Během tří měsíců, které zde strávil, se seznamoval s moderní politickou kulturou v nejširším slova smyslu. Získával představu nejen o fungování parlamentní demokracie se všemi jejími institucemi, ale zároveň i o dalších produktech občanské společnosti jako byl nezávislý tisk, necenzurované politické časopisy či společenské kluby, ve kterých se diskutovalo nad aktuálními problémy domácího, ale i světového dění.¹⁸⁵ Při své návštěvě se setkal především se světem obchodu a méně pozornosti věnoval aspektům industrializace a jejích sociálních důsledků, což se například při své návštěvě Anglie snažil analyzovat František Ladislav Rieger.¹⁸⁶

Díky tomuto zážitku získal ve srovnání se svými krajany velký náskok a cennou zkušenost s odlišným politickým systémem, neboť znalost cizího prostředí se většinou omezoval v Čechách pouze na okolní země, v krajním případě Francii. Důvodem toho byla v neposlední řadě i neznalost angličtiny, jejíž studium v té době nepatřilo mezi nejběžnější záležitosti ani ve vyšších vrstvách společnosti.¹⁸⁷ Fügner se tak vrátil z Londýna jako liberál toužící po právních zárukách svobodných politických poměrů, v první řadě ústavě. Na stěnu svého bytu v Krakovské ulici si pověsil obraz svého politického oblíbence Washingtona.¹⁸⁸ Byl ovšem typickým liberálem své doby, který odmítal participaci všech společenských vrstev na politické moci. Rovnost občanů měla být pouze rovností před zákonem ale nikoliv rovností v přístupu k politickým postům. Konkrétně se tato představa projevovala

---

¹⁸⁴ Především jde o vzpomínky Miroslava Tyrše a Fügnerovy dcery Renaty Tyršové. Srv. M. Tyrš, Jindřich Fügner, Jindřich Fügner. Nástin jeho života a působení, Praha 1896, s. 1-21. R. Tyršová, Jindřich Fügner. Paměti a vzpomínky na mého otce, díl první, Praha 1924, s. 19-20.

¹⁸⁵ Tyršová, Paměti, díl první, s. 20-22.

¹⁸⁶ Z poznatků této cesty pak čerpal Riegrova studie zamýšlená jako habitační práce na pražské univerzitě. F. L. Rieger, Průmysl postup výroby jeho v působení svém ke blahobytu a svobodě lidu zvláště pracujících. , M. Znoj - J. Havránek – M. Sekera (eds.), Český liberalismus, Praha 1995, s. 150-161.

¹⁸⁷ Srv. J. Štaif, Mentalita a cizina: anglosaský svět před rokem 1914 viděný českými očima. In: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Praha 2002, s. 160-185.

¹⁸⁸ Tyršová, díl první, s. 41.

v nerovnosti volebního systému, který zohledňoval výši daňových poplatků jednotlivých občanů při udělování volebního práva.¹⁸⁹

Proto vítal nejen vydání Pillersdorfovy ústavy na začátku revoluce 1848 ale i oktrojované ústavy z března 1849. V ní spatřoval konec možného ohrožení revolucí, která vyvolávala v souvislosti s velkou francouzskou revolucí u příslušníků jeho vrstvy stále v první řadě strach z radikálních společenských otřesů. Od vydání ústavy si sliboval především stabilizaci společenských poměrů, které by mohlo ovlivňovat skrze censem omezené volby i měšťanstvo.¹⁹⁰ Fügner v té době ještě nerozpoznal, že občanská práva, která ústava zaručovala, budou v brzké době revidovány císařem navrženými zákony a více pozornosti věnoval částem ústavy, která hovořila o cestě k celní jednotě monarchie a možné participaci měšťanstva na moci. Že je podobná představa neslučitelná se skutečností a hlavní politickou silou v nových poměrech bude panovnický dvůr opírající se o konzervativní byrokracii se ukázalo záhy.

Poté, co František Josef I. zrušil takzvanými silvestrovskými patenty i tuto ústavu, začal Fügner postupně důvěru v politické poměry neoabsolutismu ztrácet, veden především přesvědčením, které získal v Anglii, že pro úspěšné fungování hospodářství je zapotřebí existence svobodnější politický systém. Svůj názor na nutnost politické reformy veřejně projevil po porážce rakouské armády na italských bojištích. Vláda se tehdy obrátila na pražskou obchodní a živnostenskou komoru s dotazem, jak by si představovala řešení kritického stavu státních financí. Fügner patřil mezi ty, kteří viděli jeho zlepšení v první řadě v přijetí ústavy.¹⁹¹ Ostatně i skutečnost, že se navzdory intenzivním kontaktům s Helfertem nezapojil do pokusu o vznik konzervativní strany, kterou Helfert spolu s Thunem zamýšlel zformovat jako protiváhu k politickým vůdcům revoluce – především Palackému a Riegrovi, svědčí o jeho odporu ke konzervatismu.¹⁹²

Když Rakousko svádělo v roce 1859 neúspěšný zápas o své italské provincie, Fügner doufal, že porážka může přivodit právě vydání ústavy a změnu režimu. O průběhu

---

¹⁸⁹ Srv. O. Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, Praha 2003, s. 144.

¹⁹⁰ Fügner Helfertovi 12. března 1849: „Von Pilsen retourniert, wurde ich von der Verfassung, ich muss gestehen, agenehm überrascht, denn weiss Gott wir brauchen einmal eine energische Sprache. Zuletzt können wir mit Gewissheit einen erfreulichen Umschwung der Geschäfte erwarten, bekommen unser Geld herein und für Jeden hereinbrechendem Elende ist ein Damm vorgeschoben. Die Stimmung ist eine getheilte, obwohl die Radikalen von allgemeiner Erbitterung sprechen. Jeder, der irgend ein praktisches Geschäft treibt, stellt sich zufrieden.“ Cit. Dle Feyl, *Briefe Fügners an Helfert*, s. 523.

¹⁹¹ Srv. vzpomínku Tyrše. M. Tyrš, *Jindřich Fügner. Nárýs života, zjevu a povahy*. In: *Jindřich Fügner, Nástin jeho života a působení*, Praha 1896, s. 20-21. Kontakt mezi vládou a komorami během roku 1858 se týkal především jednání o změně celního řádu. Srv. J. Gruber, *Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900. K oslavě jejího padesátiletého jubilea*. Praha 1900, s. 61-64.

¹⁹² K formování konzervativní strany srv. např. R. Kučera, *Josef Alexander Helfert v české politice 1848-1863*, DP FF UK, Praha 2004, s. 82-87.

italského tažení informoval na letní byt v dopisech svou manželku a majitele myslivny, u kterého s dcerou pobývala, Nittingera. Při naději na porážku Rakouska se mísila víra v politickou liberalizaci již s jeho češtvím. Pokládal za neudržitelné, aby v zájmu monarchie obětovali životy její vojáci, pokud by zůstala v nezměněné absolutistické podobě.¹⁹³ Spokojenost nad pádem absolutismu dokládá i horlivost, s jakou se na začátku šedesátých let pustil do spoluorganizování veřejného života. Česká společnost získala ve Fügnerovy typ zastánce liberalismu, kterého postrádala, neboť liberalismus jako ideologie v národnostně české společnosti byl prosazován spíše vzdělanci a nikoliv obchodníky.

Politický liberalismus však u Fügnera nedoprovázely bez výjimky názory na míru liberalizace ekonomické. Při argumentaci pro povolení zastoupení zahraniční pojišťovny se o myšlenky volného přístupu na trh opíral.¹⁹⁴ Z názorů na chování a styl obchodování svého strýce Liebiga je ale možné odvodit, že nesouhlasil s bezbřehým liberalismem, který Liebig uplatňoval ve svých továrnách a při svém podnikání. O Liebigovi se vyjadřoval jako o „proradném ničemovi bez srdce“, člověku bez morálky, padouchu, který se chová k člověku vstřícně pouze do chvíle, pokud od něj může něco získat. Domorodci obývající jihoamerické ostrovy byli podle něj charakterovější než tento liberecký obchodník.¹⁹⁵ Liebig představoval ve své době typ „manchesterského“ kapitalisty, který využíval skutečnosti, že stát ještě nevstoupil do vztahu mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem.

Fügner se jako člen obchodní sekce obchodní a živnostenské komory nemusel vyjadřovat k otázkám regulace dětské či ženské práce v továrnách, neboť tu řešila právě tovární sekce komory. Proto nejsou známy jeho názory na míru omezování majitelů živností a továren ze strany státu. Z pramenů osobní povahy se ale dá odvodit, že některé

---

¹⁹³ Z přibližně dvou desítek dopisů z té doby vybírám na tomto místě ty, které nejlépe vystihují Fügnerovy názory. 6. července 1859 rozhořčeně popsal chování rakouských politických představitelů ke svým vojákům a zároveň dal najevo své postoje k politickým poměrům pozdního absolutismu: „Von Italien nichts neues zu hören, nur so viel liest man aus unseren Zeitungen dass die Despotie Oesterreichs, die Verachtung aller Menschenrechte so weit geht, dass sie nicht einmal drängt den Soldaten ihr Leben opfern. 15. června informuje o špatné situaci pro rakouská vojska a obtížném shánění informací způsobeném zabavováním cizích tiskovin: „Sage Nittinger dass wir hier eben kombinieren können und nichts positives wissen, weil alle ausländischen Zeitungen confesiert worden. Aus den offiziellen Blättern ist zu entnehmen dass es sehr schlecht steht.“ 30. června vyjádřil své zklamání nad tím, že ani porážky rakouských vojsk a zisky francouzské armády nepřinášejí zmínky o možném vydání ústavy: „Ich kann von nichts berichten, es ist auch gar nichts vorgefallen, es scheint dass die Franzosen schon am Linken Mincio Ufer sind. Von Verfassung spricht man gar nichts.“ Fügner měl být podle vzpomínek dcery rovněž předvolán k výslechu na policii pro své pobuřující výroky na adresu vlády. Srv. Tyršová, Paměti, díl první, s. 74.

¹⁹⁴ Srv. dopisy Helfertovi týkající se pojišťovny v kapitole II/1. Zvl. dopis z 12. prosince 1848 očitovaný na s. 23 této práce.

¹⁹⁵ Fügner Helfertovi 27. února 1855 o svém strýci: „Warum es solche herzlose, perfide Schurken auf der Welt geben muss. ... Unter den Sandvichs – Insularen wird man Charaktere häufiger finden, als in diesem moralverlassenen Reichenberg, heute küsst der Schuft, kann er mich brauchen, morgen einen Fusstritt.“ Cit. dle Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 559.

společenské důsledky prvotní fáze neregulovaného kapitalismu mu byly nesympatické. Svě znechucení nad dobou, pro kterou je charakteristická sprostota, podlost a špína popsal Helfertovi.¹⁹⁶ Jeho angažovanost na plesech na podporu chudiny rovněž potvrzují jeho ohledy na sociální problematiku. Osvětlení důvodů Fügnerovy větší citlivosti v tomto směru je potřeba hledat částečně v jeho mentalitě, které byla vlastní představa o jisté míře morálky při obchodování. Ta se například projevila v době, kdy pojišťovna procházela problémy a Fügner hradil část škod ze svého. Úrovní jeho vzdělání se rovněž přičilo málo důstojné a nekulturní jednání, se kterým se mohl během obchodování setkat.¹⁹⁷ Hledat u Fügnera pokusy analyzovat společenské důsledky kapitalismu by však bylo přehnané. Pokud o nich přemýšlel, nesděloval je svému okolí způsobem, který by mohl historik využít.

Když vstoupil na začátku šedesátých let do českého veřejného života, našla česká společnost ve Fügnerovi jednoho z propagátorů politického liberalismu, který jí chyběl, neboť do té doby byla uvnitř nacionálně české společnosti nositelem liberálních názorů především inteligence.¹⁹⁸ Jeho činnost v Sokole měla vést k působení na sebevědomí představitelů drobného měšťanstva, jehož posílení by mu mohlo pomoci obstát v poměrech industrializace a podnitit u nich spoléhání se především na sebe samotné.¹⁹⁹ Právě prostředí maloměšťanské společnosti, která tvořila členskou základnu Sokola, mohlo ale také působit na tvorbu jeho politických stanovisek směrem k většímu demokratismu. V Sokolu ostatně prosadil tykání všech členů a oslovování se bratře.

Naopak nastíněné výhrady k projevům hospodářského liberalismu pak mohly být důvodem, proč se snadněji identifikoval s českým národním hnutím. Část české společnosti jako byli drobní podnikatelé a řemeslníci, se s nastávajícími kapitalistickými poměry složitě

---

¹⁹⁶ „Jetzt noble seyn, wo die Leute keine Fühlfäden mehr haben, nur Gemeinheit, Schmutz und Niedrigkeit die Charaktergerundzüge sind, dass heisst elend werden.“ Fügner Helfertovi 9. března 1854. Cit. dle Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 552.

¹⁹⁷ K problému podnikatelské morálky v devatenáctém století srovnej R.Tilly, *Unternehmermoral und –verhalten im 19. Jahrhundert. Indizien deutscher Bürgerlichkeit. Bürgertum im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich. Band 2, Wirtschaftsbürger und Bildungsbürger*, Göttingen 1995, s. 35-65. Podnikatelská morálka je zde definována jako čestnost v obchodních jednáních či věrnost obchodním smlouvám. Tilly zastává názor, že podnikatelská morálka se v průběhu devatenáctého století postupně zlepšovala v souvislosti s tím, jak rostla četnost dlouhodobých kontraktů mezi obchodníky, kteří si museli zvyknout na důvěru v sebe navzájem. Stejně tak tomu v německém případě napomohlo prosazování právních norem v sedmdesátých letech, které regulovaly obchodní aktivity, jako např. konkurzní řád, reforma akciového práva a burzovní zákon.

¹⁹⁸ K podmínkám přijímání liberalismu v českém prostředí srv. stař. O. Urban, *Český liberalismus v 19. století*, M. Znoj - J. Havránek – M. Sekera (eds), *Český liberalismus*, Praha 1995, s. 15-26.

¹⁹⁹ Fügner Helfertovi 20. dubna 1862: Ich habe mir's zum Ziel gesetzt, unsere verkümmerte Handwerker ein bisschen zu dressieren und ihnen Bewusstseyn beizubringen und geht's recht gut. ... Nur social aufbessern, kräftigen, den Servilismus abgewöhnen, dann mögen sich die Leute machen, was sie wollen.“ Cit. dle O. Feyl, *Briefe Fügners an Helfert*, s. 571-572.

vyrovnávala. Hospodářský liberalismus si spojila s německým měšťanstvem, které využilo volnou hospodářskou politiku k budování kariér. A to přesto, že hospodářsky liberální padesátá léta přinesla větší příležitost pro sociální vzestup i pro české obyvatelstvo, z jehož úspěchů, zejména v oblasti potravinářského průmyslu, se rodila česká buržoazie. Maloměšťanstvo však spojovalo úspěšné kapitalisty především s vlastníky finančního kapitálu, který byl vázán na německé podnikatele či vídeňské finanční instituce. Proto spojovalo liberalismus s němečtím.²⁰⁰ S touto částí společnosti se Fügner setkal nejen v Sokole, ale také při podnikání v pojišťovně, a proto u něj mohly hlasy kritizující projevy neomezeného hospodářského liberalismu rezonovat. V jeho vyjádřeních však nenajdeme požadavek po korekci tržních poměrů ze strany státu. Jeho výtky nad stavem společnosti spíše naznačují, že zlepšení poměrů viděl především v odpovědnějším a morálnějším chování každého jedince.

Na tvorbu Fügnerových politických názorů mělo tedy vliv daleko více okolností než pouze jeho společenské postavení. Dotvářely je cesty do zahraničí, podnikání, jeho kulturní rozhledy a posléze i činnost spjatá s organizováním českého veřejného života.

S liberálním názorem na svět úzce souvisí rezervovaný Fügnerův vztah k náboženství a církvi. Ačkoliv pocházel z měšťanské katolické rodiny, jejíž chápání náboženství odpovídalo své době, začínají se u něj postupně projevovat v tomto směru antipatie. Jeho postoje k církvi byly částečně ovlivňovány faktem, že katolická církev tvořila jednu z hlavních opor absolutistického systému.²⁰¹ Jeho negativní stanoviska ale nepramenily pouze z představy o angažovanosti církve v politice a jejím vlivu na společenské dění, ale byly obrazem jeho celkového sekularizovaného vnímání světa. Toto myšlení nemuselo nutně vyvstávat z jeho ctění liberální doktríny, neboť mnoho z představitelů tohoto myšlenkového proudu bylo v českém prostředí zároveň přesvědčenými katolíky, v částech Evropy pak protestanty. Fügnera ovlivňovalo rovněž jeho trvalé studium, ve kterém zaujímaly značný prostor také přírodní vědy, jak bude ještě zmíněno. Není možné přesně stanovit roli jednotlivých impulzů při tvorbě jeho názorů v této oblasti, nicméně z části jeho jednání či komentářů v dopisech vyplývá, že se blížil ateistickému přesvědčení.

První náznaky jeho chladného vztahu k víře jsou již z počátků padesátých let. Poté co se seznámil s knihou Helferta „Hus und Hieronymus“, napsal svému švagrovi, že s ním

---

²⁰⁰ Srv. Ch. Stölzl, *Die Ära Bach in Böhmen*, München-Wien 1971, s. 307an. K pojmu drobné měšťanstvo a maloburžoazie srv. Urban, *Kapitalismus*, s. 124.

²⁰¹ Spojenectví trůnu a oltáře dostalo konkrétní podobu v konkordátu uzavřeném 18. srpna 1855. Srv. O. Urban, *Česká společnost 1848-1914*, Praha 1982, s. 113an.

o těchto věcech raději nebude diskutovat, neboť na ně mají rozdílný názor a diskuse by neprospěla jejich přátelství.²⁰² Brzy po své svatbě například s nelibostí hodnotil návštěvy kostela své manželky, v návaznosti nato si vysloužil v části svého okolí přezdívku „freigeist“.²⁰³ V souladu se svým racionálním uvažováním se rovněž vysmíval procesím a modlitbám, které organizovala katolická církev s domněnkou, že jimi podpoří naděje na úspěch císařských vojsk při italském tažení. Při popisu těchto akcí nazýval představitele církve pejorativně „kněžoury“.²⁰⁴ O to více ho mrzelo, že podobné náboženské rituály navštěvovalo mnoho účastníků, což pokládal za znamení, že část lidí se ještě nepřidala na stranu rozumu a neodhodila náboženské představy.²⁰⁵ O nazírání na představitele víry vypovídá také, že sobě nesympatické osobnosti tituloval přívlastky vztahujícím se k náboženské problematice. Tak nazýval například radu Wolfa, který se s ním podílel na připravování založení Hypoteční banky, jako jezuitu.²⁰⁶ Asi nejpřesnějším popisem Fügnerova životního názoru je věta, kterou napsal manželce v roce 1857: „Liberálové, tito jinak tak popírači Boha, republikáni, jsou přece ti nejlepší z lidského plemene.“²⁰⁷

Mezi motivy, které ovlivňovaly Fügnerovo jednání či měly vliv na jeho pracovitost, morálku či štedrost, se tedy náboženské přesvědčení rozhodně zařadit nedá. Odpor k přílišnému lpění na tradicích se zrcadlil pouze v postojích ke katolictví ale i v části jednání Fügnera vůči manželce, které často vyčítal, že se nebyla schopna vymanit z vlivu své konzervativní rodiny, což u něj vyvolávalo hněv a ironické poznámky. Příhoda, kdy Fügner v podstatě zakázal své ženě nedělní návštěvy kostela již byla zmíněna. Podobně jízlivě se vyslovoval o vlivu rodiny na její chování názory v souvislosti s otázkami životního stylu. Například vytrvale na svou manželku naléhal, aby si nechala zkrátit vlasy, což ona po několik let odmítala.

V souvislosti s postojem k náboženským otázkám se není možné vyhnout složitému vztahu Fügnera k Židům - ke skupině obyvatel, která byla menšinovou, ale hospodářsky

---

²⁰² Fügner Helfertovi 27. prosince 1852: „In unseren Ansichten liegen wir etwas auseinander, darum ist es nessech für unser freundschaftliches Verhältnis, wenn darüber kein Word verloren wird, wir werden uns nicht gegenseitig bekehren.“

²⁰³ Srv. Tyršová, Paměti, díl první, s.43.

²⁰⁴ „Pfaffen, die auch morgen her zu diesem Zweck ein Prozesion veranstalten.“ Fügner manželce 18. června 1859. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

²⁰⁵ V tomto případě se jednalo o procesí pořádané pražským arcibiskupem 19. června 1859. Fügner své rozezlení popsal: Ich habe heute nur einen Theil der von Erzbischofen angeordneten Betprozesion zum Glück im Kriege gesehen – hab' aber daran genug gehabt – genug sie war so groß, dass man fürchten muss, dass auf der Seite der Vernunft nicht so viele Leute ständen.“ Fügner manželce 19. června 1859. Tamtéž.

²⁰⁶ Tyršová, Paměti, díl druhý, s. 120.

²⁰⁷ Dopis bez datace je uložen v pozůstalosti Kateřiny Fügnerové. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

významnou.²⁰⁸ Setkávání s nimi nebylo pro Fügnera nic výjimečného. Předchozí kapitoly ukázaly, že v rámci svých obchodů byl s osobami židovského původu poměrně často ve styku a leckdy mu tato spojení pomohla při budování kariéry. O to je překvapivější, že u něj objevujeme tendence k antisemitismu. Zatímco ve velké části společnosti byl antisemitismus způsoben rozdílným náboženstvím a zkreslenými představami křesťanské společnosti o židovské komunitě, Fügner utvářel svůj názor na Židy především s ohledem na jejich zvyky a praktiky ve světě obchodu. V textu bylo již zmíněno, že při myšlence na práci v pojišťovnictví vyjádřil touhu „zbavit se smlouvajících Židů“²⁰⁹. Když sjednával se zástupci maďarské pojišťovny o možnosti vést místní pobočku, psal své dojmy z jednání své manželce a pochvalovali si, že ač jsou Židé, vyzývali k otevřenému jednání.²¹⁰ Právě židovství jeho potenciálních nových obchodních partnerů ale hrálo roli při jeho definitivním rozhodnutí zamítnutí takové spolupráce.²¹¹ Fügnerova dcera vzpomínala, že „Heinrich Heine byl snad jediný Žid, který Fügnerovi byl sympatický.“²¹² Náboženství nemohlo být, už pro chladný postoj Fügnerův k němu, hlavním důvodem Fügnerovy netolerance. Naopak se pozastavoval nad tím, že když v době války o italské provincie šel při svém kázání biskup proti Židům, posluchači ho opravdu poslechli a zaútočili na synagogu.²¹³ Nebyl k nim tedy podezřívavý z důvodů rozdílné konfese. Hodnotové bariéry však viděl především při každodenním styku s nimi. Zdá se, že přes svůj racionalismus si Fügner ve vztahu k Židům částečně nesl ve své mentalitě prvky tradičního zaujatého a podezřívavého postoje soudobé společnosti.

Odpor k přílišnému lpění na tradicích a konzervativnosti se nezrcadlil pouze v postojích ke katolictví ale i ve Fügnerově životním stylu. Ten ovlivnil jeho londýnský pobyt. V prostředí mladých kupců se seznámil rovněž se světem sportu. Jezdil zde na koních, sledoval dostihy, rovněž se věnoval šermu a projížďkám plachetnicí po Temži. Všechny tyto záliby pěstoval i po svém návratu do Prahy, čímž vzbuzoval pozornost předbřežnové Prahy. V Podskalí měl ukotvenou loďku, ozdobenou na výraz svých sympatií

---

²⁰⁸ Půjde nejen o příslušníky, kteří se hlásili k izraelitské konfesi, ale i o ty, kteří se mohli nechat pokřtít či byli bez vyznání a s izraely je spojoval původ. Tento přístup volím proto, že Fügner obě skupiny směřoval. K Židům v habsburské monarchii srv. Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band III, Die Völker des Reiches, 2. Teilband, s. 880an.

²⁰⁹ Tyršová, Paměti, díl první, s. 22.

²¹⁰ „Heute morgen besuchte mich Š.. Es ist gut mit ihm reden, er fordert zur Öffentlichkeit auf, obwohl Jude.“ Fügner manželce 5. března 1865. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

²¹¹ V druhém dopise z 5. března: „Weil ich nicht den Namen nur hergeben will für die Leitung eines Juden.“ Tamtéž.

²¹² Tyršová, Paměti, díl první, s. 44.

²¹³ „In Pilsen hat der Bischof auf die Juden gesetzt, die Luete wirklich die Synagoge gestürmt.“ Fügner manželce 3. března 1859. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

anglickou vlajkou.²¹⁴ Pravidelně se vydával rovněž s vlastním koněm na vyjížďky do pražského okolí. Také jeho zevnějšek kontrastoval s dobovým módním vkusem. Při oblékání se řídil především praktičností a pohodlností. Proto odložil tuhé límce a škrobené náprsenky, které v jeho době tvořily neodmyslitelnou součást šatníku vyšších vrstev. Dochovaná vyobrazení i vzpomínky jeho dcery potvrzují, že si příliš nezakládal na barevných kombinacích u své konfekce či doplňcích, dávajících ostentativně najevo jeho majetnost. Manžetové knoflíky tak nahradily úzké pružky upínající rukáv a dokonce neměl oproti očekávání ani zlatý řetízek na svých hodinkách. Místo usdlého cylindru dal přednost nižšímu a měkčímu panamskému klobouku, který teprve přicházel do módy. Střídmost v oblékání stvrzovala i černá barva kabátu, jehož střih krejčí přizpůsoboval specifickým přáním Fügnera, v nichž ohledy na praktičnost upozadovaly nároky dobové módy. V šedesátých letech nicméně v souvislosti s národnostním přesvědčením svůj šatník obměnil a téměř bez výjimky se oblékal do čamary, a to i při oficiálních obchodních příležitostech.²¹⁵

Podobně se snažil usměrňovat názory své manželky. Jízlivě se vyslovoval především k tomu, jak rodinné prostředí ovlivňovalo právě manželčin životní styl. Příhoda, kdy Fügner v podstatě zakázal své ženě nedělní návštěvy kostela již byla zmíněna. Jindy na svou manželku například naléhal, aby si nechala zkrátit vlasy. Její odmítání si vysvětloval ovlivněním ze strany sester, se kterými, jak to ironicky komentoval, těžko může soupeřit v působení na její vkus. Svého přání se proto pro uklidnění situace vzdal, nicméně to, že si nakonec Kateřina Turecká účes upravila podle přání svého manžela, svědčí o jeho pokračujícím naléhání.²¹⁶ Při jiné příležitosti se dokonce otevřeně vyjádřil s nelibostí nad

---

²¹⁴ Tyršová, Paměti, díl první, s. 28. Sportování se věnoval intenzivně, což potvrzuje fakt, že byl schopen odpádlvat sám celou cestu od Starého města do Bráníku, kam jel loďkou navštívit s Helfertem přítele Ellenbergera. Srv. blíže nedatovaný dopis z roku 1855 manželce. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

²¹⁵ Fotografie Fügnera pocházejí z alba Jindřich Fügner, Praha 1926. Částečně na zevnějšek svého otce vzpomíná Tyršová, Paměti, s. 103-104. Odmítání cylindru nikterak nesouviselo s jeho češtvím. Odmítal ho již v padesátých letech, kdy cylindr nebyl tolik spojen s německými liberály. Pro dobové módní trendy srv. E. Uchalová, Česká móda. Pro salon i promenádu 1780-1870, Praha 1999, zvláště s. 74an. Čamaru nosil například

i během obchodní cesty do Peště. Podle něj se o ní místní zajímali a zároveň ji obdivovali. Srv. nedatovaný dopis manželce z Peště. NM AODTVS, k. 1.

²¹⁶ „Du hast alle Ursache mir zu prallen, dass ich auf Abschaffung des Zopfes abermals petitioniere, da ich doch aus Erfahrung wissen könnte, dass es ein thörichte Beginnen ist einen Zopf abzuschneiden, wo er einmal zur gewonheit geworden. Ich verwahre mich feierlich gegen jede Idee, dass ich dein Haar abgeschnitten will, in der Richten kann nur ein Wunsch gelten, das weißt du ja auch, dass es nur ein Wunsch ist, ich spreche ja schon 6 Jahre davon. ... Ich verspreche dir, niemals mehr ein Wort des Wunsches überhaupt zu verlieren, besonders über deine Toilette, da kann ich die Macht des Einflußes deiner gescheidten Schwester nicht brechen.“ Fügner manželce v nedatovaném dopisu, který by podle obsahu mohl pocházet z léta 1862 nebo 1863. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1. Dopis Anně Brzorádové, v kterém se jí Kateřina Fügnerová svěřuje, že si vlasy na naléhání manžela nechala zkrátit je rovněž bez datace. Tamtéž, k. 2.

konzervativním vlivem manželčiny rodiny, když jí v narážce na adresu jejích rodičů vyčetl, že se nechává ovlivňovat svým „evangeliem staré Poštovské ulice“.²¹⁷

Jestliže své ženě alespoň zdánlivě v otázkách módy ustoupil, ve vzhledu jejich dcery striktně trval na prosazení svých názorů posouzení, co je pro ní vhodné či nikoliv.²¹⁸ Uvedené příklady ovlivňování mínění představily, vzhledem k dochovaným pramenům, především Fügnerovo zasahování do módních otázek své rodiny. Avšak vzhledem k tomu, jak rodina následovala jeho životní styl, můžeme konstatovat, že vliv na ni byl dominantní. Obě ženy rodiny Fügnerovy se po založení Sokola intenzivně začaly věnovat tělovýchově, manželka Kateřina se po Fügnerově národnostním zařazením začala učit rusky a dcera (dle svých vzpomínek) negativně hleděla na kohokoliv ve svém okolí, kdo se projevoval jako stoupenec Habsburků.²¹⁹ Velkou částí bylo následování názorů a zájmů jejich manžela a otce způsobeno fascinací jeho osobností a částečně (jako např. v případě cvičení v Sokole) atraktivností jeho nových zájmů. Často se tak ale dělo na podnět výslovného naléhání Fügnera, který byl v momentech, kdy se manželčiny zájmy a představy dotýkaly jeho svobodomyšlných názorů, nekompromisní. Podobná dominance mužského člena rodiny byla v dané době naprosto samozřejmou a obvyklou. V případě Fügnera však částečně názory na míru svobodného rozhodování své ženy kontrastovaly s jeho pokrokovým přesvědčením.

Společenský život Fügnera se po vstupu do pojišťovny postupně měnil. Zatímco ještě na začátku padesátých let byl pravidelným organizátorem plesů a návštěvníkem salónů obchodníků, volný čas se při podnikání v agentuře stával stále větší vzácností. Ostatně již před svatbou napsal Helfertovi, že s manželkou touží po klidném – měšťáckém životě.²²⁰ Na začátku šedesátých let pak téměř každou volnou chvíli věnoval spolkovým aktivitám, v létě se pak snažil opouštět Prahu a vyrážet za rodinou na letní byt v křivoklátských lesích.²²¹

---

²¹⁷ V tomto případě šlo o slovácký klobouk, který Fügner své manželce věnoval a ta se bránila jeho nošení. Proto ji vyzval, ať ho věnuje další osobě, pokud neodpovídá jejímu vkusu: „Ich bedauere ebenso dir das Slovaken Hütel aufgedrängen zu haben (kannst es ja verschenken, wenn nach Deinem abweichenden Ausichten, die auf grundliche Studium und auf das Evangelium der alten Postgasse basiert, und es dir nicht passt).“ Fügner manželce, bez datace. Tamtéž, k. 1.

²¹⁸ „Bei Renate bitte ich mir aber aus etwas schön oder garstig finden zu dürfen, anordnen zu können, was mirs beliebt.“ Tamtéž.

²¹⁹ Dcera Renata ve svých vzpomínkách uvádí, jak v osmi letech při návštěvě Terstu odmítla podat ruku Fügnerovu známému, o kterém její otec prohlásil, že je „černožlutý Rakušák“, ačkoliv ten ji obdaroval krabici pralinek. Tyršová, Paměti, díl druhý, s. 47. Na jiném místě uvádí, jakou radost jí udělaly slovácké šaty, které jí otec daroval. Tamtéž, díl první, s. 105. Při podobných zmínkách je však brát ohled na jistou míru autostylizace autorky.

²²⁰ „Sie will zurückgezogenes Leben ich auch, wir werden ruhig und klein leben, ein Bürger-Leben.“ Fügner Helfertovi 25. února 1853. Cit. dle Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 547.

²²¹ V korespondenci s manželkou na letní byt pravidelně vyjadřoval naději, že se bude moci vzdálit od obchodu a vyrazit za rodinou. Srv. dopisy manželce. NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

Mnoho času mu zabral především Sokol, nad jehož tělocvičnou měla rodina dokonce byt, který v při každé příležitosti opouštěl, aby shlédl ruch v cvičebních prostorech. Občas zavítal do společnosti vlasteneckých rodin, jak tomu mohlo být v případě loterie pro Zdeňku Havlíčkovou. Když v roce 1865 navštívil Vídeň, aby zde jednal o možné spolupráci s maďarskou pojišťovnou, opět zde zavítal do světa obchodníků a salónů, jak je poznal ve svém mládí. Sám poznal, že již dávno nevede rušný společenský život. Z dopisu, ve kterém se o tom svěruje manželce, ale vyplývá, že ho to nikterak nemrzelo. Ačkoliv mohlo být pro jeho okolí nepochopitelné částečné uzavření se, sám byl spokojen, neboť ve svém zaměstnání a ve starosti o rodinu viděl svou náplň.²²²

Neodmyslitelnou součástí Fügnerova charakteru byl jeho zájem o kulturu a vzdělání, nikterak otupený skutečností, že absolvoval pouze několik ročníků gymnázia a následně nastoupil do učení. Poté, co se částečně vymanil z vlivu otce a získal jisté finanční zázemí, začal utrácet své finanční prostředky za vlastní hudební nástroje, knihy a domácí učitele. Prvním z nich byl ještě v předbřeznové době Anton Heinrich Springer, hegelian a výrazná osoba a teoretik revoluce 1848 v českých zemích.²²³ Springera jako domácího učitele mu doporučil vychovatel v rodině Johanna Liebiga Anschiringer.²²⁴ O několik let později vzpomínal Fügner, že právě Springer z něj udělal lepšího a vnímavějšího člověka a vděčí mu za tu trochu inteligence, kterou má.²²⁵ Springer sám na Fügnera ve svých pamětech nevzpomíná.²²⁶ Po svém odchodu do na univerzitu v Bonnu se ostatně zařadil mezi stoupence německého národního hnutí a podle vzpomínek dokonce Fügnera, tehdy již oblečeného do čamary, ostentativně nepozdravil při jejich setkání na začátku šedesátých let v Praze.²²⁷

Springer ovšem nebyl jediným Fügnerovým soukromým učitelem. V přírodních vědách a matematice ho vyučoval Hanz Czermak, díky kterému se seznámil například

---

²²² Fügner manželce v prvním dopisu z 5. března 1865: „Weibi, wir haben uns zu sehr aneignen und das Beisammenseyn gewöhnt, wir haben der Welt entfremdet. Ob das gerade so gut ist, weiß ich nicht, man könnte viele Contras gegen uns anführen aber wenn wir uns so glücklich fühlen, so ist ja der Lebenszweck erreicht.“ NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1. Podoně popsala svůj společenský život jeho manželka přítelkyni Anně Brzorádové, když zároveň vyjádřila spokojenost nad tím, jak klidně žila ve srovnání s ruchem dřívější doby: „Ich lebe so ruhig fort, gehe fast gar nirgend hin, zu mir kommen ebenfalls wenig Leute, so ist es auch am Bestem.“ Tamtéž, k. 2.

²²³ Úloze Springera v politice, jeho postojích k národnostní problematice v souvislosti s volbami do frankfurtského parlamentu a novinářské činnosti se věnoval J. Heidler, Anton Springer a česká politika 1848-1850, Praha 1914. Springerův intelektuální význam pak analyzoval M. Pullmann, Anton Heinrich Springer – revoluce, národ a sociální otázka, DP FF UK 1998.

²²⁴ Srv. Tyršová, Paměti, díl první, s. 24.

²²⁵ „Durch den Umgang mit Dr. Springer der Logik in uns. Gedenkengang brachte, mich in meiner Lecture leitete, dem ich unendlich viel schon für mein bischen Intelligenz zu denken habe, kam ich in Ordnung mit meiner mir, mein besseres Ich.“ Fügner Kateřině Turecké ještě před jejich sňatkem v dopise z 19. února 1853.

²²⁶ A. Springer, Aus meinem Leben, Berlin 1892.

²²⁷ Tyršová, Paměti, díl první, s. 25.

i s prací s mikroskopem. U matematiky si cenil Fügner především jejího kladného vlivu na logické myšlení a úsudek.²²⁸ K zájmu o jazyky částečně přispívala touha po získání zastupitelství jedné z pojišťoven. Proto se učil anglicky, francouzsky a italsky. Není známo, jak dobře ovládl francouzštinu ale ostatními zmiňovanými jazyky hovořil velmi dobře. Na začátku šedesátých let se pak intenzivně začal učit česky. Nikdy se ale češtinu nenaučil dokonale. Při zvolení prvním starostou Sokola namítal, že právě špatná znalost češtiny je překážkou jeho jmenování, neboť nebude moci při oficiálních příležitostech držet veřejné projevy.²²⁹

Přehled o Fügnerových zájmech částečně dává složení a velikost jeho knihovny. V bytě v Krakovské ulici jí byla věnována vlastní místnost. Zastoupeny jsou v ní díla filozofická, přírodovědná, literárněvědná, historická stejně jako klasická literatura a historické romány. Většina knih byla napsána v německém jazyce, nacházely se tu však i díla v angličtině a francouzštině.²³⁰ Z filozofů si nejvíce cenil Voltaira, Kanta, jehož podobiznu měl pověšenou na stěně svého bytu, a dále pak Descarta, po němž dokonce pojmenoval dceru. Mezi oblíbené spisovatele patřil podle vzpomínek jeho současníků

---

²²⁸ Srv. dopis Helfertovi z 24. května 1852. Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 541.

²²⁹ Srv. Tyršová, Paměti, díl druhý, s. 12.

²³⁰ Po Fügnerovy smrti, kdy se rodina stěhovala do menších prostor a musela redukovat počet knih, vybral Miroslav Tyrš knihy vhodné pro výchovu Fügnerovy dcery Renaty a zbylé prodal. Takto se měl zbavit ¾ celkového počtu. Zachovalé knihy se po sňatku Fügnerovy dcery s Tyršem staly součástí knihovny Miroslava Tyrše. Původních 41 Fügnerových knih je označeno jeho ex libris, které tvořily noty h a f zakreslené do notové osnovy. Je rovněž možné, že ne všechny tituly Fügner svou značkou vybavil. V případě, že jde o více svazková díla a v knihovně je dochováno pouze několik částí, můžeme předpokládat, že Fügner byl vlastníkem všech svazků od daného díla. Proto uvádím pouze jejich název a počet zachovaných svazků. Kompletní názvy s rokem vydání jsou uvedeny v seznamu Fügnerovy knihovny, otištěném v rámci zprávy o grantovém projektu Tyršova knihovna. Srv. J. Beranová, Tyršova knihovna, Národní muzeum – Historické muzeum – Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu, Praha 1995, příloha 9, s. 58.

Humboldt, Ansichten der Natur, 2 sv.

Schleiden, Die Pflanze und ihr Leben

Vogt, Ocean und Mittelmeer

Laconics, or the best words of the best authors, 2 sv.

Kinkel, Gedichte

Goethe, Sämtliche Werke, 4 sv.

Berghaus, Allgemeine Länder – und Völkerkunde

Graesse, Lehrbuch einer allgemeinen Literaturgeschichte, 5 sv.

Gervinus, Geschichte der poetischen National-Literatur der Deutschen, 3 sv.

Vischer, Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen, 3. sv.

Schiller, Sämtliche Werke

Lessing, Sämtliche Schriften, 4 sv.

Humboldt, Kosmos, 2 sv.

Kant, Sämtliche Werke, 8 sv.

Krug, Allgemeines Handwörterbuch der philosophischen Wissenschaften, 3 sv.

Herbart, Kleinere philosophische Schriften und Abhandlungen

Riedl, Musikalische Charakterköpfe

Mezi uvedenými tituly chybějí díla, která zmiňuje Renata Tyršová ve svých vzpomínkách. Šlo o padesátisvazkový Mayers Konversations Lexikon a mnoho klasických děl (W. Scott, Dante, Petrarca, Lermontov, Calderon, Molière).

Shakespeare, zvláště jeho komedie, Goethe, Heine, Turgeněv, Puškin a Scott.²³¹ Obdiv k přírodním vědám prozrazuje vlastnictví Humboldtova Kosmu.²³² Velký zájem projevoval vždy o antiku a její a kulturu.²³³

Fügner byl velkým fanouškem hudby. Nevěnoval se jí pouze pasivně jako posluchač ale i jako aktivní hráč na klavír, trubku a především varhany. Ty si pořídil do svého vlastního bytu v Krakovské ulici po odstěhování se od rodičů. Jeho soukromým učitelem byl Karel František Pietsch, profesor na pražské varhaní škole, již Fügner podporoval a navštěvoval. Teorii hudby studoval u asistenta v této škole Leopolda Zvonaře.²³⁴ Hrou na varhany ostatně zaujal i svou budoucí manželku Kateřinu.²³⁵ Při poslechu dával přednost dílům Beethovena, Mozarta, Bacha a Rossiniho.²³⁶

Po pokusu o představení Fügnerovy osobnosti je možné na závěr přistoupit k problému jeho vztahu k národnímu hnutí a jeho zařazení do něj. Impulsů, které Fügnera vedly k tomu, aby se stal Čechem v moderním občanském smyslu bylo více. Stejně tak se nedá mluvit ani o národnostní proměně, neboť se nikdy za Němce nepovažoval. Do padesátých let byl typickým příkladem národnostně nezařazeného obyvatele české země. Ve vzpomínkách jeho přátel je Fügnerův vstup do českého národního hnutí zdůvodňován především sympatiemi k liberalismu, demokracii a spravedlnosti, čímž je navozován dojem, že mu tyto ideje znemožnily zařazení do národního hnutí německého. Tento předpoklad však upírá německému národnímu hnutí jakoukoliv míru politické modernizace a částečně ho ztotožňuje s absolutistickou politikou vlády. V době, kdy byl již přesvědčeným liberálem, se u něj totiž žádné sympatie k rodícímu se češství neprojeví.²³⁷ Naopak se zdá, že mu byl rodící se nacionalismus spíše nesympatický a příliš nerozuměl důvodům jeho popularity.²³⁸

---

²³¹ Srv. M. Tyrš, Jindřich Fügner. Nárys života, zjevu a povahy. In: Jindřich Fügner. Nástin jeho života a působení, Praha 1893, s. 13-17.

²³² Tyršová. Paměti, díl první, s. 44.

²³³ Tyrš, Fügner, s. 12.

²³⁴ Tamtéž, s. 13.

²³⁵ Srv. dopis Kateřiny Turecké Anně Brzorádové z 30. dubna 1852. NM AODTVS, fond Kateřina Turecká, k.2.

²³⁶ Tyrš, Fügner, s. 13.

²³⁷ K češství jako jedné, a nakonec vítězné, z tendencí národního vývoje v Čechách srv. J. Kořalka, Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815-1914, Praha 1996, s. 52-66.

²³⁸ Během revoluce 1848-1849 tak například zaslal Helfertovi leták, který na jeho švagra útočil a okomentoval ho jako útok jednoho z nejperfidnějších národních bláznů: „... dagegen übersende ich Dir ganz frisch einen Angriff auf Dich von dem perfidesten Nationalitaetsnarren.“ Fügner Helfertovi 15. března 1849. Cit. dle Feyl, Briefe Fügners an Helfert, s. 524. Z období revoluce pochází rovněž Fügnerův výrok „Haltet euch brav, Böhmen, gegenüber der Wiener Arroganz, einen schönen Anfang machtet ihr bereits.“ V dopise z 22. srpna 1848. Tamtéž, s. 520. Na tomto místě nejde o vyjádření sympatií k Čechům ale Čechům v zensky vnímaném významu. Pokud totiž mluvil o Čechách, používal výraz Czechen, později Čechen. Negativně se o českých kulturních aktivitách vyjádřil v souvislosti s českou hudební školou Budeč, která měla podle jeho slov

Na sklonku neoabsolutismu se ale projevuje jako rozhodný Čech a odpůrce centralistické vládní politiky. Nejlepším dokladem o jeho názorech jsou zmíněné dopisy zasílané manželce na letní byt během italského tažení, které ukazují především na nespokojenost s politickým systémem monarchie. To by ještě nemuselo poukazovat na Fügnerovo češství. V korespondenci se ale také nelichotivě vyjádřil o své kuchařce a především o její příslušnosti ke „germánské civilizaci“²³⁹. Na konci stejného roku přál Helfertovi, aby si užil příštích šest let, které dal k existenci „nám Čechům“ policejní ředitel Päumann.²⁴⁰ Poté už následoval vstup Fügnera do řady spolků a otevřené přihlášení se k české společnosti. Karolína Světlá později vzpomínala, jak pražští Němci nemohli uvěřit tomu, že se syn z německy mluvící obchodní rodiny zařadil mezi české vlastence.²⁴¹

Padesátá léta se tedy stala dobou, která rozhodla o Fügnerově národnostním přesvědčení. Jejich společenská a politická atmosféra mohla skutečně částečně přispět k tomu, že mu začal být sympatický program české společnosti. S ním se však nejdříve musel seznámit, což v poměrech neoabsolutismu nebylo zcela jednoduché. V tomto případě hrály roli Fügnerovy styky s některými postavami českého společenského života, se nimiž se dostal do kontaktu díky svým kulturním zájmům.²⁴² V první řadě šlo o vychovatele jeho dcery Josefa Novotného, nedostudovaného lékaře, který kvůli své novinářské práci pro Vilímkovy Humoristické listy strávil i jistou dobu ve vězení. Uvědomělým Čechem byl nejpozději od revoluce 1848. Ten také seznámil Fügnera s osudem novináře Josefa Baráka, který byl vězněn od roku 1859. Fügner mu posílal do vězení finanční podporu, s jejíž pomocí byl vůbec schopen pobyt ve věznici přežít.²⁴³ Postupně se díky své štědrosti seznamoval se stále větším počtem osob činných v národním životě, jak o tom pojednala předcházející kapitola.

---

konkurovat německé varhaní škole profesora Pietsche. Nejvíce mu vadilo, že vysvědčení z Budče jsou uznávána stejně jako varhaní vysvědčení z Pietschova institutu. Kvalita škol se přitom nedala rovnávat, neboť v té české se učili, že se slovanská hudba odlišuje od všech ostatních a jejich repertoár tvoří lidové písně z asijských náhorních plošin. Profesor Pietsch se přitom podle jeho slov tolik zasadil o povznesení kvality výuky hudby a harmonie. Proto Helferta žádal, aby znemožnil Budči vydávání učitelských diplomů. „... man lehrt dort die böhmischen Schulmeistercandidaten, dass slavische Musik ganz von jeder Andersen abweiche, zeigt Volkslieder von den asiatischen Hochebenen, wo hörlich die Slaven im Freien und ohne Dünger wachsen.“ Fügner Helfertovi 20. listopadu 1849.

²³⁹ Fügner manželce 1. července 1859: „Dumme Gans diese Köchin mit ihrer germanischen Civilisation.“ NM AODTVS, fond Kateřina Fügnerová, k. 1.

²⁴⁰ „... und für Dich speziell den Wunsch, du mögest wenigstens die sechs Jahre, welche wir Čechen, nach Paumanns Worten, noch überhaupt existieren dürfen – recht heiter und ungetrübt geniessen.“ Fügner Helfertovi 31. prosince 1859.

²⁴¹ Srv. K. Světlá, Jindřich Fügner v mé paměti, Za Praporem sokolským, Praha 1887, s.18.

²⁴² Na skutečnost, že o zařazení do jednoho z národních hnutí rozhodovalo často nejbližší okolí dotyčné osoby upozornil G. B. Cohen, Němci v Praze, s. 42.

²⁴³ Srv. Tyršová, Paměti, díl první, s. 70-71. Novotný učil Renatu nejdříve německy a od roku 1859 už pouze česky. Tamtéž, s. 72.

Nezanedbatelná není ani skutečnost, že po vstupu do pojišťovny poznal i jiné sociální prostředí, než pražský svět obchodu, ve kterém se mluvilo německy. Rozšířil si tak představu o obyvatelích země a poznal jazykově český charakter venkova. V neposlední řadě se zvyšoval jeho zájem o minulost české země. S ní se seznamoval v romantizujícím pojetí prací Karla Herloše nazvanými „Böhmen von 1414 bis 1424 – Historisch – romantisches Gemälde“.²⁴⁴ Velkým Fügnerovým oblíbencem z české historie byl Jan Žižka, z moderních osobností Havlíček. Jeho podobizna spolu s Garibaldiovou pak doplnila výzdobu Fügnerova pokoje, kde byl již z dřívějšíka pověšen obraz Kanta a Washingtona.

Při výše zmíněném konstatování, že účast na národním životě pomohla Fügnerovi k společenskému vzestupu v nejširším slova smyslu, je nutné připustit myšlenku, že Fügner vstoupil do aktivit českého národního hnutí s výhledem na možný růst své prestiže ve společnosti. Národní hnutí totiž nabízelo prostor pro zvýšení kreditu osobnosti při nejrůznějších veřejných akcích, na kterých dotyčná osoba participovala. V případě Fügnerovy činnosti v pojišťovně by tuto domněnku mohla umocňovat skutečnost, že se podstatná část jeho klientely rekrutovala z jazykově českých oblastí země a on by tím zároveň mohl posilovat svou popularitu mezi potencionálními klienty. Nastíněnému profilu Fügnerovy osobnosti však podobné jednání příliš neodpovídá. Kromě toho, pokud by opravdu vstupoval na pole národního hnutí pouze z důvodů zisku prestiže pro svou osobu, nemusel si bezpodmínečně vybrat jeho českou variantu. V době, kdy se jeho češství projevilo totiž rozhodně nebylo jasné, jak dopadne konflikt obou národních skupin obývajících české země.

---

²⁴⁴ Srv. K. Světlá, Jindřich Fügner, s. 17. Světlá dokonce tvrdí, že skrze historické práce poznal, že „je dítětem půdy, kde vyrostl“.

Richard Jacob Dotzauer

Richard Dotzauer v obchodním světě

Obchodní kariéra Richarda Dotzauera se ve srovnání s Fügnerovou rozvíjela méně přímočaře. Jeho otec Johann Florian Dotzauera působil v jiném odvětví, než v jakém se později prosadil jeho syn Richard. Narodil se v roce 1788 v Kraslicích v západních Čechách. Dotzauerovi předci jsem přišli na sklonku 16. století jako provozovatelé panských mlýnů ze severního Bavorska. Johann Dotzauer vystudoval v Chebu gymnázium. Po jeho absolvování se vrátil do Kraslic a stal se ranhojičem a praktikantem u místního lékaře. Ve studiích pokračoval později ještě ve Vídni a Praze, kde si prohloubil znalosti lékařství, ale doktorát medicíny nezískal. Ve vídeňské všeobecné nemocnici působil jako sekundární lékař. Do jeho dalších životních osudů zasáhly napoleonské války. Během jejich bitev byl přítomen v polních lazaretech a posléze mu bylo svěřeno vedení vojenského oddělení vídeňské nemocnice. V roce 1813 byl převelen do služeb ruské polní nemocnice. Během služby v ní se osvědčil natolik, že byl Rusy vyzván, aby vstoupil do jejich služeb. To však odmítl a po skončení války se vrátil zpět do Kraslic, kde pracoval jako lékař.²⁴⁵ Oženil se s Annou Marií Kohlerovou, dcerou řezníka, který později zbohatl jako výrobce mušelínu. Po sňatku s touto ženou disponoval dostatkem prostředků a mohl si koupit v Kraslicích zavedenou lékárnu.²⁴⁶ V Kraslicích platil Johann Dotzauer za váženého občana. Nejen díky své profesi a vlastnictví lékárny, které vzbuzovaly úctu sami o sobě. Přispíval rovněž do místních novin a svou zálibu v literární činnosti prokázal sepsáním topografie města Kraslic.²⁴⁷ Jeho vysoké společenské postavení ve městě potvrzuje, že se stal magistrátním radou.²⁴⁸

Na převzetí lékárny však byl připravován prvorozený syn Adolf, narozený v roce 1814. Mladší syn Richard, narozený 25. července 1816, si tak musel hledat jiné povolání. Přitahovalo ho malířství, ale rodinné zázemí mu nenabízelo dostatečnou podporu pro tuto nejistou profesi. V mládí nic nenasvědčovalo tomu, že se Dotzauer stane nesmírně pracovitým a výjimečně úspěšným mužem. Podle svých vzpomínek se učení příliš

---

²⁴⁵ G. Treixler, Richard Ritter Dotzauer. In: Sudetendeutsche Lebensbriefe, Liberec 1930, s. 305.

²⁴⁶ R. Dotzauer, Aus meinem Leben (Autobiographie). E. Schebek, Richard Ritter Dotzauer, Praha 1895, s. 1.

²⁴⁷ Rukopis práce Topographie der Stadt Graslitz sammt Ortschaften im Jahre 1821 je uložen v pozůstalosti Richarda Dotzauera. Archiv hlavního města Prahy, fond Richard Dotzauer. Práci vydal Richard Dotzauer vlastním nákladem v roce 1870 u příležitosti oslavy 500leté existence města. Srv. tamtéž.

²⁴⁸ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 55.

nevěnoval. Ve třinácti letech byl poslán po vzoru otce a bratra na chebské gymnázium. I tam pro něj byly přitažlivější zábava v kruhu spolužáků než vlastní studium. Škole věnoval pouze tolik času a úsilí, kolik bylo potřeba k postupu do dalšího ročníku. Nespokojený otec ho proto poslal v roce 1829 na plzeňskou hlavní školu. Osobnější přístup některých vyučujících přece jen zapříčinil, že začal o své vzdělání více dbát. S ohledem na to, že nejlepších výsledků dosahoval v matematice a zároveň v kreslení, chtěl pokračovat ve studiu techniky.²⁴⁹ To také doporučovali jeho učitelé, nicméně jeho otec odmítl pokrývat náklady spojené s takovýmto studiem a mladý Dotzauer se rozhodl vydat na kupeckou dráhu.²⁵⁰

Jeho přáním bylo vycestovat na učňovský pobyt do Lipska, které vnímal jako nejpřitažlivější metropoli. Proti tomu se ale postavil jeho silně katolicky založený otec, kterému se přičilo tamější protestantství a syna chtěl poslat do Prahy. Praha se naopak nezamlouvala mladému Dotzauerovi, a proto zvítězila třetí varianta – Vídeň. Tam ostatně pobývali Dotzauerovi příbuzní, což mu mělo krok do neznáma ulehčit.

28. června 1832 vstoupil do učení v obchodě Ludwiga Ruzičzky. Praktikum u něj zprostředkoval jeho právě jeho vídeňský strýc. Předpokládalo se, že za tři roky ho opustí s výučním listem. Ročně mu bylo vypláceno 300 zlatých. S průběhem své praxe v Ruzičzkově podniku byl velice nespokojen. Majitel se svou manželkou mu po lidské stránce nebyli sympatičtí, chovali se k němu podezřívavě a do styku s kupeckými záležitostmi ho téměř nepřipustili. Jejich antipatie se projeví plně poté, co Dotzauer těžce onemocněl a musel strávit delší dobu v nemocnici. Ruzičzka na jeho místo přijal nového učně a Dotzauer pár týdnů před zakončením tříletého pobytu musel jeho obchod bez osvědčení opustit.²⁵¹

S pomocí strýce byl sice rychle přijat do nového obchodu, ale poté, co jeho majitel zjistil, že Dotzauer pobýval delší dobu v nemocnici, ho ze svých služeb propustil, neboť nechtěl zaměstnávat nemocného učně. Další práci hledal obtížně rovněž proto, že v učení u Ruzičzky nenasbíral mnoho zkušeností s praktickým chodem obchodu a další zaměstnavatelé ho proto nechtěli přijímat. Dotzauer byl na dně svých psychických sil a v tuto dobu pomýšlel i na sebevraždu. V září roku 1835 byl ale přijat do obchodu s koloniálním zbožím Friede Mauruse von Wagburg. Ani tam mu však nebyl souzen klidný

---

²⁴⁹ Vysvědčení ze čtvrté třídy plzeňské hlavní školy je uloženo v jeho osobní pozůstalosti. Archiv hlavního města Prahy (AHMP), fond Richard Dotzauer.

²⁵⁰ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 2-3.

²⁵¹ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 7. Výuční list obdržel až o rok později, 11. června 1836. Je uložen v AHMP. Fond Richard Dotzauer.

pobyt, neboť tento podnik, ve kterém se dobře zapracoval, během pár měsíců zkrachoval. V ten moment se Dotzauer definitivně rozhodl Vídeň opustit a vydat se hledat příležitost do jiného města.²⁵² Negativní vzpomínky na Vídeň zapříčinily, že si dunajskou metropoli a především její obyvatele nikdy příliš neoblíbil, ačkoliv do ní později často cestoval kvůli svým obchodním záležitostem. Především byl toho názoru, že ve Vídni je jen málo schopných obchodníků a většině místních kupců brání jejich neschopnost či malé rozhledy v úspěšné kariéře.

O Velikonocích 1836 se vydal s doporučením od bývalého zaměstnavatele do Prešpurku (dnešní Bratislavy) aby se tam představil obchodníkovi Josephu Scherzovi. Jeho podnik patřil v té době k nejznámějším v monarchii. Scherz sám pocházel z velice chudých poměrů, ale pílí a schopnostmi se vyšvihl mezi špičku tehdejšího Prešpurku. Zbohatl především během kontinentální blokády v době napoleonských válek. Po nich byl nobilitován. Později zasedal v obchodní komoře a radě města. V jeho domě se konaly bály, které navštěvovala špička Prešpurské společnosti. Když Dotzauer do jeho obchodu s koloniálním zbožím nastoupil, zaměstnával dvacet osob.²⁵³

Shoda náhod pomohla k tomu, aby v podniku obsadil hned od začátku zajímavější místo. Po jeho příchodu onemocněl účetní a vedením knih byl pověřen, ačkoliv s touto prací v podstatě neměl zkušenosti. Scherz byl ale s jeho výkony natolik spokojen, že nového účetního již nepřijal. Dotzauer pobíral plat 400 zlatých ročně, což bylo mnohem více než očekával při svém nástupu. Jeho náklady ostatně nemohly být příliš vysoké, neboť denně pracoval od sedmi hodin ráno až do desíti hodin večer. Přes toto vysoké pracovní vytižení však na tuto dobu vzpomínal jako nejkrásnější část života, protože se po vídeňských peripetiích konečně začal prosazovat v obchodním světě.²⁵⁴

Po čase se začal ohlížet po novém zaměstnání, které by mu přineslo vyšší příjmy. V říjnu roku 1839 nastoupil do podniku Alexandra Schoellera ve Vídni. Schoellerův velkoobchod se zabýval prodejem vlny, barvených látek, ale také cukru. Jeho odbytištěm byla podstatná část monarchie.²⁵⁵ Dotzauer k němu nastoupil jako obchodní cestující a jeho úkolem bylo především vyhledávat nové odbytiště pro prodej indigem zbarvených látek.

---

²⁵² Tamtéž, s. 10-11.

²⁵³ Dotzauer věnoval Scherzovi ve svých vzpomínkách velký prostor na důkaz svého obdivu k němu. Tamtéž, s. 20-24.

²⁵⁴ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 14-18. O velké spokojenosti s Dotzauerem ze strany majitelů obchodu svědčí, že mu při rozchodu věnovali briliantový prsten a doporučení, které mu otevíralo brány další kariéry. Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer.

²⁵⁵ Srv. F. Czeike, *Historisches Lexikon Wien in 5 Banden, Band 5.*, Wien 1997, s. 120-121. Schoellera později založil železářnu a spolupodílel se na založení jednoho z vídeňských pivovarů. Za své zásluhy na poli průmyslu obdržel řád železné koruny.

Vzhledem k tomu, že mu Schoeller svěřil regiony, kde zatím neměl žádné odběratele, měl Dotzauer poměrně volné pole působnosti. Prvními oblastmi, ve kterých měl obstarávat odbyty se staly severní Uhry a Morava. Při dlouhých obchodních cestách závisela organizace na něm samotném. Entusiasmus se projevil i na jeho výsledcích. V krátké době se jeho obchodní region rozšířil i na jižní část Uher, Chorvatsko a Sedmíhradsko. Podle svých vzpomínek se mu dařilo především díky jeho kupeckému talentu, dokázal totiž odhadnout nálady a přání svých zákazníků. Motivaci mu zvýšily podmínky, za kterých pracoval. Jeho pevný roční příjem byl 800 zlatých a k tomu jedno procento z obnosu všech obchodů, které přesáhnou částku 80 000 zlatých. Celkově si tak ročně vydělal 1800-2000 zlatých.²⁵⁶

Postupem času začal myslet na vlastní podnik. Během svých cest, které zabíraly na začátku čtyřicátých let již velikou část monarchie, si utvořil představu o obchodních poměrech a poznal většinu klientů. K osamostatnění mu scházely pouze dostatečné kapitál. V roce 1844 měl našetřeno 2 500 zlatých, což na start vlastní dráhy nestačilo.²⁵⁷ Dotzauerova rodina odmítla svého syna finančně podpořit, a tak bylo pouze na něm, jak rychle a jakým způsobem své úspory rozmnoží natolik, aby založil vlastní podnik.

V roce 1844 byla změněna jeho obchodní oblast a dostal na starost Čechy. Díky tomu se při prodeji látek seznámil se svým vzdáleným strýcem Josephem Dotzauerem.²⁵⁸ Ten měl v Praze zavedený podnik se střížným zbožím, který rozšířil v roce 1841 rovněž o obchod s barvivou.²⁵⁹ Kombinace sympatií a vědomí jedinečné sňatkové příležitosti způsobily, že Dotzauer začal do jejich domu v Železné ulici docházet častěji. Zalíbení Eleonore Dotzauer do tehdy osmadvacetiletého obchodníka věc usnadnilo. Ke svatbě došlo 4. října 1844 v kostele u svatého Havla na Starém Městě.²⁶⁰

Okolnosti sňatku byly poměrně nestandardní. Vzhledem k tomu, že Richard Dotzauer nedisponoval velkým majetkem, zřekl se manželčina věna. Naopak byl ale uveden do tchánova velkoobchodu, zatím však bez práva prokury a bez veřejného prohlášení jeho spolupodílnictví.²⁶¹ Joseph Dotzauer se částečně zdráhal svou dceru za Richarda provdat,

---

²⁵⁶ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 27.

²⁵⁷ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 30-32. Ve vzpomínkách uvádí, že cestoval po Uhrách, Sedmíhradsku, Chorvatsku, Slovinsku, Štýrsku, Srbsku, Moravě, Slezsku a občas i Haliči.

²⁵⁸ Otec Richarda Dotzauera byl bratrance pražského obchodníka Josepha Dotzauera.

²⁵⁹ Srv. *Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1842*, s. 629. Obchod se střížným zbožím si otevřel v roce 1816.

²⁶⁰ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 43. Ve sňatku manželům tehdejší zákony nebránily. Jejich příbuzenství bylo prvním nejbližším, u kterého se nejednalo o přestupek proti manželskému právu. To zakazovalo sňatky mezi dětmi sourozenců. Srv. paragraf 65 *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie*. Theil 1, Wien 1811s. 22-23.

²⁶¹ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 36. Dotzauer odmítl vyhovět přání budoucího tchána, aby poprosil svého otce o finanční podporu.

právě s ohledem na jeho majetek. Na druhou stranu si ale uvědomoval, že v jeho osobě získá podnik muže, který disponuje mnoha kontakty na obchodníky z celé monarchie a má dokonalý přehled o jejím trhu. Roli hrála zároveň i skutečnost, že po odchodu syna Josepha Dotzauera do Hamburgu, neměl komu svůj podnik předat a otázka sňatku jeho dcery tak nebyla pouze věcí jejího zajištění, ale zároveň problémem kontinuity podniku.

Od začátku Dotzauerova působení ve tchánově podniku ale bylo zřejmé, že jejich náhled na řízení obchodu je značně rozdílný. Mladšímu Dotzauerovi se přičil příliš opatrný přístup tchána. Ačkoliv byl podnik vedený jako velkoobchod, omezoval své prodeje pouze na pravidelné trhy a neusiloval o stálou síť odběratelů produktů. S příchodem Dotzauera se to však mělo změnit. Do práce v obchodu se pustil se zarputilostí sobě vlastní. Začal obesílat a objíždět zákazníky, které znal ještě z dob svého působení u Schoellera. Především ale chtěl rozšířit nabídku produktů a rozvíjet obchod s barvenými látkami a indigem. I tomto případě mu posloužily kontakty na anglické, holandské a francouzské firmy, se kterými obchodoval Schoeller. Právě z Anglie a Holandska pak začal indigo a červec dovážet.²⁶² Přestože se o prodej indiga pokusil již Joseph Dotzauer, neuspěl při jeho prodeji a obchod s barvivem považoval za příliš riskantní. Trval na tom, aby předmětem jejich obchodů zůstalo především střížné zboží, díky kterému zbohatl a jež považoval za stálý a bezrizikový zdroj příjmů. Dotzauer nebyl v té době daleko tomu, aby tchánův podnik opustil a založil vlastní agenturní obchod. 2 500 zlatých, které měl naspořeno by mu k tomu stačilo.²⁶³

Joseph Dotzauer si pravděpodobně uvědomil, koho by v Dotzauerovi ztratil, a proto se rozhodl ke vstřícnému kroku. Richardovi dal v listopadu 1844 k dispozici právo prokury a zároveň mu dal k dispozici 10 000 zlatých, jako věno pro jeho dceru. Stále se sice ještě nebyl veden jako veřejný společník firmy, nicméně udělením prokury se stal Richard Dotzauer faktickým vládcem podniku. Tím, že mohl podepisovat veškeré obchodní kontrakty a finanční transakce, které beztak sám vyjednával a připravoval, ztratil jeho tchán poslední příležitost, jak kontrolovat jeho jednání.²⁶⁴

První rok po obdržení prokury činil čistý příjem obchodu, předmětem jehož obchodování se stále více stávala barviva a barvené látky, 8 000 zlatých. Podnik začal zaměstnávat obchodního cestujícího a rozšiřoval počet zaměstnanců přímo v prostorech obchodu.

---

²⁶² Kochelín, nebo také červec – červené barvivo, které bylo ceněno pro vysokou trvanlivost. Srv. OSN, šestý díl, Praha 1893, s. 647

²⁶³ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 40-42. Podle Dotzauerových vzpomínek ležely na dvoře obchodu dvě krabice indiga od roku 1840.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 44. Veřejně je právo prokury uvedeno poprvé v *Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1846*, s. 719.

Rozlet jeho podnikání zprvu přibrzdila revoluce 1848. Obchodování s indigem bylo vystaveno kurzovnímu riziku, neboť Dotzauer ho nakupoval v zahraničí za valuty. S tím, jak klesala cena rakouské měny, se zároveň zvyšovaly jeho náklady. Obchodníkům však v konečném důsledku nejistota kolem rakouské měny napomohla. Obyvatelé monarchie začali správně tušit, že národní banka nebude schopná krýt papírové bankovky kovem, a proto měnili papírové peníze za mince, které se pak následně nedostávaly do oběhu. Proto byly vydány bankovky v hodnotě jednoho a dvou zlatých. Rychlostí, s jakou banka bankovky vydala, odpovídalo i jejich snadné falzifikování. Papírové peníze se z důvodu nedostatku drobných mincí směly půlit a čtvrtit.²⁶⁵

Celkově nepřehledné poměry kolem platidla vedly především k tomu, že se obyvatelstvo zvýšenou nákupní aktivitou peněz zbavovalo. V reakci na to stoupaly především ceny potravin. Takto vyvolaná všeobecná poptávka po zboží ale v konečném efektu nabídla především obchodníkům velké příležitosti, za předpokladu, že odhadli správně poměry na trhu a nakupovali zboží za v daný moment nejlepší možnou cenu. Dotzauer později konstatoval, že každý schopný obchodník mohl v té době vydělávat velké obnosy, pokud dostatečně sledoval a rozuměl složité hospodářské situaci. Takto příznivá situace měla podle jeho vzpomínek trvat až do roku 1852. Poprvé si tehdy rovněž uvědomil, nakolik je úspěch v podnikání závislý nejen na pílí a obchodech samotných, ale i na sledování měnových a politických okolností, které jsou s jednotlivými odvětvími spojené.²⁶⁶

Úspěchy v podnikání také definitivně přiměly Josepha Dotzauera, aby ze svého zetě udělal veřejného spolupodílníka svého velkoobchodu. Firma se tak přejmenovala na Jos. Dotzauer & Comp.²⁶⁷ Jejich obchodní cestující v té době objížděli již nejen Čechy, ale i Dolní Rakousy, Uhry a Štýrsko. Mezi pražskými obchodníky s barvivy již neměl soupeře a konkuroval dokonce bývalému zaměstnavateli Schoellerovi.²⁶⁸ O jeho dostatečném zajištění svědčí i velkorysost, s jakou přistoupil k vypořádání se svým bratrem po otcově

---

²⁶⁵ Srv. J. Staněk, Peníze v Českých zemích, Praha 1995, s. 116-117.

²⁶⁶ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 51: „Der vorsichtige Kaufmann jedoch, welcher seine Bestellungen an Waaren immer rasch deckte oder in politisch günstigen Situationen die niedrigen Course zur Abzahlung benützte, hat verdient. Der Leichsinnige, welcher das unterließ, büßte es freilich schwer, nicht selten mit seinem Ruin, weil er die Waare billiger verkaufte, als er sie später decken konnte. Aber im Allgemeinen wurden bis zum Jahre 1852 große Gewinne gemacht, manche Kaufleute und Fabrikanten sind rasch wohlhabend und reich geworden.“ V první řadě šlo o každodenní sledování ažia stříbra, které vyjadřovalo rozdíl mezi nominální a tržní hodnotou rakouských mincí a bankovek. Bylo tak nejlepší kazatelem hodnoty a důvěryhodnosti měny. Vývoj ažia od roku 1848 uveden v H. Matis, Österreichs Wirtschaft 1848-1913, Berlin 1972, s. 51.

²⁶⁷ Poprvé je změněný název firmy uveden v Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1851. Dotzauer rovněž založil vlastní firmu R. J. Dotzauer. Fakticky však tato společnost nevyvíjela žádnou činnost, sloužila pouze k tomu, aby Dotzauer figuroval jako samostatný obchodník pro volby do obchodní a živnostenské komory. Srv. Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 51.

²⁶⁸ Dotzauer, Aus meinem leben, s. 54

smrti. Podle závěti si měli rozsáhlý majetek v Kraslicích, který se skládal z polí, luk, stád dobytka a budov, oba bratři rozdělit. Richard však přenechal vše bratrovi a na dělení netrval. Roli přitom hrála zřejmě i skutečnost, že neměl příliš velký zájem starat se o odlehlá hospodářství. Nechal si pouze vyplatit částku odpovídající polovině ceny lékárny a vlastního domu, a to ještě podle splátkového kalendáře, který navrhl jeho bratr Adolf.²⁶⁹

Postupem času začal zvyšovat i objem zboží, které z ciziny dovážel. Nesnáze s poskytnutím úvěru, který byl nutný pro vyšší transakce, mu pomohlo vyřešit jeho stoupající renomé na londýnských aukcích indiga. Zástupci tamějších velkoobchodů se silným finančním zázemím mu nabídli vysoce atraktivní podmínky odběru zboží. Firma Friedr. Huth & Comp. mu dala k dispozici úvěr ve výši 5 000 liber, za který mohl indigo nakupovat a tuto částku splácet volněji a především levněji, než jak bylo v případě směnečního krytí zvykem. Jiná londýnská firma – Neßle, Andreae & Comp. mu nabídla, že mu poskytne úvěr na polovinu zboží, které odebere. Tyto okolnosti znamenaly pro Dotzauera zlom. K zmíněnému momentu pak sám datoval rapidní vzestup svého velkoobchodu.²⁷⁰

Dům jeho tchána, ve kterém doposud podnik sídlil, pomalu přestával vyhovovat objemu zboží, se kterým Richard Dotzauer obchodoval. Proto se rozhodl koupit vlastní dům, ve kterém by nebydlel, nýbrž v něm skladoval zboží. Za částku 29 000 zlatých pořídil v lednu 1854 starší budovu v Dlážděné ulici, na ideálním místě v blízkosti nádraží, celnice a pošty. Ze spodních částí domů vystěhoval nájemníky a prostory předělal na sklady.²⁷¹ S postupujícími úspěchy svého podnikání přistoupil k nákladné rekonstrukci domu, který byl podle něj v té době jedinou novostavbou tehdejší Prahy. Styl přestavby domu značně ovlivňoval a do vzhledu budovy se snažil zanést stavební prvky, které poznal na svých obchodních cestách západní Evropou. Jednu cestu z Anglie například prodloužil odbočkou do Paříže, kde se chtěl nechat inspirovat tamějšími novostavbami realizovanými během Haussmannovy přestavby města. Nevyhýbal se ani přímé účasti na stavebních pracích. Stavitelem se ostatně chtěl stát ve svém mládí. Konečná podoba domu se blížila nejvíce neogotickým anglickým vzorům. Dotzauer neměl v domě pouze sídlo svého obchodu, ale i vlastní byt.²⁷²

Pokud byl do této doby Dotzauer známou osobou pouze v kruhu obchodníků, upozornil na sebe velkorysou přestavbou domu širší veřejnost. Ta se začala intenzivněji

---

²⁶⁹ Tamtéž, s. 56-57.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 61-62.

²⁷¹ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 64-65.

²⁷² Tamtéž, s. 73-75.

zajímat o to, kdo je majitelem honosné budovy, a jak ke svému majetku přišel. Zvědavost okolí se neobešla bez projevů závisti, což se Dotzauera dotklo o to více, že podobné nálady změnily rovněž negativně atmosféru mezi jeho personálem.

Do úspěchů Dotzauerova podnikání však nadále zasahovaly události velké politiky. Především vypsání státní půjčky v průběhu krymské války. Rakousko se sice vyhnulo přímé účasti v konfliktu, ve kterém soupeřily zprvu pouze Rusko a Osmanská říše o nadvládu a vliv v jihovýchodní Evropě. Snažilo se však využít skutečnosti, že se na stranu Osmanů připojily západní mocnosti Francie a Anglie, a tím stálo Rusko osamoceno proti mocenské přesile. Rakousko neprojevalo carovi vděčnost za pomoc při porážce revoluce v Uhrách a naopak vzneslo vůči Rusku požadavek, aby vyklidilo podunajská knížectví a ty vzápětí obsadilo vlastními vojsky.²⁷³

Náklady spojené s mobilizací vojska byly ale natolik vysoké, že je nemohl pokrýt již tak značně deficitní rozpočet monarchie. Proto se vláda rozhodla vypsát státní půjčku, která byla způsobem svého provedení novinkou v záležitostech finanční politiky státu. Věřitelem státu již nebylo konsorcium bankéřů typu Rothschildů. Objem částky, kterou bylo nutné získat (představa byla přibližně 500 miliónů zlatých), vyžadoval rozsáhlejší úpis co možná největšímu množství osob. Proto bylo rozhodnuto o přímé emisi, která měla být prodávána obyvatelům monarchie. Vzorem pro tento krok byla hospodářská politika Francie za vlády Napoleona III. ve stejné době.²⁷⁴

Upisování státních dluhopisů bylo spojeno s velkou agitací ze strany vlády, především ministra Bacha, která si od občanů monarchie slibovala větší míru ztotožnění se státem, pokud je zainteresuje na jeho hospodářském chodu. Dotzauerův příklad však ukazuje, že průběh emise měl spíše opačné důsledky. Ve srovnání s bonapartistickou Francií totiž nenašla vláda na trhu dostatek potencionálních investorů. Především zde chyběla široká skupina rentiérů, kteří byli zvyklí, investovat do podobných počinů a dostatečně jim důvěřovali. Jiné skupiny obyvatelstva nejevily příliš ochoty účastnit se takovýchto podniků. Proto musely úřady často přistoupit k velkému nátlaku, kterým si snažily koupit dluhopisů vynutit. Emisi měly propagovat podle představy ministra Bacha především nově vzniklé krajské, okresní a obecní úřady, a tím potvrdit svou úlohu a důležitost v správním systému neoabsolutismu.²⁷⁵

---

²⁷³ Srv. Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band VI, 1. Teilband, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, Wien 1989, s. 215-220.

²⁷⁴ Problematice státní půjčky se věnuje nejpodrobněji H.H. Brandt, Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848-1860, Göttingen 1978, s. 691an.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 694.

Dotzauer koupil takto dluhopisy za 10 000 zlatých, což je vysoká částka vzhledem k tomu, že ještě před několika lety byl jeho čistý roční zisk 8 000 zlatých. Hotovost by pravděpodobně uměl využít lépe při vlastním obchodování s barvivy a textilem. Ani takto vysoká částka se však nezdála úřadům dostatečnou a několikrát ho vyzývaly k tomu, aby svou investici navýšil.²⁷⁶ Podle jeho vzpomínek se podobnému nátlaku nevyhnula žádná majetnější osoba ani instituce.²⁷⁷ Pokud si však vláda od zapojení občanů do hospodářské problematiky slibovala vyšší míru loajality či dokonce větší identifikaci s monarchií, způsobila svým chováním naopak další vzrůst nesympatií. Liberální měšťané typu Dotzauera nesli velmi nelibě skutečnost, že stát zasahuje do jejich obchodního jednání. Podobnou negativní reakci při koupi státních dluhopisů bylo možné nalézt rovněž například u již zmiňovaného velkoobchodníka J. B. Riedla. Ten nakoupil dluhopisy v ceně 100 000 zlatých. Podle svědectví Adolfa Marii Pinkase byla takováto vnucená investice největším důvodem, proč přestal sympatizovat s vládou.²⁷⁸

Jestliže měl být tichý smír mezi majetným měšťanstvem a absolutistickou vládou založen na liberální hospodářské politice a nezasahování státu do soukromí podnikatele, znamenalo naléhání k odkupu státních půjček další důvod pro nespokojenost s neoabsolutismem. V řadách podnikatelského a obchodnického měšťanstva navíc sílil pocit, že by bylo lépe kontrolovat hospodářskou politiku státu při existenci parlamentního systému.²⁷⁹

Negativní vliv kurzovních diferenciací, které tolik ohrožovaly jeho podnikání, přemohl v době krymské války díky zvýšené obchodní aktivitě a především konjunktúře, které nastala v obchodech s indigem. Přesto si ale stěžoval, jak složitý je úděl rakouského podnikatele, který je tolik závislý na mezinárodní situaci monarchie, jež ohrožuje rakouskou měnu. Podle něj bylo pro klidné stáří v Rakousku zapotřebí mnohem více úspor, než

---

²⁷⁶ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 70: „Unser Haus zeichnete nur 10 000 fl., was den Behörden zu wenig erschien, weshalb wir dreimal vorgeladen und um eine höhere Zeichnung ersucht worden.“

²⁷⁷ Tamtéž: „Alle Cassen für Witwen und Waisen, die Vereine und Corporationen, wo man nur etwas Geld wußte, mußten beisteuern, was durch die Schönthuerei und Ordensjägerei, an welcher der Bürgerstand zu jener Zeit sehr litt, nicht wenig erleichtert worden sein mag.“

²⁷⁸ A. M. Pinkas informoval o Riedlově činu a náladách svou manželku 23. července 1854: „Herr von Riedl, obwohl Kavalier, fängt an abzufärben. Das beste Mittel gegen das Schwarzgelbtum dieser Leute ist - das Zahlemüssen.“ Cit. dle Ch. Stölzl, *Die Ära Bach in Böhmen*, München – Wien 1971, s. 74.

²⁷⁹ Uvedená konstatování však neznamenají, že by spekulace s dluhopisy nemohla být výnosným podnikem. Především pro zemědělce, jejichž finanční situace byla zkomplikována vykoupením se z poddanství, bylo těžké držet dluhopisy až do uplynutí doby jejich splatnosti a proto je často prodávali na trhu pod cenou. Zároveň však mělo upisování státní půjčky pozitivní vliv na rozšiřování investičních rozhledů vesnického obyvatelstva. Srv. Ch. Stölzl, *Die Ära Bach in Böhmen*, München – Wien 1971, s. 75. Garantovaná úroková sazba činila u těchto dluhopisů 5% p.a. Srv. Matis, *Oesterreichs Wirtschaft*, s. 61.

v zemích, jejichž měna je silná a stabilní a kde se jejich obyvatelé nemusejí obávat dvojnásobného znehodnocení svého majetku v krátkém čase.²⁸⁰

Jiným problémem byl nedostatek levného úvěru, který potřeboval na realizaci větších obchodů. Již bylo zmíněno, jak vyřešil tuto otázku během jednoho z pobytů v Londýně. To však řešilo věc pouze jednorázově. Pro systematictější a plánovanější obchody potřeboval velký obnos. Obstaral si ho s pomocí německých bank, které mu půjčily za neznámých podmínek, jistě však přijatelnějších, než za kterých by vysokou částku získal v Praze. V Drážďanech mu pobočka Thüringer Bank poskytla půjčku 20 000 zlatých, stejnou částku mu půjčila pobočka Dessauer Bank; Coburg-Gothaler Credit Anstalt 15 000 zlatých, vídeňský obchod Johanna Liebiga mu poskytl úvěr 25 000 zlatých a ve Frankfurtu u Joh. Golla & Söhne si obstaral půjčku ve výši 20 000 zlatých. Po získání takto vysokého úvěru se mohl vyhnout směnečnému krytí, což snížilo jeho náklady. Nastěhován již ve vlastním domě, začal ročně vydělávat částky mezi 33 000 – 38 000 zlatých. Obtížnější doba jeho podnikání však měla brzy přijít.

Již v kapitole věnované Jindřichu Fügnerovi byla zmíněna hospodářská krize let 1857-1859. Jestliže byla dříve pojímána tato deprese jako jedna z prvních krizí kapitalistického systému²⁸¹, míra projevů krize v hospodářství habsburské monarchie zůstává předmětem diskuse.²⁸² Zatímco příklad Jindřicha Fügnera ukázal, že ne všichni podnikatelé museli řešit projevy krize ve svých profesích, zdá se, že Richard Dotzauer kritická léta vnímal intenzivně. Dochované prameny dávají možnost nahlédnout podrobněji na chování obchodníka během této krize.

Skutečnost, že Dotzauer byl hospodářskou recesí postižen více, vyplývala především z jeho zapojení do mezinárodního trhu. Jak již bylo popsáno, indigo nakupoval především na aukcích v Londýně. Právě Londýn se stal místem, kde se krize po rozšíření ze Spojených států projevila v Evropě poprvé. Při svém pobytu v říjnu 1857 tam zaznamenal četné krachy obchodních domů a silné propady na londýnské burze. Ze strachu z dalšího šíření navštívil bankovní domy v Německu, u kterých měl úvěr, aby sondoval situaci a

---

²⁸⁰ „Um sich in Österreich eines ruhigen und gesicherten Lebensalters zu erfreuen, bedarf es eines größeren Vermögens als in anderen, gut administrirten Staaten, wo der Thaler oder Gulden seinen werth hat und wo man nicht in der Furcht zu Leben braucht, heute oder morgen die Hälfte seines schwer erworbenen Vermögens zu verlieren.“ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 72.

²⁸¹ Především H. Rosenberg, *Die Weltwirtschaftskrisis von 1857-1859*, Stuttgart 1934. Podobné úvahy stavějí na Marxových analýzách kapitalistického hospodářství.

²⁸² Naposledy např. R. Sandgruber, *Ökonomie und Politik*, Wien 1995, s. 239. Podle něj se evropská krize v rakouském hospodářství – především průmyslu plně neprojevila. Opačný názor zastává Ch. Stölzl, který projevům krize věnoval podstatnou část své analýzy Čech v padesátých letech. Srv. Stölzl, *Die Ära Bach*, s. 104an.

zároveň ujistil jejich zástupce o schopnosti dostát svých závazků. Krize německý obchod a především banky skutečně zasáhla. Dotzauer musel urychleně splatit jeden ze svých úvěrů a poslal hamburskému obchodnímu domu jednorázově 22 000 marek.²⁸³ K vysokým finančním výlohám se připojila pomoc jeho švagrovi v Hamburku, kterému zapůjčil 50 000 marek, jež mu měly pomoci přestát nejtěžší období. I s těmito velkými výdaji se však byl schopen vyrovnat. Přes všechny tyto problémy dokázal zakončit rok 1857 se ziskem 16 000 zlatých.²⁸⁴

Objem Dotzauerových obchodů s barvivou se v roce 1858 snížil. Během celého roku si stěžoval, že ceny indiga v souvislosti s krizí stouply a zároveň klesal odbyt v monarchii.²⁸⁵ Proto se také snažil rozšířit svůj sortiment o nové komodity. Díky svému tchánovi se dostal do spojení s knížetem Janem Adolfem Schwarzenbergem, který měl továrnu na zpracování cukru v Postoloprtech, Chlumčanech a Sukovicích. Pro své zboží hledal distributora se zkušenostmi s obchodem. Vzhledem k tomu, že Dotzauer měl díky ochlazení v obchodech s indigem volné sklady, mohl je použít k tomuto účelu. První jednání proběhla v létě 1858. Dotzauer navštívil rovněž Schwarzenbergovy továrny. Od října téhož roku začaly do jeho pražského domu proudit první zásilky cukru.²⁸⁶ Finanční aspekt této záležitosti nebyl jistě zanedbatelný. Ročně prodal mezi 25 000 – 30 000 centů cukru. Při zvětšení objemu obchodů byl nucen rozšířit řady svého personálu v obchodě v Praze, ale především hledat vhodné obchodní zástupce ve všech důležitých částech monarchie, kde bylo možno cukr distribuovat. Sídla jeho agentů vypovídají o širokém geografickém záběru Dotzauerovi podnikání. Agenti působili ve Vídni, Grazu, Lublani, Klagenfurtu, Innsbrucku, Linci, Brně, Krakově, Lvově, Pešti, Szegedínu, Prešpurku a Liberci. Ještě větší renomé mu však přinesl fakt, že se obchodně spojil s představitelem aristokracie, jehož obchod považoval za první mezi dovozci koloniálního zboží v monarchii.²⁸⁷

Jestliže Dotzauera často trápil při obchodu s barvivou nedostatek volného kapitálu, který byl vázán na delší dobu ve zboží, znamenalo rozšíření podnikatelské působnosti na obchod s cukrem navýšení tohoto problému. Během některých měsíců musel platit jednorázově částky ve výši 150 000 zlatých měsíčně.²⁸⁸ Nikde se již nezmiňuje o tom, jak

---

²⁸³ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 78.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 83.

²⁸⁵ Dotzauerovi stesky se opakují téměř každý měsíc v jeho deníku z roku 1858. AHMP, fond Richard Dotzauer.

²⁸⁶ Dotzauer si do svého deníku zapisoval setkání se Schwarzenbergem, nikoliv však podrobnosti o kontraktech. Velice si však pochvaloval, jak vlídně byl knížetem přijat. Srv. deníkové záznamy z června – října 1858, AHMP, fond Richard Dotzauer.

²⁸⁷ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 82.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 82.

získával tak vysoké sumy k dispozici. Vzhledem k tomu, že v obchodování s cukrem úspěšně pokračoval, ale musel najít další způsoby krytí svých nákupů. Pravděpodobně se obracel spíše do zahraničí.²⁸⁹ Na druhou stranu se při obchodování s cukrem vyhnul kalkulaci s kurzem rakouské měny, která ho vždy tížila. Cukr nakupoval na území monarchie v domácí měně a nebyl tak postižen při jejím propadu.

Obchodní starosti Dotzauera na konci padesátých let ale pokračovaly. Částečně je dále způsoboval vliv celosvětového hospodářského zpomalení, započatého v roce 1857, daleko více je ale prohluboval celkový stav rakouských financí. Příčinou jeho zhoršení bylo podobně jako v roce 1854 zvýšení nákladů na zbrojení v souvislosti s válkou o italská území. Pokud si chtělo Rakousko zachovat už tak značně pošramocenou pověst velmoci, muselo však k tomuto konfliktu se sardinským královstvím podporovaným Francií přistoupit.²⁹⁰ Očekávání válečných událostí se okamžitě podepsalo na kurzu rakouské měny a důvěryhodnosti státních dluhopisů. Náklady spojené s mobilizací vyhnaly státní dluh do závratných výšek a rakouské finance se ocitly na pokraji bankrotu.²⁹¹

Dotzauera se krizový vývoj dotkl v několika směrech. Pokles kupní síly obyvatelstva²⁹² s sebou nesl krachy některých obchodů, které odebíraly Dotzauerovy produkty. Nesnižoval se tím pouze odbyt jeho zboží.²⁹³ Problém spočíval i v tom, že krachovaly obchody, u kterých měl pohledávky.²⁹⁴ Pokles rakouské měny se opět negativně projevoval při nákupu zboží v cizině. Aby se vyhnul riziku vysokých ztrát při volatilitě kurzu, nakupoval menší objemy, čímž však zároveň ztrácel naději na zajímavější nákupní cenu. V neposlední řadě se pak krize dotkla jeho úspor. Část jich měl totiž uloženu na kapitálovém trhu.

Již v případě Jindřicha Fügnera bylo nastíněno, jakou oblibu si během padesátých let získaly u majetnějších vrstev společnosti finanční spekulace. Mnoho kapitálu proudilo do dluhopisů jednotlivých států, ještě více však přitahovaly svými často pohádkovými výnosy akcie samotné. V padesátých letech především podíly ve společnostech podnikajících v železniční dopravě a v bankách. Ty se často na železničním podnikáním samy podílely

---

²⁸⁹ 18. června 1858 si poznamenal do deníku, že úrok z půjčky u Mosese ve Štětíně činí 4% ročně. Není zde však uvedeno, jakou částku si vypůjčil. Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1858.

²⁹⁰ Srv. A. Sked, Úpadek a pád habsburské říše, Praha 1995, s. 198an.

²⁹¹ Srv. Matis, Österreichs Wirtschaft, s. 100.

²⁹² Srv. Matis, Österreichs Wirtschaft, s. 97.

²⁹³ Během roku 1859 si o každém uplynulém měsíci napsal do deníku jeho krátké obchodní zhodnocení. Většinou je v souvislosti s indigem a cukrem uvedeno strohé konstatování: „Geschäftlich schlecht“. Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1859.

²⁹⁴ Obchodník Carl Gruber mu takto zůstal například dlužen po svém krachu 42 000 zl. Obtížně pak získal alespoň část peněz zpět přes směnky, které mu Gruber vydal. Srv. Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 82.

jako investoři a z toho plynuly jejich vysoké zisky. Nejoblíbenější byly bezesporu akcie vídeňského Credit-Anstalt. Již v době, kdy se začaly veřejně upisovat, byly před místnostmi, kde je bylo možno koupit tlačence, jež musela často regulovat i policie.²⁹⁵ V momentě, kdy Rakousko vyhlásilo válku Sardinii a k té se připojila Francie, začaly kurzy veškerých titulů z důvodu obav o výsledek války klesat.

Právě akcie Credit-Anstalt Dotzauer spolu s rakouskými státními dluhopisy držel. Není jasné, jaké množství, ale jejich hodnotu téměř denně sledoval a zapisoval. Zatímco ještě na začátku roku 1858 se cena jedné akcie Credit-Anstalt pohybovala 240 zlatých, ztratila během války třetinu své hodnoty. Obdobný propad postihl i kurzy státních dluhopisů.²⁹⁶ I během války se nicméně snažil aktivně s některými tituly spekulovat. Vojenskou situaci však neodhadl správně. Těsně po bitvě u Solferina v červnu koupil cenné papíry za 45 000 zlatých. Jejich cena však dále klesala a Dotzauer ztratil během několika dnů 8 000 zlatých.²⁹⁷

Rok 1859 byl z obchodní hlediska skutečně krizovým. Dotzauer ho zakončil s nulovým ziskem. Vůbec poprvé se mu během jeho života přihodilo, aby se kvůli finančním starostem trápil natolik, že nemohl během noci spát.²⁹⁸

Období po pádu neabsolutistického režimu nabídlo Dotzauerovi kromě možností angažovanosti v politických a veřejných funkcích také nové příležitosti na poli podnikání. Kromě pokračujícího obchodování s barvivou se začal angažovat v oblasti obchodního bankovníctví. V předchozím textu bylo naznačeno, v čem spočívala lukrativnost bankovního podnikání. Poskytováním úvěru obchodním společnostem se mohly banky podílet na hospodářském růstu spjatém s postupující industrializací. Vídeňský Credit-Anstalt byl častým věřitelem rozvíjejících se podniků. Svou pobočku měl od roku 1857 i v Praze. Nicméně ani existence jeho filiálky nemohla uspokojit poptávku po úvěru, kterou způsobil rozmach hospodářského života v Čechách. Právě poptávky po úvěru se snažila využít skupina pražských obchodníků a bankéřů, mezi nimi i Dotzauer.

---

²⁹⁵ Srv. Matis, Österreichs Wirtschaft, s. 94. K založení Credit -Anstalt srv. Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band 1, Die wirtschaftliche Entwicklung, Wien 1973, s. 332-333.

²⁹⁶ Kurzy jsou v době italského tažení uváděny v Dotzauerově deníku s komentáři, že kurzy se zhoršují. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1859. Kurzy přinášely i noviny Bohemia v rubrice Chronik des Geld – und Geschäfts – Verkehrs.

²⁹⁷ Šlo opět o akcii Credit-Anstalt. Obchod byl pravděpodobně uzavřen na pevný termín a nebo se jich Dotzauer ukvapeně zbavoval po zveřejnění mírových podmínek a ztrátě Lombardie. Akcie Credit-Anstalt totiž začaly brzy po válce opět získávat na ceně. Den poté, co je pořídil ale zoufal, že pokud by ještě den počkal, mohl akcie koupit asi o 5% levněji. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1859, 8. června.

²⁹⁸ „Das Alles regte mich fürchterlich auf, jetzt erst lernte ich wahre Sorgen kennen und konnte zum ersten Male vor Sorgen nicht schlafen.“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 83. Ve svém deníku ho shrnul: „Mit dem Jahre 1859 war niemand zufrieden, es war nmentlich für uns Oesterreich und für die Kaufmänner deshalb ein Unglücksjahr. Schlachte, Bankrotte.“ AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1859, shrnutí roku.

K prvním jednáním o založení banky došlo již na podzim 1861.²⁹⁹ Povolení k založení získali až o necelé dva roky později a 1. července 1863 tak mohla zahájit Česká eskontní banka (Böhmische Eskomptebank) svou součinnost. Mezi členy správní rady se objevují mnohé osobnosti, se kterými přišel Dotzauer do styku již v předchozích letech. Mezi jinými například majitel kartounky Maxmilian Dormitzer, tiskař Gotlieb Haase, nakladatel Friedrich Tempsky či majitel cukrovaru Klement Bachofen.³⁰⁰ Ústřední postavou zakládání banky byl Karl Zdekauer, syn úspěšného bankéře Moritze Zdekauera. Ten se také stal prvním presidentem banky.³⁰¹ Dotzauer spolu s Dormitzerem jeho náměstký.³⁰²

Česká eskontní banka byla první samostatnou obchodní bankou v Praze. Proto je na tomto místě zajímavé, přiblížit její fungování. Banka byla akciovou společností s kapitálem dvou milionů zlatých. Cena jedné akcie byla poměrně vysoká – 200 zlatých, což samo o sobě vytvořilo překážku pro její pořízení. Banka se snažila při svých obchodech vyhnout rizikovějším podnikům. Bránila jí v tom ostatně skutečnost, že podstatná část jejích deposit byla uložena na krátkou dobu. Do banky ukládali peníze především obchodníci a podnikatelé, kteří v daný moment své prostředky pro kratší dobu nevyužili. Při poskytování některých úvěrů se snažila banka chránit tím, že mezi sebe a dlužníka vřadila ještě úvěrní spolek, který na sebe přebíral část rizika. U banky samotné skládal pojistné, většinou ve výši 5% z úvěru. Naopak část zisku mířila do rezervního fondu, ze kterého měly být hrazeny případné ztráty. Původně šlo o 15% ze zisku, postupně byl vzhledem k ztrátám úvěrního družstva podíl navýšen na 20%. Zřízením úvěrového družstva bylo umožněno získat úvěr i jedincům a institucím, kteří by jinak od banky půjčku získat nemohli. Naopak při přímém poskytování úvěru byla banka velmi obezřetná, právě s ohledem na charakter vlastních vkladů. Vlastní kapitál tak investovala do krátkodobých směnek. Dalším předmětem podnikání banky se stalo krytí obchodování s cennými papíry. Vzhledem k opatrnosti banky však nenabýlo příliš velké důležitosti.³⁰³ O rozumném nastavení

---

²⁹⁹ E. Schebek, Richard Ritter von Dotzauer, Praha 1895, s. 119.

³⁰⁰ Dotzauer se s nimi stýkal nad rámec obchodních záležitostí při výletech či kulturních akcích. Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer, deníky z let 1858 a 1859. Složení správní rady je uvedl J. Horák, Přehled vývoje českých obchodních bank, Praha 1913, s. 19.

³⁰¹ Karl Zdekauer vystudoval práva. Do světa bankovníctví vstoupil roku 1854 jako censor pražské pobočky rakouské národní banky. Později působil rovněž v Hypoteční bance. Za své zásluhy na poli obchodu byl nobilitován. Srv. K. von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Theil 59, Wien 1890, s. 236.

³⁰² Horák, Přehled, s. 19. Jmenování členem správní rady je uloženo v Dotzauerově pozůstalosti, AHMP, fond Richard Dotzauer.

³⁰³ Srv. Horák, Přehled, s. 19-26. Činnost banky přibližují některá čísla z jejího obchodování. Josef Horák při jejich sestavování vycházel z bilančních zpráv ústavu. Vysoký pohyb vložených a vybraných úspor dokládá jejich přehled v prvních letech existence. (První účetní rok banky 1863-1864 trval 18 měsíců.) Částky jsou v tisících zlatých:

bankovní organizace svědčí i to, že se dokázala v pozdější době vyrovnat s nepříznivými událostmi roku 1873.

Z dochovaných pramenů není jasné, jaký zisk z činnosti v bankovním vedení Dotzauerovi plynul. Obvykle bylo řízení zainteresováno na jejích hospodářských výsledcích odměnami a k tomu ještě jeho členové drželi akcie dané instituce. Účast na podobném podniku však není zajímavá pouze pro poznání cesty Dotzauera k bohatství. Svědčí rovněž o jeho otevřenosti pro nové investiční příležitosti, které doba nabízela. O tom, že si na postu náměstka prezidenta banky vydobyl v pražských kruzích dobrou pověst svědčí i fakt, že byl v roce 1866 povolán na místo ředitele Hypoteční banky Království českého.³⁰⁴

Úspěchy Richarda Dotzauera na poli obchodu a později i bankovníctví přispěly k tomu, že byl 27. října 1866 dekorován řádem Železné koruny III. třídy a v návaznosti na to mu byl 28. prosince téhož roku propůjčen rytířský titul.³⁰⁵ K jeho obdržení by však samotné zásluhy v oblasti podnikání nestačily. Dotzauer byl oceněn rovněž za své zásluhy a angažovanost ve veřejném životě. I těm bude věnována následující kapitola.

	vloženo	Vybráno	Zůstatek
1863-1864	16 714	12 322	4 391
1865	15 514	14 686	5 358

Poměr požadovaných a vydaných úvěrů družstva přibližuje následující tabulka (v tis. zl.):

	1863-1864	1 865
Požadované úvěry	9 784	4 409
Vydané úvěry	7 114	1 478

Podíl úvěrů vydaných družstvem a úvěrů vydaných přímo bankou na dosaženém zisku v prvním účetním roce 1863-1864 (ve zl.):

úvěr od úvěrového družstva	249 000
Ostatní (zisky z úroků, provize z obchodů)	61 000
Celkový zisk banky	470 000
úvěr od banky	160 000
Ostatní (zisky z úroků, provize z obchodů)	61 000
Celkový zisk banky	470 000

Zdroj: J. Horák, Přehled vývoje, s. 22

³⁰⁴ Srv. oznámení o jmenování dočasným ředitelem (2. června 1866) a stálým ředitelem (24.12.1866), AHMP, fond Richard Dotzauer.

³⁰⁵ Anhang zu der von Dr. Edmund Schebek verfaßten Biografie Richard Ritter von Dotzauers, ergänzt durch die Aufzeichnungen eines Freundes, Praha 1898, s. 17

Společenské vazby

Rodina

Rodinné prostředí sehrálo pro etablování se ve světě obchodu v případě Richarda Dotzauera podobně důležitou roli jako u Jindřicha Fügnera. Podstatné však nebyly konexe a zázemí vytvořené jeho vlastními rodiči, ale naopak rodina, do které se přiženil. Již předcházející kapitola poukázala na naprosto zásadní význam sňatku s dcerou uznávaného pražského obchodníka pro jeho obchodní kariéru. Sňatek s Eleonorou Dotzauer byl hlavním, zároveň ale i posledním důležitým vkladem do rodinných strategií. Při své kariéře se již dále o svou rodinu, či díky ní získané kontakty, neopíral. Jistou roli v jeho podnikání mohl hrát švagr, který byl obchodníkem v Hamburku. Předcházející kapitola však ukázala, že to byl spíše Dotzauer, který svému švagrovi v nesnadné finanční situaci pomohl.

Zájmové organizace a veřejná činnost

Při prosazení se ve společnosti nejširším významu, tedy nejen na poli podnikání, hrála podstatnou roli jeho angažovanost ve veřejném životě. S její pomocí se stal pro své okolí nejprve uznávaným obchodníkem a posléze začal být vnímán i jako respektovaná osobnost veřejného života.

Dotzauer se poprvé veřejně angažoval ve výboru pro přípravu plesu konaného u příležitosti otevření státní dráhy, jehož pořadatelem byli pražští obchodníci.³⁰⁶ Působil tedy ve stejném výboru jako Jindřich Fügner, což potvrzuje, jak prestižní bylo členství v podobném výboru pro mladé kupce.

Společenské styky Dotzauer vyhledával, o čemž svědčí fakt, že vstoupil do Měšťanské besedy. Byla pro něj přitažlivou jako jedno z center veřejného života tehdejší Prahy. Jeho členství zároveň ukazuje na skutečnost, že tento tehdy ještě nacionálně utrakvistický spolek není možné hodnotit pouze jako vlasteneckou agitační půdu českého národního hnutí, jakkoliv je její význam pro šíření národní agitace nezpochybnitelný. Společenská přitažlivost besedy spočívala pro mnohé její členy právě v možnosti okusit působení v pánském klubu, které stavělo na principech občanské rovnosti a samosprávy.³⁰⁷ Poté, co v souvislosti s nastolením neoabsolutismu besedu striktně svázala kontrola státních orgánů,

---

³⁰⁶ Podle Dotzauerových vzpomínek přišlo pořádání bálu na 25 000 zlatých. Většina sumy byla hrazena z příspěvků obchodníků. R. Dotzauer, *Aus meinem Leben (Autobiographie)*. E. Schebek, Richard Ritter Dotzauer, Praha 1895, s. 44.

³⁰⁷ Srv. A. Šimůnková, *Měšťanská beseda ve střetu zájmů: politizace a nacionalizace pánského klubu*. Kuděj, 2005, s. 73-92.

vystoupil z ní Dotzauer a na její půdu se nevrátil ani poté, co se stal přednostou jejího výboru jeho tchán.³⁰⁸

Začal rovněž působit v nejpřednější zemské organizaci starající se o rozvoj průmyslu a obchodu – Jednotě k povzbuzení průmyslu. Do Jednoty vstoupil v roce 1846. Brzy po svém vstupu začal zastávat jeden z důležitých postů. V Jednotě fungovala zastupitelstva průmyslnických zaměstnání, která se starala o bezprostřední kontakt jednoty s průmyslníky a obchodníky, jejichž podněty měla zastupitelstva brát na zřetel. Činnost zastupitelstev řídil reprezentant spolu se svým sekretářem. Tyto osoby se rekrutovaly z řad odborníků, kteří sami byli zkušenými představiteli svých oborů. Takto byly zřízeny čtyři zastupitelstva: pro hornictví a hutnictví, řemeslo, továrnictví a obchod.³⁰⁹ Dotzauer se stal sekretářem zastupitelstva pro obchodní záležitosti. Na jeho chodu měl hlavní vliv vzhledem k tomu, že místo reprezentanta zůstalo neobsazené.³¹⁰

Činnost v průmyslové jednotě byla pro Dotzauera zajímavou nejen z toho důvodu, že se jednalo v podstatě o první instituci v Čechách, která svým fungováním připomínala demokratické instituce. Navázal v ní i kontakty s mnoha známými osobnostmi, nejen ze světa obchodu, které budou hrát důležitou roli v dalším vývoji českých zemí. Právě pro svůj otevřený charakter byla totiž jednota polem, na kterém byly v předvečer revoluce 1848 proklamovány první politické, ale i nacionální požadavky měšťanstva, jehož zástupci členství v ní vyhledávali.³¹¹ Dotzauer tu poprvé potkal osobnosti jako byl Palacký, Rieger, Brauner, Havlíček či F. V. Pšross. V neposlední řadě byla Jednota i pro něj místem, kde se mohl seznámit s novými poznatky ze světa obchodu a průmyslu. Právě toto byla ostatně hlavní myšlenka při jejím založení.³¹²

Dotzauer nepatřil mezi mnohé členy Jednoty, kteří ji opustili se začátkem padesátých let, neboť se obávali spojovat své jméno s institucí, která byla svázána s revolučními

---

³⁰⁸ Členská legitimace Dotzauera je z roku 1847, ale je možné, že do Měšťanské besedy vstoupil již dříve po svém příchodu do Prahy. AHMP, fond Richard Dotzauer. Dotzauer vystoupil z Besedy v roce 1850. F. V. Schwarz, Památník Besedy měšťanské na oslavu padesátileté činnosti spolku 1845-6 – 1895-6, Praha 1896, s. 25. Tamtéž uvedeno rovněž složení výborů.

³⁰⁹ K organizaci Jednoty srv. J. Klepl, Průmyslová jednota a české úsilí před březnem 1848. In: Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, Praha 1934, s. 173an.

³¹⁰ Strukturu a obsazení zastupitelstev srv. v Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1844, s. 347.

³¹¹ Srv. výše zmíněnou stať J. Klepl, Průmyslová jednota a české úsilí před březnem 1848. In: Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, Praha 1934, s. 169-240.

³¹² „Ich besuchte die Versammlungen fleißig, lernte dort manches Nützliche und machte auch interessante Bekanntschaften, darunter mit jenen Männern, welche nachher im Jahre 1848 wichtige Rollen spielten, z. B. Palacky, Rieger, Brauner, Hawlíček, Trojan, Strobach, Wanka, Pstross und Bělský, welche vier letztgenannten nachher Bürgermeister von Prag wurden.“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 48.

událostmi.³¹³ Nadále ji chápal jako zájmové sdružení podporující rozvoj obchodu a řemesel, nikoliv jako politickou tribunu. Sám oslovil mnoho svých přátel a snažil se je k členství přemluvit, čímž by alespoň vstoupila částka vybraná na členských poplatcích.³¹⁴ Byl členem důležitých orgánů Jednoty. Tak byl například zvolen za člena předsednictva, ve kterém měl na starost oblast ekonomie a obchodu.³¹⁵ Na plese, konaném v březnu 1858 u příležitosti pětadvacetiletého výročí založení Průmyslové jednoty, daroval částku 500 zlatých na podporu průmyslové školy.³¹⁶ V roce 1860 z Jednoty demonstrativně vystoupil. Reagoval tak na nacionalizaci veřejného života na začátku šedesátých let, která dávala jen málo míst k jazykově utrakvistickým měšťanským spolkům. O činnost v podobně smíšeném spolku by Dotzauer vzhledem ke svému národnostnímu uvědomění už asi ani příliš nestál.³¹⁷

Od začátku padesátých let začal přebírat mnohé úkoly Průmyslové jednoty nově zřízený orgán – pražská obchodní a živnostenská komora. Zřizováním obchodních a živnostenských komor se vídeňská vláda snažila reagovat na volání představitelů průmyslu a obchodu, kteří požadovali reprezentativní orgán, jenž by tlumočil jejich požadavky a mohl mít vliv na hospodářské politice monarchie. Události revolučního roku 1848 přinesly vedle jiných důsledků i zákon o utváření komor a jejich vzniku nebránil ani nástup neabsolutistického systému. Jeho představitelé (především ministr obchodu Bruck) si plně uvědomili, že pokud se má stát z habsburské monarchie hospodářská velmoc, bude muset konzultovat své kroky na tomto poli se zástupci zájmových sdružení.³¹⁸ Zákonem z března 1850 tak dala vláda možnost vzniknout 60 komorám v celé monarchii.³¹⁹

První schůze pražské obchodní a živnostenské komory se konala 18. listopadu 1850. Dotzauer byl zvolen za jejího člena.³²⁰ Ihned při volbě jejího prvního prezidenta se dostal do

---

³¹³ Počet členů klesl z 613 (v roce 1848) na 356 (v roce 1850). Mezi vystoupivšími byl například několikrát zmiňovaný J. B. Riedl, Vojta Náprstek, či F. Zdekauera. Srv. K. Stloukal, Fr. Lad. Rieger a Průmyslová jednota v prvních letech absolutismu. In: Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, Praha 1934, s.241an.

³¹⁴ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 52.

³¹⁵ Srv. Verhandlungen des Vereins zur Ermuterung des Gewerbsgeistes in Böhmen in der Jahresversammlung und zugleich Feier des 25jährigen Vereins-Bestandes am 7. März 1858, Praha 1858, s. 82.

³¹⁶ Srv. zápis v deníku z 6. března 1858. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1858.

³¹⁷ Dotzauer byl například nařčen z toho, že vedl špatně účetnictví jednoty. V tomto případě se ho zastal i její předseda Batka. Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 52. Otázce nacionalismu bude věnována další kapitola.

³¹⁸ Srv Matis, Österreichs Wirtschaft, s. 45an. První komory na území monarchie působily v Lombardii a Benátsku, kde byly zřízeny za Napoleonovy nadvlády v této oblasti. Po přechodu Lombardie a Benátska pod habsburskou nadvládu jejich činnost pokračovala dále.

³¹⁹ Zákon z 18. března 1850 nahradil provizorní zákon z roku 1848. Povinnosti práva komor srv. nejpráhledněji v T. Jiránek, Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850-1918, Pardubice 2004, s. 33an.

³²⁰ Původně byla působnost komory rozšířena i o pardubický kraj a komora se nazývala obchodní a živnostenská komora pro pražský a pardubický kraj. Dotzauer byl členem sekce obchodní. Někteří jeho obchodní rivalové, které nejmenuje protestovali proti jeho volbě, když mu vytýkali, že není veden jako samostatný obchodník po dobu pěti let. Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 54. Oznámení o volbě uloženo

rozporu s vedením komory. Nebyl totiž stoupencem J. B. Riedla, který se také nakonec prvním presidentem obchodní a živnostenské stal. Dotzauer podporoval jeho protikandidáta Leopolda Lämela. Z odstupu se může zdát jako nepochopitelné, že právě Lämel nebyl zvolen presidentem tohoto orgánu. V té době šlo pravděpodobně o prvního muže obchodního světa. Vedl pražskou pobočku rakouské národní banky, byl ředitelem Pražské spořitelny, zakladatelem prvních prádelen v Čechách.³²¹ Proti volbě bankéře židovského původu však hovořily dobové předsudky, kterých se nebylo schopno zbavit ani jinak dynamické obchodní prostředí.

S obchodní a živnostenskou komoru byl Dotzauer pevně spojen po dlouhé období svého života. Z řadového člena se stal v roce 1862 vicepresidentem a v roce 1874 prezidentem. Jeho činnost v ní ukončil až rok 1884, kdy komoru ovládla česká strana. Právě působením v komoře získal Dotzauer své osobě ohromnou míru vážnosti v celé společnosti. Jako její reprezentant byl zvolen na začátku šedesátých let do říšské rady. Jako její viceprezident a posléze prezident se dostal do kontaktu s nejvyššími představiteli vládní moci.³²² Stejně tak mu jeho postavení v komoře přinášelo vysokou míru symbolického kapitálu vysílaného do veřejnosti. Vysoká aktivita, kterou Dotzauer v tomto zájmovém orgánu vyvíjel však nebyla v první řadě zapříčiněna ohledem na tyto zřejmé důvody. Svými podněty a příspěvky k odborné problematice se snažil přispět k zlepšení pozice obchodníků a průmyslníků a tím, jak doufal, k posílení hospodářské síle monarchie.

První důležitou otázkou, ke které se komora po svém vzniku měla vyjádřit byla problematika nového celního tarifu. Ministr obchodu Bruck jej připravoval se záměrem ustoupit od dosavadního prohibičního systému, který maximálně chránil domácí výrobce. Nový celní tarif měl zjednodušit obchod především se zeměmi německého celního spolku. Hlavním motivem podobných snah bylo vytvoření jednotného hospodářského prostoru, přirozeně pod rakouským vedením. Revizi dosavadní celní politiky ohlašovalo zrušení celní

---

v AHMP, fond Richard Dotzauer. Podmínkou zvolení bylo kromě vykonávání samostatné živnosti po dobu pěti let ještě řádné bydliště v okrese, kde komora působila, věk nad třicet let a plné užívání všech občanských a politických práv. Srv. J. Gruber, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900. K oslavě jejího padesátiletého jubilea, Praha 1900, s. 7.

³²¹ Srv. M. Myška a kol., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. Století, Ostrava 2003, s. 253-254.

³²² Nešlo pouze o ministry, jejichž působnost se týkala hospodářských záležitostí, ale i o nejvyšší představitele panovnické rodiny. V pozdější době navštěvoval samotného císaře. Při jeho návštěvě Prahy 25. října 1866 si poznamenal do deníku: „Auch mit mir sprach (beim Fackelzuge) der Kaiser, er hat mich gleich erkannt.“ Cit. dle Schebek, Dotzauer, s. 139. V jeho pozůstalosti jsou přepisy rozhovorů s císařovnou Alžbětou a korunním princem Rudolfem. Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer. Návštěva u Alžběty proběhla v roce 1877, u Rudolfa v roce 1883.

bariéry s uherskou částí monarchie v roce 1851. Monarchie se tak stala (s výjimkou Dalmácie) jednotným hospodářským územím.³²³

Snaha o liberálnější celní politiku však vzbuzovala v řadách podnikatelského měšťanstva obavy. Prvním indikátorem ochoty vstoupit do jednotného celního spolku byla anketa, kterou uspořádala ještě v roce 1848 Průmyslová jednota.³²⁴ I ti oslovení obchodníci a továrníci, kteří se vstupem do spolku souhlasili, žádali přechodná období.³²⁵ Na začátku ledna 1851 obdržela komora od ministerstva obchodu návrh připravovaného celního tarifu, ke kterému se měla vyjádřit. V diskusi nad tímto dokumentem se projevilo, že plány neabsolutistického režimu byly na vkus hospodářského měšťanstva příliš liberální. Ze zprávy komory vyplývá, že považovala načasování zavedení celního tarifu za nešťastné. Po vzájemném otevření trhu by domácí produkty nebyly schopny konkurovat levnějším a často i kvalitnějším výrobkům dováženým z německých zemí.³²⁶ Dotzauer byl během jednání komory o tarifu dle svých slov jediným, který podporoval zrušení prohibičního systému, který podle něj bránil rozvoji řemesel.³²⁷ V jeho stanovisku se pravděpodobně neprojevila pouze touha přispět k zlepšení rakouského hospodářství. Částečně hájil i vlastní zájmy, neboť jako obchodník s dováženým zbožím se potýkal s nepříjemnostmi, které souvisely s překonáváním celních bariér. Jiným důvodem jeho požadavku zrušení prohibičního systému mohla být konkurence ze strany pašeráků, kteří díky tomu, že neplatili vysoké celní poplatky, mohli nabízet zboží levněji než standardní importéři.³²⁸

Poté, co se projevilo, že přijetí nového celního tarifu již nic nezabrání, snažila se komora alespoň vznést požadavky na odklad platnosti tarifu pro různé druhy zboží, podle

---

³²³ Srv. Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band 1, Die wirtschaftliche Entwicklung, Wien 1973, s. 36.

³²⁴ Vyjádření jednotlivých osob a organizací vydala v edici V. Psotová – Vomáčková, Připojení Rakouska k německému celnímu spolku v roce 1848, Praha 1970.

³²⁵ Liberecký podnikatel Liebig například s připojením souhlasil, ale žádal nejdříve zkušební provizorní 4-5leté období, které by ukázalo výhodnost takové unie. Srv. vyjádření Franze Liebiga z 18. srpna 1848. Tamtéž, s. 62-63.

³²⁶ Srv. zprávu z II. zasedání komory z 26. a 27. ledna 1851. Verhandlungen der Handels- u. Gewerbekammer in Prag von ihrer Begründung am 18. November 1850 bis zum Schlusse des Jahres 1857, Praha 1859, s. 8an. Obdobně se diskuse o míře liberalismu projevila v diskusi nad připravovaným živnostenským řádem. Komora protestovala proti záměru státu, aby způsobilost k vykonávání řemesla byla regulována pouze občanskou bezúhonností a nikoliv odbornými předpoklady žadatele. Obávala se tak úpadku kvality řemesel. Srv. J. Gruber, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900. K oslavě jejího padesátiletého jubilea, Praha 1900, s. 80an.

³²⁷ „In der für Österreich so wichtigen handelspolitischen Frage war ich das einzige Kammermitglied, welches für die Aufhebung des den gewerblichen Aufschwung hemmenden Prohibitivsystems einstand, ich erntete dafür aber dafür in der Kammer selbst keinen Dank, allein ich habe heute noch noch die Genugthuung, eine richtige Ansicht vertheidigt zu haben.“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 55.

³²⁸ Právě koloniální zboží patřilo mezi časté artikly podloudnictví. Roco 1835 bylo například 3/5 z kávy konzumované v Rakousku pašované. Karel Chotek o tom informoval Dvorskou komoru. Srv. Psotová – Vomáčková, Připojení Rakouska, s. 41. Množství pašovaných barviv takové výše pravděpodobně nemohlo dosáhnout, neboť realizace takového pašování byla komplikovaná vzhledem k obtížnosti transportu, přesto však mohlo jít o nezanedbatelnou částku.

skupin, které sama navrhla.³²⁹ Sám Dotzauer se podle vzpomínek pamětníků měl během roku 1851 pomalu odvracet od stanoviska liberálnější politiky k vyšší míře ochrany ze strany státu.³³⁰ Zásadní pro korekci jeho názorů byl zážitek z londýnské průmyslové výstavy konané během roku 1851. Dotzauer na ni cestoval nikoliv jako člen delegace, kterou vyslaly Průmyslová jednota a pražská obchodní a živnostenská komora, ale jako soukromá osoba společně se svou manželkou. Konfrontace úrovně domácího rakouského průmyslu s nejnovějšími průmyslovými produkty z rozvinutějších zemí - především Velké Británie v něm vyvolala oprávněný dojem, že stupeň hospodářské modernizace společnosti habsburské monarchie značně zaostává za tempem pokroku kolébky průmyslu.³³¹ Možná právě tam si uvědomil, že po zrušení celních bariér by domácí výrobky smetla konkurence kvalitnějšího a díky strojové výrobě i levnějšího zboží z ciziny. Mezi striktním ochranářstvím a bezmezným liberalismem bylo třeba hledat rozumný kompromis.

I v pozdější době však Dotzauer patřil k té části komory, která se nebránila poněkud otevřenější celní politice. Zastánci a odpůrci vysokých cel se často dělili podle toho, jaká byla oblast jejich podnikání. Pokud šlo o obchodníky Dotzauerova typu, byli k myšlence otevření trhu přístupnější. Opačně tomu bylo u domácích fabrikantů, kteří by museli svádět s cizími producenty bitvu bez potřebného zvýhodnění. Dotzauer si na nekoordinovaný postup podnikatelů postěžoval v referátu z roku 1859. Nejdříve konstatoval, že prohibitivní systém obchod ničí, zatímco domácímu průmyslu pomáhá. Představitelům průmyslu pak vytkl, že nedělají nic proto, aby obchodníky podpořili. Poukázal přitom na příklad Anglie, která svým vývojem ukazuje, že obchod je pákou průmyslu, a proto by měly obě skupiny podnikatelů postupovat společně.³³²

Dotzauer se však v komoře angažoval v mnoha dalších záležitostech. Ještě během roku 1851 vyvíjel aktivitu, která měla vést ke zlepšení hospodářské situace v jeho rodném kraji. V referátu o stavu tamějšího krajkářství upozornil na špatnou situaci obyvatelstva a vyjádřil přesvědčení, že zlepšení poměrů může přinést zřizování krajkářských a paličkářských škol, přičemž náklady na jejich financování by mělo nést i ministerstvo

---

³²⁹ Návrh přednesl Franz Richter. Srv. zápis ze schůze konané 14. dubna 1851. Verhandlungen, s. 28an. Dotzauer vytvořil spolu s Leopoldem Lámelem a Vilémem Stiasnym výbor, který měl prověřit zařazení jednotlivých produktů do různých skupin.

³³⁰ Ve vlastních vzpomínkách o tom pomlčel, nicméně se n. tom shodl jak Schebek, tak neznámý autor doplňku k Schebkovým vzpomínkám. Srv. Schebek, Dotzauer, s. 91 a Anhang zu der von Dr. Edmund Schebek verfaßten Biografie Richard Ritter von Dotzauers, ergänzt durch die Aufzeichnungen eines Freundes, Praha 1898, s. 5.

³³¹ „In meinem Leben machte auf mich nichts einen großen Eindruck, wie London und der Krystall-Palast mit seinen Schätzen aus dem Gebiete der Industrie“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 58. K londýnské výstavě podrobněji srv. M. Hlavačka, Světové výstavy. Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Praha 2000, s. 19-30.

³³² Schebek, Dotzauer, s. 101.

obchodu. Komplexnější řešení problémů celého krušnohorského regionu viděl v možném rozvoji těžby surovin, které by stát měl podporovat.³³³ Jiná Dotzauerova vystoupení souvisela se snahou usnadnit a zjednodušit obchodní záležitosti, které mu byly známy z vlastní podnikatelské praxe. Například šlo o snahu řešit problematiku škod, způsobených obchodníkům na jejich zboží při přepravě státní dráhou, zjednodušit poštovní styk.³³⁴ Od počátků existence komory tvrdě kritizoval stav pražského sensálství. Sensálové fungovali jako zprostředkovatelé obchodů se zbožím, ale i směnkami. Jejich činnost v tehdejší Praze byla neregulovaná, což usnadňovalo různé druhy podvodů: Dotzauer žádal ve svých příspěvcích ministerstvo obchodu, aby vypracovalo nový sensální řád, jímž by se dohadci museli řídit. Řád by také přinesl sensálům povinnost podrobovat se zkouškám, prověřujícím jejich způsobilost. Situace na trhu by se tak zpřehlednila a majitelé obchodních domů by nebyli vystaveni nebezpečí ze strany nekalých jednání.³³⁵

Velmi se angažoval v otázce labské plavby. Byl členem výboru, který v roce 1857 vypracoval zprávu určenou ministru obchodu Toggenburgovi. Požadoval v ní, aby došlo ke zrušení labských cel při cestě do zemí německého spolku. Zpráva srovnávala situaci s celními poplatky na Dunaji, kde se rakouská vláda rozhodla otevřít veletok volné splavnosti. (Byl to jeden ze závěrů pařížské mírové konference roku 1856). Kromě toho se Rakousko vzdalo celních poplatků na Labi v opačném směru, tedy proti proudu řeky. Elaborát neuznával ani argument německé strany, že poplatky z cel jsou nutné k udržování plavebních cest, neboť na mnoha místech trati jsou se splavností problémy kvůli mělkosti řeky. Hlavním argument však upozorňoval na význam nového konkurenta říční dopravy – železnici. Té nemohla lodní doprava konkurovat rychlostí (cesta nákladu z Prahy do Hamburku trvala vlakem deset až dvanáct dní, zatímco lodí po proudu tři týdny a proti proudu dokonce šest až osm týdnů) a při vysokých nákladech způsobených mimo jiné i cly, ani cenou. Zimní klima přitom vyřadilo provoz plavby na několik měsíců. Pokud by bylo dále trváno na zachování cel, mohl by Labe postihnout odliv transportovaného nákladu na

³³³ Zpráva ze schůze komory konané 10. a 11. února 1851. Tamtéž, s. 24-25. Záležitost byla předána chebské obchodní a živnostenské komoře, neboť problém spadal do její kompetence. Založení školy vyústilo do ztracena. Školy zde byly zakládány až v šedesátých letech za štědré Dotzauerovy podpory.

³³⁴ Dotzauer požadoval, aby ve sporech kolem železničních škod rozhodovala komise, ve které by byli zástupci OŽK a železničních úřadů. Rovněž se přimlouval za snížení pojišťovacího poplatku, který dopravu prodražoval. Srv. zápis ze schůze konané 12. května 1851. Tamtéž s. 42an. V případě poštovních služeb se opět jednalo o požadavek snížení poplatků, zjednodušení manipulace a urychlení výpravy poštovních zásilek. V prvé řadě ale o sjednocení poštovních služeb se standarty okolních zemí. Srv. zápis ze schůze z 19. a 21. února 1857. Tamtéž, s. 360an.

³³⁵ Kritice sensálství se věnoval v referátu 27. ledna 1851. Srv. Verhandlungen, s. 23. Situaci dohadců řešil částečně zákon z roku 1860, nedotkl se však regulace směnečných obchodů. Definitivu přinesl až zákon z dubna 1875. Srv. Ottův slovník naučný, sedmý díl, Praha 1893, s. 761an, heslo Dohodce.

železnici a také jiné řeky, jak se tomu stalo v případě Mohanu. Nehledě na to, že clo zvyšovalo cenu, a tím i konkurenceschopnost domácích exportovaných výrobků. Dotzauer nezaujímal ve výboru pouze stanovisko liberálního obchodníka, ale zastával i zájmy Pražské paroplavební a plavební společnosti. Ta byla výše zmíněnými vysokými náklady postižena nejvíce.³³⁶

Příkladem, kdy se snaha o zlepšení hospodářských podmínek nápadně kryla s Dotzauerovými vlastními zájmy, je jeho požadavek na vytvoření železniční stanice Libně u Prahy z roku 1852. Dotzauerův tchán zde vlastnil statek a výstavba železniční stanice v jeho blízkosti by jeho cenu jistě zvýšila. V referátu bylo argumentováno i jinými důvody, jako byla velikost místního osídlení, význam Libně jako důležitého silničního uzlu (střetávaly se tu cesty na Mělník, Mladou Boleslav, Hradec Králové a Vídeň) a existencí průmyslových podniků. Dotzauer hájil nejen zájem svůj, ale především samotné libeňské radnice, která měla zájem na vybudování uhelného skladu v blízkosti nádraží. Nejbližší železniční stanicí bylo na jedné straně pražské nádraží, z druhé strany pak Běchovice. Vybudování zastávky by tak dodávky do Libně usnadnilo.³³⁷ Dotzauerova aktivita však vyšla naprázdno. Přestože se komora k požadavku vyjádřila kladně, stát, kterému v té době ještě železnice patřila, prostřednictvím ředitelství státních drah stanici nevybudoval.

Postupem času obsadil Dotzauer v komoře funkce. V roce 1853 bylo vyhověno žádosti komory, aby významnější celní úředníci byli podrobováni pravidelným zkouškám testujícím jejich způsobilost pro výkon povolání. Zkušební komisi měli vést vždy členové komory znalí problematiky daného produktu. Dotzauer se tak stal spolu s Josephem Bärenreitherem komisařem pro koloniální zboží a barviva.³³⁸ Působil rovněž jako smírčí soudce u obchodních pří, kterého volilo plénum komory.³³⁹

Obchodní a živnostenská komora nebyla ani v padesátých letech organizací bez vnitřních pŕetek, ačkoliv do nacionálních třenic pozdější doby měla tehdejší nejednotnost

---

³³⁶ Srv. zprávu ze zasedání ze 7. dubna 1857. Verhandlungen, s. 369-372. Členem výboru byl kromě Dotzauera i obchodní ředitel Prager Dampf- und Segeschiffahrtsgesellschaft Wendelin Müller. Na tomto místě není bez zajímavosti zmínit požadavek komory, aby pro zlepšení říční dopravy bylo v Praze k dispozici vhodné přístaviště a lodě tak nemusely svůj náklad překládat ještě před Prahou. Na úseku Vltavy mezi Karlínem a Podbabou byla totiž splavnost díky mělkosti a peřejím obtížná. Proto se také komora vyslovila pro velkolepou prokopávku Belvederu do vnitřního města. Náklady, které podle předběžných propočtů činily 1 400 000 zlatých, by se vrátily vzhledem k rozmachu obchodu. Srv. J. Gruber, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900. K oslavě jejího padesátiletého jubilea, Praha 1900, s. 50an. Pro podrobné popsání problematiky říční dopravy srv. M. Hlavačka, Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce, Praha 1990, s. 128an.

³³⁷ Srv. zprávu ze schůze komory konanou 9. srpna 1852. Verhandlungen, s. 157. Zkoušky byly vykonávány ve spolupráci s zemským finančním ředitelstvím.

³³⁸ Srv. zápis z komorního jednání z 31. září 1853. Verhandlungen, s. 243.

³³⁹ Anhang zu der von Dr. Edmund Schebek verfaßten Biografie Richard Ritter von Dotzauers ergänzt durch die Aufzeichnungen eines Freundes, Praha 1898, s. 6.

daleko. Dotzauer udržoval kontakty s představiteli liberálnějšího křídla. Často byl ve styku s Františkem Pštrossem, majitelem továrny na zbraně Antonínem Lebedou ml., majitelem knihtiskárny Heinrichem Mercy, továrníkem Maxmiliánem Dormitzerem a sekretáři komory Václavem Bělským a Edmundem Schebkem.³⁴⁰ Nejednotnost komory se projevila poté, co Pštross obhajoval svou pozici prezidenta komory v roce 1859. Proti němu se postavil jeden z členů mocné pražské tiskařské rodiny Andreas Haase a ve volbě těsně zvítězil.³⁴¹ Rozpory se přenesly i do šedesátých let, kdy komora vysílala své první zástupce do zemského sněmu. Z obchodní sekce byl navzdory očekávání díky Haaseho agitaci zvoleni Karl Bronche a Hans Schary místo Dormitzera a Pštrosse. Dotzauer takového výběru velmi litoval, neboť si byl vědom toho, že nezvolení populárního a po odborné stránce uznávaného Pštrosse nevrhne na pověst komory dobré světlo.³⁴²

Dotzauerův vřelý vztah k Pštrossovi ukazuje, že národnostní problematika ještě nebyla určující pro formování zájmových skupin. Opětovná radikalizace nacionální situace na začátku šedesátých let ale vedla k tomu, že se emancipující Češi, posílení ovládnutím pražské radnice, snažili získat v komoře vliv. Poměry se vyostřovaly především v době doplňovacích voleb do komory. Právě během nich zvyšoval Dotzauer svou agitační aktivitu na podporu německé strany. S pomocí svých obchodních zástupců, ale i sám, se snažil získat v celém volebním obvodu pražské obchodní a živnostenské komory hlasy pro zástupce Němců. Zatímco oporou české strany při volební agitaci se stali představitelé místní samosprávy, mohla se německá strana opřít o podporu firem a podnikatelů v daném komorním obvodu.³⁴³ I jejich podpora však nebyla bezproblémová, neboť museli obezřetně zohledňovat míru své angažovanosti vzhledem k možným negativním projevům na konkrétní chod obchodů. V prostředí, kde byla česká majorita přesvědčivá si ani přesvědčený stoupenec německé strany nemohl dovolit okázalé projevy sympatií s německými kandidáty. Dotzauerova aktivita však podstatným způsobem přispěla k tomu, že německá nadvláda v pražské obchodní a živnostenské komoře trvala třicet let až do roku 1884, kdy i jí ovládla česká strana vedená Bohumilem Bondym.³⁴⁴

³⁴⁰ Častá setkání s nimi potvrzují deníky z let 1858 a 1859. AHMP, fond Richard Dotzauer.

³⁴¹ Pštross obdržel ve třetím kole volby 13 hlasů a Haase 15. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1859, zápis z 17. února. Již před volbou si Dotzauer povzdychl, že všichni stojí proti Pštrossovi. Tamtéž, 14. ledna.

³⁴² Podle Schebkových vzpomínek měl Dotzauer prohlásit: „Heute fällt dieKammer so tief!“ Schebek, Dotzauer, s. 107.

³⁴³ Na Dotzauerovu angažovanost během kampaní vzpomíná jak Schebek, tak neznámý přítel. Srv. Schebek, Dotzauer s. 113a a Anhang zu der von Dr. Edmund Schebek verfaßten Biografie Richard Ritter von Dotzauers, ergänzt durch die Aufzeichnungen eines Freundes, Praha 1898, s. 8.

³⁴⁴ Národnostní rozpory uvnitř OŽK analyzoval naposledy T. Jiránek, Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850-1918, Pardubice 2004. Práce sleduje dění v komoře olomoucké, plzeňské a liberecké.

Na posilování Dotzauerova významu v zastupitelstvu komory poukazuje jeho zvolení do funkce viceprezidenta v roce 1862, když ve stejné volbě byl prezidentem zvolen jemu blízký Maxmilián Dormitzer. V čele organizace vytvořili schopné duo, které komoře vládlo 12 let. Oba muži se vhodně doplňovali. Dormitzer byl vystudovaný obchodník, který byl seznámen s dobovou hospodářskou literaturou. Teoretické znalosti hospodářství mu připravily oporu pro výstupy na půdě komory, kde patřil k nejčastějším přednášejícím.³⁴⁵ Oproti tomu disponoval Dotzauer množstvím praktických zkušeností z obchodního světa a snažil se ovlivňovat záležitosti každodenního rázu, kterými by mohl přispět ke zjednodušení chodu obchodů a posílit hospodářské postavení monarchie. Například požadoval, aby vláda vyjednala uzavření celní smlouvy s Ruskem. V něm viděl ohromnou příležitost odbytíště o sedmdesáti milionech obyvatel, které je navíc Rakousku poměrně snadno přístupné, neboť s ním sdílí hranice v Haliči a zboží by bylo schopno dopravovat po Dunaji a Černém moři.³⁴⁶

Hlavním zájmem Dotzauera z doby začátku jeho viceprezidentství bylo opětovné zřízení ministerstva obchodu a posléze rozšíření jeho pravomocí. Ministerstvo obchodu bylo zrušeno 21. srpna 1859. Zástupci obchodních a živnostenských komor tak ztratili hlavního partnera ve vídeňských vládních kruzích, který by zohledňoval jejich požadavky. Proto již následujícího roku vyslala komora deputaci k císaři a ministerskému předsedovi Schmerlingovi s požadavkem znovuzřízení ministerstva. K tomu došlo v únoru 1861. Pravomoci nového ministerstva však nebyly příliš široké, neboť mnoho jeho úkolů převzala po jeho zániku ministerstva jiná. Tak zůstala v podstatě jedinou starostí ministerstva obchodu péče o pošty a telegrafy, zatímco živnostenské záležitosti a problematika komunikací spadaly do resortu financí. Mnohé ze záležitostí zahraničního obchodu řešilo ministerstvo zahraničí. Proto vedl v roce 1864 Dotzauer deputaci k císaři a příslušným ministerstvům, která požadovala rozšíření pravomocí obchodního ministerstva podobných těm, kterými disponovalo v době neoabsolutismu. S výjimkou ministra financí Ignaze Plenera, byla delegace přijata laskavě a její požadavky byly skutečně částečně zohledněny.³⁴⁷

Názornou ukázkou míry liberálních představ obchodní a živnostenské komory v době Dotzauerova viceprezidentství je odpověď, kterou zaslala komora sdružení 22 britských

---

³⁴⁵ Četnost jeho výstupů potvrzují Verhandlungen der Handels- u. Gewerbekammer in Prag von ihrer Begründung am 18. November 1850 bis zum Schlusse des Jahres 1857, Praha 1859.

³⁴⁶ Návrh padl na schůzi 20. června 1864. Srv. Gruber, Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900. K oslavě jejího padesátiletého jubilea, Praha 1900, s. 66.

³⁴⁷ Na vyslání deputace vzpomíná Schebek, Dotzauer, s. 128.

obchodních komor. Ty zaslaly všem rakouským komorám adresu, ve které je žádaly, aby se vyslovily pro svobodné celní poměry ve vzájemném obchodním styku. Jelikož vídeňská komora na adresu nereagovala, vzala na sebe tento úkol komora pražská. Výsledná odpověď z 22. května 1865 ukazuje, jak daleko a jak rychle byli tehdejší příslušníci podnikavého měšťanstva ochotni postupovat při liberalizaci. Zpráva nejdříve ujistila britské komory, že i členové komory pražské jsou přesvědčenými stoupenci liberálního názoru Adama Smitha. Konečnému vítězství liberálního řádu podle nich nikdo nemůže zabránit, a proto by bylo mylné domnívat se, že jejich snahy směřují opačným směrem.³⁴⁸ Stejně tak, jak přejali pražští členové komory svobodné národohospodářské přesvědčení, vidí v anglické obchodní zkušenosti i příklad pro následování obchodní politiky. Ani Anglie totiž v počátcích své průmyslové výroby neotevřela své trhy bezmezně, neboť by to nebyvalo přispělo k rozvoji jejího průmyslu a obchodu. Teprve poté, co se kvalita anglické průmyslové produkce dostala na určitou úroveň, mohla k takovému kroku přistoupit. Obdobně chtěli postupovat i zástupci rakouského průmyslu. Celní tarif, který vstoupil v platnost v roce 1852 uvolňoval podle členů komory zahraniční obchod ve srovnání s předchozím prohibitivním systémem dostatečně. V pomalejším rozkvětu hospodářství monarchie hrály, dle jejich mínění, roli i jiné faktory, jako byla strnulost politického systému a trvalá nejistota kolem kurzu domácí měny, která byla oslabována válečným dobrodružstvím a z něj plynoucím vysokým rozpočtovým deficitem. Nakonec zpráva komory zapochybovala o dobrém úmyslu Britů, dopomoci snížením cel především samotnému rakouskému hospodářství. Podle ní totiž z produktů, které Rakousko vyváží (obilí, vína, vlna, horniny, dříví), by jen málo našlo místo na britském trhu, neboť ten byl zásobován především ze zámoří a Ruska.³⁴⁹ Názor komory přesto příliš zohledněn nebyl, neboť stát dospěl k obchodní smlouvě s Británií, která usnadnila přísun anglického zboží na domácí trh.

V renomé, jaké se mu do té doby podařilo ve společnost získat, bylo logické, že se zařadil mezi kandidáty prvních komunálních voleb po obnovení ústavnosti. Politické názory představitelů německého měšťanstva byly, jak již bylo uvedeno výše, rozštěpené mezi politickým liberalismem a konzervatismem. Kolem zmíněného Andrease Haase se sdružila skupina pod názvem Volební výbor liberálních přátel ústavy. Pojmenování jejich seskupení naprosto neodpovídal duchu politiky, kterou zastupitelé typu Haaseho vykonávali na

---

³⁴⁸ „Jsouce ze školy zvyklí, zásady jež Váš velký spoluobčan (Adam Smith) již před stoletím vyslovil o obcování jednotlivců i národů, pokládati za evangelium, věříme tak v konečné vítězství jeho učení u všech národů celé zeměkoule. pročez nemůžeme než bláhovstvím nebo troufalostí zváti, kdyby se jim někdo chtěl vytrvale stavěti, aby nemohly vnikati v život.“ Cit. dle Gruber, Obchodní a živnostenská komora, s. 70.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 71.

pražské radnici v době neoabsolutismu. Oproti tomu situace liberálnějšího křídla německé společnosti byla ztížena tím, že pokud by trvali na programu rozšíření politických a občanských svobod, museli nutně o hlasy zápasit s představiteli českých liberálů. Obava, aby rozdrobení liberálních hlasů nevedlo ke konečnému vítězství konzervativců, vedla představitele české a německé politiky ke společnému postupu. Tím vzniklo seskupení Pokrok k lepšímu. Při vzpomínce na několik let starý koordinovaný postup Pštrosse s Dotzauerem na půdě obchodní a živnostenské komory, se nezdá podobná společná kandidátka nepochopitelnou. Strach z vítězství konzervatismu byl silnější než národnostní rozbroj.

Mez německými liberálními kandidáty figurovali vedle Dotzauera na volebních seznamech známá jména – Eduard Seuter či Maxmilián Dormitzer.³⁵⁰ Volby skončily drtivým vítězstvím strany Pokroku k lepšímu. Ukázalo se, jak moc byla skupina kolem Haaseho diskreditována politikou městské rady v průběhu padesátých let. Bez ohledu na stranickou příslušnost se však do sboru devadesáti radních dostalo pouze patnáct těch, kteří se nehlásili k české straně. Idylickou spolupráci liberálů tak vystřídal ostrý národnostní střet. Dotzauer byl zvolen v prvním volebním sboru na Novém městě. Z 530 voličských hlasů jich obdržel 470.³⁵¹ V městském zastupitelstvu se věnoval především podpoře německého školství na území Prahy. Snažil se rovněž ovlivnit urbanizační rozvoj Prahy, když se zasazoval o stavbu třetího pražského mostu, a renovaci parku Stromovka. Jeho hlavní aktivita v městské radě souvisela s rozvojem pražských hřbitovů. Byl členem předsedajícím komise pro funerální záležitosti. Z tohoto titulu se pak často dostal do kontaktu s pražským arcibiskupem – kardinálem Bedřichem Schwarzenbergem.³⁵²

Dalším místem politického střetu české a německé společnosti po obnovení ústavnosti se stal zemský sněm. Německá strana si na zemské úrovni plně uvědomila nutnost organizace, která by jí napomohla k udržení vlivu. Musela zareagovat na razantní nástup Čechů, naposled potvrzený právě volbami do pražského zastupitelstva. Dotzauer se podílel spolu s dalšími představiteli německého měšťanstva na činnosti Německého výboru pro volby do zemského sněmu. Sešly se v něm osobnosti veřejného života, bez ohledu na to, zda v nedávných pražských obecních volbách patřily k straně Pokroku či Přátel ústavy. V jednom orgánu zde zasedl J. Riedl, H. Mercy, C. Bachhofen, R. Haase, E. Seuter. Kromě

³⁵⁰ Kandidátní listiny otisknul několikrát během března německý liberální deník Tagesbote aus Böhmen.

³⁵¹ Tagesbote aus Böhmen, 13. března 1861.

³⁵² Schebek, Dotzauer, s. 122. Schebek vzpomíná, že Dotzauer hledal inspiraci pro vhodné řešení regulace hřbitovů i během častých cest do zahraničí. O tom, že měl ke Schwarzenbergovi dveře otevřené svědčí, že po založení chudobince v Kraslicích vyslal kardinál několik jeptišek, aby se tam věnovaly péči o chudé.

obvyklých požadavků na rozšíření občanských (nikoliv politických) práv, obsahoval jejich program rovněž body, které mohly rezonovat u jiných částí obyvatelstva než pouze u bohatého měšťanstva. Jednalo se o podporu veřejného školství či zakládání kreditních ústavů, které by byly schopny poskytnout úvěr i drobným živnostníkům. Hlavní akcent byl ale kladen na zmíněnou otázku národnostní. Provolání akcentovalo důležitost Němců ve vývoji společnosti českých zemí a jejich místo v ní. Reagovalo tak na „zkreslování obrazu minulosti“ z české strany. Heslo, se kterým vstupoval výbor do voleb, znělo „Freisinig und Deutsch“.³⁵³

Sám Dotzauer ještě v roce 1861 do zemského sněmu nekandidoval. Jeho poslancem se stal až o rok později, kdy byl zvolen za pražskou obchodní a živnostenskou komoru. Více než slovník přestřelek v plénu se účastnil prací v rozpočtovém výboru, ve kterém získal místo jako uznávaný odborník na finanční a obchodní záležitosti. O renomé, jakého požíval ve straně ústavy (Verfassungspartei), svědčí intenzivní vztahy s jejími předáky jako Eduardem Herbstem, Leopoldem Hasnerem nebo Karlem Giskrou.³⁵⁴

Politická liberalizace poměrů šedesátých let umožnila vznik nových spolků, které pražská německá společnost zakládala jako protiváhu k rozvíjejícímu se českému veřejnému. Když se v roce 1912 ohlížel autor jedné z publikací oslavující německý spolkový život Prahy začátku šedesátých let na tuto dobu, shledal tři zásadní organizace, které vytvářely hráz proti rozvíjejícímu se češství a pokoušely se zachovat německou dominanci v Praze. Jednalo se o Kasino, které mělo podporovat společenský život německé společnosti, Spolek pro dějiny Němců v Čechách, jenž měl pěstovat povědomí o německé kultuře a její historii v českých zemích a Turnverein, který pečoval o rozvoj tělovýchovy.³⁵⁵ Na založení či činnosti všech těchto spolků se Dotzauer podílel, což potvrzuje jeho výjimečné postavení v pražské německé společnosti, stejně jako zápal, se kterým se věnoval její obraně.

Z výše uvedených organizací to bylo právě německé Kasino, které se pro příští léta mělo stát střediskem politického a společenského života německé Prahy. Cesta k jeho vzniku však byla poměrně složitá. Diskusi o možném založení podobného spolku mezi čelními osobnostmi pražského života, především z řad bohatého obchodnictva, stěžovala nízká míry politické disciplíny. Pocit ohrožení ze strany Čechů u nich navíc ještě nebyl natolik silný natolik, aby potlačil aspirace jednotlivých osob. Německý žurnalista Theophil

---

³⁵³ Provolání spolu se seznamy členů výboru otiskl na své titulní straně Tagebote aus Böhmen, 12. března 1861.

³⁵⁴ Srv. Schebek, Dotzauer, s. 124.

³⁵⁵ E. Rychnovsky, Der Deutsche Turnverein in Prag. 1862-1912. Praha 1912, s. 4.

Pisling si postěžoval, že se při organizování objevují „*staré chyby Němců, že každý chce velet a žádný poslouchat.*“³⁵⁶ Dotzauer se účastnil již prvních přípravných rokovaní na jaře 1862. Německé Kasino mělo vzniknout přeměnou z málo aktivního Německého spolku, který existoval již od revoluce 1848 (přejmenovaném takto z původního Konstitučního spolku). V něm se však Dotzauer neangažoval.³⁵⁷ Seskupení několika osob vyhledalo vhodné prostory v budově na Václavském náměstí (do ulice Na Příkopěch se Kasino přesunulo až na konci šedesátých let) a připravilo první stanovy. Vzhledem k aktivitě, s jakou se Dotzauer účastnil všech přípravných schůzí, bylo poměrně očekávané, že byl zvolen za prozatímního předsedu spolku.³⁵⁸ Zakládajících členů se sešlo 55. Ti zaplatili poplatek sto zlatých. Většinou se jednalo o průmyslníky, obchodníky, advokáty, lékaře a vysoce postavené státní úředníky.³⁵⁹ 1. října 1862 pronášel z tohoto titulu také řeč při otevírání spolkových místností.³⁶⁰ Během listopadu měli členové spolku zvolit standardní vedení. Dotzauer byl spolu s dalšími dvanácti osobami zvolen do předsednictva, které přistoupilo k volbě předsedy. K velkému Dotzauerovu překvapení se jím však nestal on sám ale mladý advokát Franz Schmeykal. Dotzauer byl hluboce zklamán a pokládal své nezvolení za projev nevděku.³⁶¹ V souvislosti s tím rovněž rezignoval o několik měsíců později na místo v předsednictvu. Za hlavního zosnovatele akce, jež vedla k jeho nezvolení, pokládal nikoliv Schmeykala samotného, nýbrž Rudolpha Haase.³⁶² Ten byl zvolen za pokladního spolku. S členy rodiny Haase měl rozbroje již během padesátých let v obchodní a živnostenské komoře. Představitelům významné pražské rodiny skutečně nemuselo vyhovovat, kolik veřejných funkcí začínal Dotzauer obsazovat. Roli při volbě ale mohly

---

³⁵⁶ Cit. dle G. B. Cohen, *Němci v Praze 1861 – 1914*, Praha 2000, s. 58.

³⁵⁷ Takto popisuje průběh příprav vzniku Kasina neznámý Dotzauerův přítel ve svých vzpomínkách na něj. Anhang zu der von Dr. Edmund Schebek verfaßten Biografie Richard Ritter von Dotzauers, ergänzt durch die Aufzeichnungen eines Freundes, Praha 1898, s. 9. Autoři, kteří se vznikem Kasina zabývali, však tyto vzpomínky nezohledňovali a o souvislosti se starším spolkem nemluví. Jde o práce A. Kiemann, *Die ersten Jahre des Vereines Deutsches Kasino in Prag 1862-1902*, Praha 1902 a G. B. Cohen, *Němci v Praze 1861-1914*, Praha 2000.

³⁵⁸ Srv. záznamy z Dotzauerova deníku, které částečně otiskl Schebek, *Dotzauer*, s. 117-118.

³⁵⁹ Seznam 55 jmen uložen v AHMP, fond Německý dům - Casino. Státní úředníci postupně z představenstva spolku mizely, což bylo i odrazem toho, že služba ve vysokých pozicích ve státní správě přestávala být pro Němce z bohatých pražských rodin zajímavou. Především proto, že při ní naráželi na požadavky české politiky, v první řadě znalost obou zemských řečí. Srv. Cohen, *Němci*, s. 59.

³⁶⁰ A. Kiemann, *Die ersten Jahre des Vereines Deutsches Kasino in Prag 1862-1902*, Praha 1902, s. 10.

³⁶¹ Do svého deníku si poznamenal 18. listopadu: „Kaum zu glauben. Nachdem ich so viel geleistet, hat man mich heute fallen lassen und Schmeykal wurde gewählt. Als ich staunte, kamen sie mir wie arme Sander vor. Schöne Erfahrungen! Undank ist der Welt Lohn.“ Cit dle: Schebek, *Dotzauer*, s. 118.

³⁶² Anhang zu der von Dr. Edmund Schebek verfaßten Biografie Richard Ritter von Dotzauers, ergänzt durch die Aufzeichnungen eines Freundes, Praha 1898, s. 9. Autor litoval Dotzauerova nezvolení a tvrdil, že za jeho předsednictví by se Kasino bývalo rozvíjelo úspěšněji minimálně po hospodářské stránce. Dotzauer však na Kasino nezanevřel zcela. V roce 1867 (tedy v době, kterou již nesleduje tato práce) se angažoval při koupi budovy Na příkopěch a byl společně s Karlem Zdekauerem hlavním ručitelem při jejím pořízení. Srv. Kiemann, *Kasino*, s. 15.

hrát i prozaičtější důvody, jako například to, že Schmeykal byl nadaným řečníkem, zatímco Dotzauera po celý život trápily problémy s hlasivkami, což nebylo nejlepší vybavení pro veřejná vystoupení.³⁶³ Se Schmeykalem nicméně udržoval Dotzauer až do své smrti vřelé vztahy. Jejich přátelství nepramenilo pouze z nutnosti, která vyžadovala, aby hlavní představitelé německého veřejného života nesetrvávali v rozbrojích.³⁶⁴

Myšlenka na vznik nového tělocvičného ústavu vyšla z kruhu lidí, kteří se znali již z cvičení v podobných ústavech padesátých let.³⁶⁵ Dotzauer se s nimi seznámil při svých návštěvách plavecké školy.³⁶⁶ Sám Dotzauer nebyl hlavním podporovatelem Turnvereinu při jeho vzniku. Tuto úlohu na sebe vzal jiný pražský obchodník Eduard Seutter von Lötzen.³⁶⁷ Dotzauer prokázal svoji vděčnost a zájem při jiné příležitosti – svěcení praporu. Tato akce měla ve své době vysoce symbolický charakter, neboť při ní byla demonstrována síla celého spolku v nejširším významu. Nejen tedy počet jeho členů a příznivců. Renomé spolku zvyšovala přítomnost veřejně známých osobností, ale například i to, jakou trasu zvolilo procesí při pochodu spojeném s demonstrativní akcí. Opanování veřejného prostoru, alespoň pro krátký čas demonstrace, bylo důležité pro posílení sebevědomí dané skupiny, která byla navíc v tomto případě menšinovou.³⁶⁸

Během roku 1863 slíbil Dotzauer novému spolku, že uhradí všechny náhrady spojené se slavností. Jednalo se především o koupi praporu a zaplacení jeho výzdoby a pokrytí všech nákladů, které přinesla celodenní akce, především pronájmu Novoměstského divadla (stálo v místech za Koňskou branou).³⁶⁹ Pro vlastní pořádání akce nabídl Dotzauer prostory dvora svého domu. Kmotrou spolku se stala jeho manželka Eleonora, jejíž jméno bylo také uvedeno na stuze zdobící prapor.³⁷⁰ 22. května 1864 se shromáždili ve dvoře a prostorech jeho domu v Dlážděné ulici stoupenci Turnverinu při předání praporu. Poté, co jej Dotzauer spolku předal a vyslechl si projevy vděčnosti, vydal se průvod o 950 členech od nádraží na Václavské náměstí a dále k Novoměstskému divadlu, kde se konala samotná slavnost svěcení praporu. Tam vyjádřili předáci Turnverein opět díky svému donátorovi. Akce se

---

³⁶³ K Schmeykalově osobnosti srv. Ottův slovník naučný, dvacátýtřetí díl, Praha 1905, s. 4-5.

³⁶⁴ Schmeykal byl v Dotzauerově přítomnosti i v momentě jeho úmrtí. Srv. Bohemia, 1. června 1887, s. 2.

³⁶⁵ Srv. s. 49 této práce. Na tomto místě není třeba opakovat okolnosti a význam vzniku tělocvičných jednot v Praze.

³⁶⁶ Častou návštěvu plovárny potvrzují deníky. AHMP, fond Richard Dotzauer, deníky z let 1858 a 1859. V roce 1866 se stal jejím ředitelem. Schebek, Dotzauer, s. 119.

³⁶⁷ Seutter věnoval spolku do začátku jeho existence 950 zl. Srv. E. Rychnovský, Der Deutsche Turnverein in Prag. 1862-1912. Praha 1912, s. 12.

³⁶⁸ Srv. J. Havránek, Předání praporu jako legitimace spolku. In: Documenta Pragensia XII, Praha 1995, s. 199-201. Autor analyzuje význam akce při svěcení praporu spolku Slávie.

³⁶⁹ Srv. E. Rychnovský, Der Deutsche Turnverein in Prag. 1862-1912. Praha 1912, s.13. Pořizovací cena není známa.

³⁷⁰ Srv. obrazovou přílohu.

účastnili i cvičenci obdobných jednot z celých Čech i sousedních německých zemí, především Saska.³⁷¹

Jako štědrý mecenáš se projevil i ve Spolku pro dějiny Němců v Čechách (Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen). Jeho smyslem bylo skrze dějiny ukazovat vysoký podíl německého etnika na rozvoji českých zemí a dodat argumentační výzbroj proti tvrzení, že Němci jsou v Čechách cizinci.³⁷² Dotzauer daroval spolku mnohé listiny, rukopisy a knihy. Zdá se, že své zásahy do činnosti spolku omezil na finanční a materiální podporu a nesnažil se ovlivňovat obsahově jeho produkci.³⁷³

Jiným Dotzauerovým příspěvkem pro kulturně-národnostní život pražských Němců bylo vydání zpěvníku německých písní. Dosavadní repertoár německých pěveckých spolků nezohledňoval dle jeho názoru dostatečně situaci, ve které se německé národní hnutí v Čechách nalézalo. Proto zorganizoval skupinu hudebních znalců, která hledala vhodné písně do nového zpěvníku. Jednání probíhala přímo v jeho domě za jeho přítomnosti a Dotzauer měl poslední slovo při selekci písní. Některé písně byly nově zhudebněny na základě básní, které pro zpěvník napsal Carl Victor Hansgirk.³⁷⁴ Zpěvník v konečné podobě obsahoval necelých tři sta písní.³⁷⁵ O tom, že si tímto činem Dotzauer získal další respekt a oblibu u členů německých hudebních spolků svědčí, že se stal v listopadu 1865 předsedou spolku Flöte.³⁷⁶

Populární osobností byl rovněž mezi německými studenty, kteří ho zvali na vystoupení pro jejich pražský buršenshaft. Podle svědectví účastníků byla Dotzauerova vystoupení posluchači bouřlivě přijímána.³⁷⁷ Ti ho také jmenovali čestným členem jejich Lese- und Redehalle.³⁷⁸

Zmapování Dotzauerovy angažovanosti na veřejnosti by nebylo kompletní, pokud by nebyla zmíněna jeho účast na dobročinných akcích. Věnoval se jim již brzy po svém příchodu do Prahy. Když bylo v roce 1845 město postiženo povodní, věnoval mnoho prostředků na nákup potravin pro její oběti, především obyvatelstvu Libně.³⁷⁹ Svým jednáním inspiroval i tchána Josefa Dotzauera. Nejen že postižené hmotně podpořil ale

---

³⁷¹ O průběhu slavnosti podrobně referoval pražský německý deník Bohemia. Bohemia 22. května 1864, s. 4 a 23. května 1864, s. 2.

³⁷² Srv. J. Štaif, *Historici, dějiny a společnost*, Praha 1997, 154an.

³⁷³ Srv. Schebek, *Dotzauer*, s. 120. V Dotzauerově pozůstalosti se materiály k činnosti spolku nenacházejí.

³⁷⁴ Srv. Schebek, *Dotzauer*, s. 121.

³⁷⁵ Jeden exemplář zpěvníku je uložen v AHMP, fond Dotzauer.

³⁷⁶ Srv. potvrzení o jmenování předsedou spolku. Tamtéž.

³⁷⁷ Srv. Schebek, *Dotzauer*, s. 120.

³⁷⁸ Srv. oznámení z listopadu 1862. AHMP, fond Richard Dotzauer.

³⁷⁹ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 45. Obdobně se snažil postiženým vypomáhat při další povodni v roce 1862.

začal se rovněž aktivně podílet na budování chudobince.³⁸⁰ Mnoho péče věnoval svému rodnému kraji. Na snahu o povznesení Krušnohoří byla poukázáno již v souvislosti s jeho referáty v obchodní a živnostenské komoře. Na konci šedesátých let dal v Kraslicích dokonce postavit chudobinec. Práce ve Výboru pro podporu obyvatel Krušných hor a Krkonoš mu vynesla přívlastek „otec Krušnohoří“.³⁸¹ Zaopatřovacím ústavům se věnoval rámci činnosti městské rady. Angažoval se ve prospěch ústavů pro chorobomyslné v Praze a Kosmonosech. Částečně ho k tomu také přivedla starost o jeho bratra Adolfa, který na nervovou chorobu v podobném ústavu v roce 1856 zemřel. K hmotnému a organizačnímu přispívání na stavbu dobročinných ústavů ho rovněž inspirovala cesta po německých zemích a Švýcarsku, kterou podnikl v roce 1852. Všímal si nejen chudobinců, ale i veřejných nemocnic a porodnic. Proto po vstupu do městské rady inicioval stavbu nové městské porodnice. Byl rovněž zvolen do předsednictva sirotčince svatého Jana Křtitele a slepeckého ústavu v Praze.³⁸² Dobročinné aktivity přispěly nejen k rozhodnutí o udělení rytířského titulu, ale především ke zvýšení Dotzauerovy prestiže ve společnosti, kterou tak byl vnímán jako ochotný a všímavý veřejný činitel.³⁸³

---

³⁸⁰ Josef Dotzauer je uveden v předsednictvu spolku Privatverein zur Unterstützung der Hausarmen. Srv. Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1844, s. 432.

³⁸¹ V roce 1861 byl zvolen jeho místopředsdou. Činnost tohoto orgánu spadá především do sedmdesátých let, proto na ní není soustředěna pozornost.

³⁸² Schebek, Dotzauer, s. 131.

³⁸³ V takovém duchu je psán jeho nekrolog. Bohemia, 1. července 1887, s.1.

Myšlenkový svět

Formování osobnosti Richarda Dotzauera značně ovlivnilo náboženství. Pocházel ze silně katolicky založené rodiny. Jeden z jeho příbuzných působil v Kraslicích jako farář.³⁸⁴ Katolická víra hrála ostatně roli i při výběru města, kam se měl Dotzauer vydat za obchodními zkušenostmi. Přesto se v mladších letech Dotzauer nevyhnul kontaktu s protestantismem a reformními církvemi. Přispěl k tomu především fakt, že se Kraslice nacházely v těsné blízkosti saské hranice a informace o jiných směrech víry nebylo obtížné získat.

Podle svých vzpomínek mu bylo zpočátku sympatické nové reformní církevní hnutí – německý katolicismus (Deutschkatholicismus). Jeho hlavním hlasatelem byl kněz Johanes Ronge. Ten na sebe upozornil především dopisem trevírskému arcibiskupovi Arnoldovi z roku 1844, ve kterém ho kritizoval za přehnané uctívání domnělého Kristova roucha, ke kterému svolal arcibiskup procesí. Ve stejném psaní vyzval katolické duchovenstvo k vystoupení z církve a zakládání národní německé církevní organizace. Následoval skutečně vznik asi tří set obcí.³⁸⁵ Manželce se měl Dotzauer svěřit, že pokud by pobýval v německých zemích, k nové církvi by se připojil, neboť v její svobodnější organizaci a nauce viděl budoucnost, jak pro samotné věřící, tak pro stát, se kterým byla díky akcentování národní myšlenky více spjata.³⁸⁶ Při jedné ze svých obchodních cest se rozhodl v Berlíně spolu s manželkou bohoslužbu nové církve navštívit. V teoretické rovině mu byly z propagačních letáků názory deutschkatholicismu sympatické. Zděšení však u něj vyvolalo vlastní kázání jednoho z knězů a chování jeho posluchačů během obřadu. Především se ho dotkly útoky na katolickou církev a její stoupence, neboť nechápal, jak může její nedávný stoupence s takovým zápalem kritizovat papeže a katolíky s jejich pojetím víry. Proto k velké radosti manželky bohoslužbu opustili a spěchali do katolického kostela, kde pokorně prosil Boha o odpuštění a ujistil ho o své víře.³⁸⁷

Od té chvíle se skutečně těsně přimkl ke katolickému náboženství. Při návštěvách měst nevynechal nikdy návštěvu místních kostelů, při cestách venkovem naopak navštěvoval kláštery. Religiózní zápal byl i v pozadí jeho podpory stavbám kaplí a opravám

---

³⁸⁴ Šlo o vzdáleného strýce. Zemřel v roce 1826. G. Treixler, Richard Ritter Dotzauer. In: *Sudetendeutsche Lebensbriefe*, Liberec 1930, s. 305.

³⁸⁵ Srv. Ottův slovník naučný, dvacátýprvý díl, Praha 1904, heslo Ronge, s. 950.

³⁸⁶ Dotzauer v Pamětech přímo svůj výrok citoval: „Wäre ich in Deutschland, ich schloße mich auch an, denn in dieser neuen Glaubenslehre sehe ich zeitgemäße Reformen und eine freiere Entwicklung, sowohl für ihre Anhänger als selbst für den Staat.“ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 47.

³⁸⁷ Tamtéž.

kostelů. K Bohu se snažil obracet v kritických a důležitých životních událostech. Jeho děkování jemu při obchodních úspěších nepůsobí v kontextu jeho osobnosti jako pouhý slovní obrat. Rovněž průčelí jeho domu zdobil nápis „In Gott unser Geleite“.³⁸⁸ Přes silné náboženské přesvědčení byl však nepřítelem prosazování církevního vlivu na veřejné záležitosti, jak k tomu došlo v době neoabsolutismu.³⁸⁹

Ve srovnání s osobou Jindřicha Fügnera, u kterého bylo možné sledovat tendence k antisemitismu (jakkoliv byl motivován především hospodářskými důvody), je zajímavé si položit otázku, zda podobné názory sdílel i Dotzauer. Právě při silně katolickém založení by náboženské předsudky nebyly překvapivé. Při výčtu osob, se kterými Dotzauer udržoval kontakt se však zdá, že časté předpojatosti svých současníků nesdílel. Již bylo poukázáno na to, že při volbě prvního prezidenta obchodní a živnostenské komory neměl jako jeden z mála jejích členů problém s volbou Leopolda Lämela. Stejně tak byl jeho celoživotním obchodním partnerem Maxmilián Dormitzer, se kterým nejdříve vedl dlouho dobu pražskou obchodní a živnostenskou komoru a sešel se s ním i v představenstvu České eskontní banky. Zakladatelé banky se ostatně rekrutovali především řad židovských rodin. Rovněž příjemci Dotzauerovy pomoci při katastrofálních povodních, které postihly Libeň byli především Židé. V dochovaných pramenech tedy nenalzáme žádné invektivy podobné těm Fügnerovým. Jistým důvodem může být fakt, že Dotzauer se nedostal ve vztahu k židovským podnikatelům do závislého postavení podobně, jako tomu bylo ve Fügnerově případě. Na úrovni obchodní a společenské tedy nehrála tato problematika výraznější roli. Jistý stupeň rezervovanosti možná přece jen ukáže pohled do Dotzauerova osobního života, neboť při rodinných a soukromých příležitostech osobnosti židovského původu nenajdeme.³⁹⁰

V náboženském přesvědčení hledali někteří společenší teoretici rovněž popud pro vysoké podnikatelské výkony.³⁹¹ Hledat důvody motivů vysoké obchodní aktivity u Dotzauera je třeba v jeho vlastním životním příběhu. Životopisná kapitola ukázala, jakými obtížemi se musel protloukat v počátcích své kariéry. Hlavní impuls pro touhu po hospodářských úspěších byl v jeho případě prozaický. Osudové setkání s ženou v roce 1838. Šlo o dceru zámožného obchodníka, se kterou se seznámil při svatbě své sestřenice ve

---

³⁸⁸ Takovéto výroky jsou rozmístěny na mnoha místech v jeho Pamětech. Ukázkou je například vděk Bohu při obdržení vysokého úvěru na londýnské aukci. Srv. Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 62. Podobně mířily jeho první kroky ve Vídni vždy ke Svatoštěpánskému kostelu.

³⁸⁹ Podrobněji viz níže v rámci problematiky vyrovnání se s neoabsolutismem.

³⁹⁰ Je obtížné zevšeobecnit tento fakt na základě deníku pro pouhé dva roky. Na žádném ze soukromých výletů či návštěv však osobnosti židovského původu nenajdeme. Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer, deníky z let 1858 a 1859.

³⁹¹ Mám na mysli především Maxe Webera a jeho dílo *Protestantská etika a duch kapitalismu*.

Vídni. Ačkoliv bylo dceři bohatého obchodníka teprve dvanáct let, přání oženit se s ní bylo velmi naléhavé. Důvodem nebyla movitost případného tchána. Ta se ostatně projevila jako největší překážka. Dotzauer si naopak předsevzal, že dívku získá i díky vlastním obchodním úspěchům.³⁹² Od této chvíle se práci, tehdy byl zaměstnán jako účetní v Prešpurku, věnoval ještě intenzivněji a omezil na minimum své výdaje, aby tak rozšířil své úspory. Ze známosti vyplynulo Dotzauerovi nakonec velké zklamání, píle a snaživost ho však již neopustily.

Jestliže příklad Jindřicha Fügnera ukázal, jak náboženská vlažnost souvisela s přijímáním liberálních názorů, Dotzauerovo katolictví se akceptací liberálních myšlenek nijak nevyklučovalo. První kontakt s alternativními názory pro něj znamenala četba zakázaných titulů, ke kterým se dostal při svých obchodních cestách po Uhrách na začátku čtyřicátých let. K nepovolené literatuře tam byl podle něj poměrně snadný přístup. Podle svých slov byl tehdy republikánem.³⁹³ Potupně se snažil politicky působit i na některé zákazníky, u kterých vzhledem k jejich znalostem a rozhledům očekával možnou pozitivní reakci při diskusi o politických problémech předrevoluční Evropy.³⁹⁴

Dotzauerovy postoje během revoluce 1848 byly totožné se stanovisky představitelů jeho společenské skupiny. V té době byl již etablovaným pražským kupcem, a proto mu nebyla sympatická větší míra společenských změn, než jak je zaručovala a vymezovala Pillersdorfovy ústava.³⁹⁵ Podobu s názory Jindřicha Fügnera dokresluje fakt, že stejně jako on se stal i Dotzauer hejtmanem Národní gardy. Velel její čtrnácté kampanii.³⁹⁶ Pokud se představitelé liberálně laděného měšťanstva mohli v nějaké otázce rozcházet, tak to byla problematika začlenění části dědičných habsburských zemí do německé říše. Konkrétně se postoje vymezovaly v stanoviscích vůči obeslání frankfurtského parlamentu, který měl připravit půdu pro vznik jednotného Německa. Právě proto, že se Dotzauerovi zamlouval ústavní postup reforem Vídně, byl proti vstupu na půdu frankfurtského parlamentu. Díky tomu se jeho názory blížily více stanoviskům české politiky, která viděla budoucnost českých zemí v rámci habsburské monarchie. Lišil se však přirozeně v tom, že nebyl stoupencem federativního uspořádání střeoevropského prostoru a jako ideální se mu jevila centralizovaná monarchie, spravovaná z Vídně. Pro tyto postoje si vysloužil v řadách měšťanstva pověst stoupence Čechů, ačkoli byl této pozici značně vzdálen. Vzhledem

³⁹² „Es war mein fester Entschluß, mir das Mädchen durch soliden Lebenswandel und Fleiß zu erwerben.“ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 15.

³⁹³ Tamtéž, s. 85.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 30.

³⁹⁵ Ve srovnání s dobovými názory se považoval zpětně v pamětech z roku 1860 své názory jako reakční. Způsobeno to bylo přílišnou radikalizací situace. „Nur im Jahre 1848 war ich reaktionär. Man ging damals zu weit.“ Tamtéž s. 85.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 49.

k těmto názorovým neshodám přestal navštěvovat tehdejší Německé Kasino (Konstituční spolek), ačkoliv zůstal zapsán jako jeho člen.³⁹⁷ Stejně tak přestal podporovat tiskový orgán Němců - Deutschen Zeitung.³⁹⁸

S výsledkem revolučních událostí byl Dotzauer spokojen. Příznačné je, že události jara 1849 – především vydání oktrojované ústavy, nevnímal jako důležitý přelom ve vývoji monarchie. Podobně jako Fügner si cenil především nastolení standardních poměrů, které ústava vymezila. Pozitivně posuzoval, že Rakousko vyšlo z překotných událostí jako jednotná říše, v jejímž čele byl mladý císař. Umocněno bylo toto vědomí i olomouckými úmluvami s Pruskem z roku 1850, které obnovily vliv Rakouska v zemích německého spolku. S hrdostí se podle něj mohly tehdejší obyvatelé monarchie nazývat Rakušany.³⁹⁹ O to větší zklamání znamenalo pro Dotzauera vydání tzv. Silvestrovských patentů na konci roku 1851, kterými panovník zrušil oktrojovanou ústavu a soustředil moc ještě na svou osobu a do rukou svých ministrů. Podle Dotzauerových vzpomínek jím nastolení absolutistického systému hluboce otřásl. Ještě více znechucen byl z toho, že tato přelomová událost byla veřejností ponechána bez povšimnutí.⁴⁰⁰

S politickými důsledky neoabsolutismu se Dotzauer nesmířil ani v jeho průběhu. Při výše zmíněné krizi státních financí v roce 1854 zoufal, že vše, co připomínalo revoluci 1848, bylo potlačováno. Hlavní slovo v monarchii získala byrokracie, armáda a katolické duchovenstvo. Nový systém se tak podle něj začal ukazovat v celé své síle.⁴⁰¹

---

³⁹⁷ Ke konstitučnímu spolku a jeho podpoře umírněného velkoněmeckého nacionalismu srv. G. B. Cohen, Němci v Praze 1861-1914, Praha 2000, s. 32. Cohen v této souvislosti jmenuje Dotzauera jako představitele spolkových názorů. Výše uvedené Dotzauerovo líčení hovoří o opaku.

³⁹⁸ „Ich war im Jahre 1848 gut regierungsfreundlich gesinnt, dem Umsturz trat ich, wo ich konnte entgegen. Ich war für ein starkes Kaiserreich mit der Regierung in Wien und nicht für das Frankfurter Parlament. Darum gefiel mir das Programm der Czechen, weil es zu Gunsten Oesterreichs lautete, nicht aber jenes der Deutschen, welches Oesterreichs Zukunft in Deutschland zu finden meinte. Ohnedies nicht gewöhnt, Gasthäuser zu besuchen, kam ich nicht in das Deutsche Casino, obwohl ich dessen Mitglied war, auch unterstützte ich dessen Organ, die „Deutsche Zeitung“, nicht und so wurde ich selbst bei den wenigen Freunden, welche ich zu haben glaubte, als Anhänger der Czechen verrufen und von ihnen gemieden“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 52.

³⁹⁹ „Die Revolution in Ungarn ward im Jahre 1849 niedergeworfen, die Integrität des Staates blieb erhalte, das Scepter führte ein jugendlicher Kaiser, der alte Einfluß in Deutschland war wieder errungen und Preußen durch die Olmützer Verträge gedemüthigt. So stand Oesterreich, welches zudem durch zeitgemäße Einrichtungen verjüngt werden sollte, größer als je da, mit Stolz konnten wir uns Oesterreicher nennen.“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 54.

⁴⁰⁰ „Das Jahr 1851 schloß für Oesterreichs Völker denkwürdig traurig ab. ... Ich gestehe die Aufhebung der Verfassung erschütterte mich tief, ich wurde förmlich krank und begriff nicht, wie die meisten Menschen über ein so wichtiges Ereigniß so ruhig hinweggehen konnten.“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 59.

⁴⁰¹ Das Bach'sche Regierungssystem stand bereits in voller Blüthe. Man gefiel sich, Alles, was an das Freiheitsjahr 1848 erinnerte, nach Kräften zu verwischen. Geitlichkeit, die Beamten, die Soldaten,- Alles, was kaiserlich königlich war, strebte seinen Einfluß und sein Ansehen geltend zu machen.“ Tamtéz, s. 71.

S restrikcemi neoabsolutismu osobně pocítil během slavnosti k čtvrtstoletí od založení Průmyslové jednoty v roce 1858. Tehdy mu policejní ředitel zakázal veřejně vystoupit s proslovem ve kterém se chtěl dotknout soudobých problémů.⁴⁰²

Obdobně jako u Jindřicha Fügnera vyvrcholila Dotzauerova nespokojenost s absolutistickou vládou během italského tažení v roce 1859. Neúspěchy na bojištích vyvolávaly ve společnosti naději, že císař přistoupí k politickým reformám. Sám Dotzauer byl však k systému natolik skeptický, že vydání ústavy neočekával. Zajímavé je, že podle jeho názoru by době již neodpovídalo ani zastoupení cestou stavovského sněmu, jak tomu bylo před revolucí 1848. Takováto polovičatá reforma by Rakousko maximálně zesměšnila.⁴⁰³

S radostí přivítal odvolání ministra Bacha a policejního presidenta Kempena.⁴⁰⁴ Ani tehdy však nezačal věřit v změnu poměrů, a to přesto, že silně vnímal vzrůstající nevoli v řadách obyvatelstva. Změnám politického systému chyběla především vůle ze strany Vídně.⁴⁰⁵ Navzdory nesouhlasu s tehdejší podobou politického systému se od věrnosti monarchii neodklonil. Z deníkových záznamů psaných během války se Sardinii vyplývá, že neúspěchy rakouské armády ho netrápily jenom pouze kvůli obchodním důsledkům porážek, ale i proto, že byl se státem plně identifikován.⁴⁰⁶

Na osudu habsburské říše mu záleželo. Projevilo se to i na začátku roku 1861. Dotzauer patřil mezi ty členy obchodní a živnostenské komory, kteří se neostýchali vyjádřit upřímně svůj názor, když ministr financí vyzval komoru, aby se vyjádřila, jakým způsobem by bylo možné zlepšit postavení rakouské měny. Odpověď členů komory zněla, že bez vydání ústavy a nastolení zastupitelského systému jsou jakákoliv další opatření předem odsouzena k neúspěchu. Důvěru veřejnosti v pevnost soustátí a jeho věrohodnost se nemohla obejít bez politických reform.⁴⁰⁷

---

⁴⁰² Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1858, zápis ze 7. března.

⁴⁰³ Zápis z deníku v rámci shrnutí měsíce června: „Man spricht von einer Landesvertretung, andere erwarten Constitution. Mit einer Ständeversammlung wird man sich höchstens blamieren. Ich prophezeie – es wird aus allen nichts daraus.“ AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1859.

⁴⁰⁴ „Telegraf bringt die freudige Nachricht, dass Ministr Bach gesendet ins Rom, Freyherr von Kempen pensioniert sind.“ Tamtéž, zápis z 22. srpna 1859.

⁴⁰⁵ „Die Völker Oesterreichs warten noch immer an die Concesion. Ich selhat erwarte nicht viel, fast nichts. (podtrhl Dotzauer – pozn. aut.) Wo der Wille fehlt, kann nichts geschehen. Die Stimmung der Völker ist eine sehr gereizte. Allen klagt u. lamentiert u. niemand hat Vertrauen.“ Tamtéž. Shrnutí měsíce srpna.

⁴⁰⁶ Srv. zoufalé komentáře během června 1859. Tamtéž.

⁴⁰⁷ „Jediným rozhodným prostředkem k účelu tomu (nápravě stavu státních financí – pozn. aut.) zdá se nám bti rychlé vybudování ústavy, která by všechny třídy obyvatelstva uspokojila, a důsledkem toho neprodlené svolání říšského zastupitelstva, svobodnou volbou bezprostředně zvoleného. Naproti tomu říšskému zastupitelstvu by bylo nezbytnou základním pravidlem učiniti odpovědnost ministrů a hned také uznati nynější státní dluh. Času přiměřená, vladařovou přísahou zaručená ústava státní poskytuje nejen záruku za trvalý, na změně osob nezávislý pořádek v hospodářství státním, nýbrž stane se, vzkříšivši důvěru a uspokojivši mysl

Dotzauerův příklad ukazuje, že nesoulad hospodářských elit s neabsolutistickým vládním systémem nemusel pramenit až od momentu, kdy se státní finance ocitly ve velkých problémech. Zázitek událostí roku 1848-1849, kdy se měšťanstvo dostalo k podílu na politické moci, byl pro příslušníky Dotzauerovy společenské skupiny příliš silný na to, aby se participace na vládě zcela zřeklo. Projevy nesouhlasu s režimem, byť neveřejné, bylo možno sledovat po většinu padesátých let. Když kritický stav rakouských financí začal ovlivňovat i vlastní soukromé podnikání, zmizel jen poslední důvod tichého trpění režimu, jehož konec byl uvítán. Myšlenku, že liberální měšťanstvo dokáže vést hospodářskou politiku státu vzhledem ke svým zkušenostem a praktickým znalostem lépe než nekontrolovaná byrokracie, již nešlo potlačit.

Nástup nových ústavních poměrů však vrátil na veřejnost s novou intenzitou jiný problém – nacionální rozdělení společnosti. Hledat u Dotzauera důvody jeho zařazení k německému národnímu hnutí je o poznání jednodušší než tomu bylo v případě Jindřicha Fügnera. Jeho původ z etnicky homogenního prostředí německého pohraničí nedával prostor pro alternativy než přihlášení se k německému. Stal se součástí německy uvědomělé rodiny svého strýce a v Praze se pohyboval v kruzích německy mluvících obchodníků. Nedošlo u něj k žádné podstatné události, navázání osobních kontaktů, či styku s jinou společenskou skupinou, která by mohla zapříčinit příklon k češství, jako tomu bylo ve Fügnerově případě.

Reakcí Dotzauera na vzrůstající český nacionalismus, obdobnou i u dalších osob jeho typu, byla cesta od zemsky uvědomělého vlastence mluvícího německy k vlastní německé identitě. Od české agitace byla přijata nejen myšlenka, že Čechy obývají dva národy, ale v cestě za úspěchy národního hnutí začaly být používány i stejné metody, které využívala česká strana. Při první konfrontaci českého a německého národního hnutí během revoluce 1848 nezaujal Dotzauer stanovisko německého nacionalismu bez výhrad. Důvodem k tomu byl právě ohled na územní integritu monarchie. Padesátá léta problém nacionálního rozdělení společnosti pouze zastínila restriktivní kulturní a společenskou politikou státu. Germanizace společnosti ze strany vládních úřadů rozhodně neměla působit na posilování

---

v tuzemsku, nejlepší oporou moci navenek, neboť stát tak veliký jako je Rakousko, spočívající na patriotismu a obětavosti obyvatelstva, jest sám sebou mocností, jejíž nedílnost není tak snadno vydána nebezpečí... Jiné prostředky mohou působit jen potud, pokud s tím souvisejí, a jen s touto podmínkou dovoluje si komora Vaší Excellenci doporučiti tato opatření.“ Následoval požadavek na snížení pravomocí národní banky a recept na postup umořování státního dluhu. Cit. dle J. Gruber, *Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900*. K oslavě jejího padesátiletého jubilea, Praha 1900, s. 79. Jde o stejný dokument, který měl podle vzpomínek Miroslava Tyrše podepsat i Jindřich Fügner. Schebek však Fügnera mezi signatáři neuvedl. Ze známých jmen podle něj připojili podpis kromě Dotzauera ještě František Pšross, Maxmilián Dormitzer, Eduard von Suetter. Schebek, *Dotzauer*, s. 106.

německých identit, ale byla motivována vytvořením homogenního prostoru, který by přispěl k síle soustátí dovnitř i navenek. Díky tomu jakoby zeslábla síla obou národních hnutí. O to větší překvapení čekalo německy uvědomělé obyvatelstvo na začátku šedesátých let, kdy se český nacionalismus opět vynořil a sociální vzestup české národní společnosti s sebou přinesl i jeho větší razanci.⁴⁰⁸ Ihned po odchodu předních protagonistů absolutistického režimu se mísila u Dotzauera radost ze změn ve vládních úřadech s obavami, se kterými sledoval opětovný vstup českého hnutí na scénu. V říjnu 1859 si začal uvědomovat, že opětovně se rozvíjející český nacionalismus bude namířen proti privilegovanému postavení Němců či německy mluvících obyvatel v monarchii. Z jeho deníku vysvítá starost, se kterou hleděl do budoucnosti.⁴⁰⁹

Poté, co česká politika ovládla v roce 1861 pražskou radnici, začali se obávat příslušníci německé menšiny, že přijdou o víc, než jen o vliv na správě města. V sázce bylo výsostní postavení Němců v rámci celé monarchie. Pražští Němci například s obavami sledovali aktivitu českých radních na podporu rozvoje jazykově českých škol. Obávali se, že by mohla brzy nastat doba, kdy děti z německých rodin nebudou mít k dispozici všechny stupně vzdělávacích institucí v mateřském jazyce.⁴¹⁰ Z tohoto pohledu je také daleko pochopitelnější Dotzauerova angažovanost ve prospěch německého školství v městské radě.

Obranou reakcí na zachování pozic Němců ve městě, ale i zemi, bylo vytváření spolkového života, který měl vytvářet nejen organizační oporu německé společnosti, ale zároveň navozovat pocit sounáležitosti. Dotzauerovy aktivity v tomto směru byly sledovány v předešlé kapitole. Intenzita, s jakou spolkový život německé společnosti podporoval, svědčí o silné sepejetí s německou kolektivní identitou, která se nevylučovala s věrností monarchii. Její centralizovaná podoba, tak jak jí zakotvila ústava z roku 1861, naopak nabízela Němcům dostatečné záruky. Proto se například postavil v roce 1861 proti obeslání sjezdu německých komor, na kterém měly být řešeny kroky připravující cestu k další

---

⁴⁰⁸ K proměně identity Němců od zemského vlastenectví k modernímu nacionalismu srv. G. B. Cohen, *Němci v Praze 1861-1914*, Praha 2000, s. 23an.

⁴⁰⁹ „Oktober zeichnete sich durch eine hochst gedriekten Stimmung unter dem Volke, namentlich unter den Deutschen aus. Alles sieht mit dem Angst in die Zukunft. Niemand erwartet guten.“ Srv. AHMP, fond Richard Dotzauer, deník 1859, shrnutí měsíce října. 10. listopadu si zaznamenal jako důležitou událost českou demonstraci, při které byla zpívána i antiněmecká píseň z roku 1848 Schuselka nám píše. Šlo o zhudebnění Havlíčkova textu. „Abend Fackelzug von Clementinum, Eisengasse, Kai bis Wallensteinplatz. Czechen machten Demonstration, sangen Schuselka nam pise.“ Tamtéž 10. listopadu.

⁴¹⁰ Tato obava neodpovídala krokům pražské městské rady, neboť podpora obecních škol byla určena spíše pro děti z chudších rodin českých řemeslníků. Srv. Cohen, *Němci v Praze*, s. 45.

hospodářské unifikaci prostoru. Dotzauer byl toho názoru, že právě v nových poměrech jde o to, demonstrovat vnitřní jednotu Rakouska s tím spojené vlastenectví.⁴¹¹

Při postupující radikalizaci nacionálního života se Dotzauer nebál dávat své přesvědčení najevo. Při návštěvě císaře Prahy v létě 1864 dal vyvěsit na svém domě proti nádraží velkou německou vlajku. Odmítl ji sundat jak na žádost policie, tak na výzvy místodržícího. Těšilo ho, že při oficiálním uvítání hlavy státu pochodovalo vojsko pod praporem, kterého si měl všimnout sám císař.⁴¹² Podobně demonstrativně se zachoval v říjnu 1865, kdy Praha slavila vydání říjnového diplomu, jenž si vysvětlila jako cestu k federalizaci monarchie. Celé město se rozzářilo, Dotzauerův dům zůstal potměšlý. Při excesech, ke kterým díky tomu došlo, musela budovu bránit policie, na pomoc přišli i němečtí studenti, kteří bránili svého podporovatele.⁴¹³ Ačkoliv Dotzauerovy mohly vznikat z podobných činů nesnáze, získal díky nim především symbolický kapitál.⁴¹⁴ Německá veřejnost ho vnímala jako věrného stoupence a podporovatele své věci.

Své němečtví dal najevo i v erbu, který si nechal zhotovit v souvislosti se svou nobilitací. Ten obsahuje heslo „Deutsch und frei“.⁴¹⁵ Dotzauerův erb ostatně nabízí pohled na vlastnosti svého majitele, případně na to, za jakého se jeho majitel pokládal, či jak chtěl být vnímán. Černý orel ve zlatém poli byl výrazem sounáležitosti s habsburskou monarchií, kohout a dravec v představovali povahové vlastnosti – ostražitost a připravenost k boji, kotva byla symbolem obchodu a včely mířící do úlu znázorňovaly píli. Píli a skromnost řadil Dotzauer mezi své charakteristické vlastnosti. Zdůrazňoval, že svého postavení se dopracoval sám, bez pomoci ostatních.⁴¹⁶

Zajímavá je v této souvislosti Dotzauerova sebereflexe z roku 1860. Sám sebe si cenil především jako obchodníka. Stavěl se však proti tomu, aby byla váha jeho osobnosti přeceňována, neboť si byl vědom toho, že nedisponuje dostatečným vzděláním. Domníval se, že s rozvojem obchodních škol přijde nástup nové generace, se kterou se nejen díky jejím obchodním výsledkům, ale především kvůli teoretickým znalostem, nebude moci stará generace podnikatelů měřit. V porovnání s absolventy odborných škol jeho zásluhy a

---

⁴¹¹ Srv. J. Gruber, *Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900. K oslavě jejího padesátiletého jubilea*, Praha 1900, s. 67.

⁴¹² Schebek, *Dotzauer*, s. 121.

⁴¹³ Schebek, *Dotzauer*, s. 122.

⁴¹⁴ Míněny jsou vlastnosti, které oceňují na dotyčné osobě ostatní členové společnosti. Na rozdíl od ostatních druhů kapitálu (ekonomického, kulturního či sociálního) je jeho velikost závislá především na okolí dané osoby. Srv. P. Bourdieu, *Teorie jednání*, Praha 1998, s. 81.

⁴¹⁵ Srv. obr. přílohu.

⁴¹⁶ V rozhovoru s otcem se měl jednou vyjádřit, že je pro něj obtížné někoho o něco prosit, načež mu měl otec odpovědět, že Dotzauerové nejsou zrozeni pro to, aby se někoho doprošovali. Srv. *Dotzauer, Aus meinem Leben*, s. 85.

výsledky, jak soudil, brzy zapadnou.⁴¹⁷ Pozdější doba ukázala, že právě vzhledem k jeho společenskému angažování, nic podobného nenastalo a Dotzauerovo jméno patřilo k nejznámějším mezi českými Němci.

Dotzauer ostatně disponoval mnohými vědomostmi a měl poměrně široké kulturní obzory, ačkoliv mu scházelo institucionalizované vzdělání ve formě univerzitního diplomu nebo alespoň gymnázia. Od mládí se věnoval hojně četbě. V době vídeňského pobytu tam utrácel polovinu svého měsíčního kapesného za koupi rytířských románů, později četl antické klasiky, například Homéra.⁴¹⁸ Když se v Prešpurku v Scherzově obchodě stal náhle účetním, snažil se své znalosti rozšířit četbou odborné literatury. Při práci obchodního cestujícího se podle svých slov vždy snažil z literatury zjistit o oblasti svého působení co nejvíce. Proto četl průvodce s jejichž pomocí poznával pamětihodnosti dané země. Zvláště se zajímal o kláštery, kostely a kaple. Ani v pozdější době během obchodních cest neupustil od toho, aby navštěvoval místní památky.⁴¹⁹ Poznatky z oblasti soudobé architektury měly ostatně vliv při stavbě jeho domu v Dlážděné ulici. Cestování mělo přirozeně velký vliv na rozšíření jeho obzorů. Na jiném místě byl například zmíněn silný zážitek z londýnské průmyslové výstavy. Při pravidelných návštěvách Anglie, kde aktivně na aukcích obchodoval, se dá předpokládat dobrá znalost angličtiny. Kromě toho se ve svých učňovských letech učil rovněž italsky. Jeho zájem o kulturu potvrzuje nejen podpora mnoha spolků ale i více než časté návštěvy opery a divadla. Do nich zavítal nejen v Praze ale i při každé návštěvě Vídně či Budapeště.⁴²⁰

To, že se rakouský podnikatel musel pro úspěšný rozvoj své živnosti starat i o mnoho jiných věcí než obchody samotné, vystihl Dotzauer ve svých pamětech. Mít širší rozhledy a sledovat soudobé dění bylo podle něj nutností, neboť jen tak může věci posuzovat v hlubších souvislostech a vyvozovat z nich důsledky pro obchod.⁴²¹ Úspěšným rozvojem svého podnikání dokazoval, že se této zásady držel.

Dotzauerova nobilitace v roce 1866 byla oceněním jeho hospodářských a společenských aktivit. Propůjčení rytířského titulu prozrazuje o svém nositeli ale více než

---

⁴¹⁷ „Ich erwarb mir als Kaufmann einen guten Namen aber mein Wert wird überschätzt. ... Dafür fehlt mir ein tieferes Wissen. Ich habe zu wenig gelernt und zum Studieren, zum Nachdenken über eine Sache und um einen Fehler zum Erforschen, dazu fehlte mir von jeher Geduld. Wenn die junge Generation, in Handlungsschulen gebildet, herangereift sein wird, werde ich eben so als Nicht dastehen, wie so viele andere Kaufleute.“ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 86.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 6.

⁴¹⁹ Srv. zápisy z deníků z let 1858 a 1859. AHMP, fond Richard Dotzauer.

⁴²⁰ Srv. například záznam z 9. května 1858. Tamtéž.

⁴²¹ „Kaufmann allein zu sein, ist nicht mehr ausreichend. Man muß Politik treiben, fleißig Zeitungen lesen und die Welthandelstudieren, um zu wissen, ob der richtige Moment zur Wechsel-operation eingetreten ist oder nicht.“ Dotzauer, *Aus meinem Leben*, s. 80.

jen úspěšné zvládnutí podnikatelské role a angažovanost. Potvrzuje vysokou přitažlivost tohoto aktu pro mnohé z řad hospodářsky činného měšťanstva. Při vzpomínce na Dotzauerovy liberální politické názory, především kritiku feudálního způsobu parlamentního zastoupení, by se dalo očekávat, že atributy urozenosti náležící šlechtě u něj žádné pohnutky nevyvolají. Zvláště, když akt nobilitace nebyl spojen s praktickými zisky.⁴²² Z jiných Dotzauerových jednání však vystupuje dvojznačnost přístupu k aristokracii. Na jedné straně byl jako liberál odpůrce jejího přílišného politického zvýhodnění, v rovině osobní však byli členové šlechtických rodin v jeho očích předmětem obdivu a kontakt s nimi považoval za potvrzení vlastního společenského etablování. Když chtěl na konci svých vzpomínek vyjádřit vzestup svého společenského postavení, rozepsal se především o tom, jak byl během cest roku 1859 hostem u vysokých aristokratů, kteří mu věnovali patřičnou pozornost. Takto ho hostil například Jindřich Jaroslav Clam-Martinitz či Jan Adolf ze Schwarzenbergu.⁴²³ V tomto světle se jeví jeho žádost o udělení rytířského titulu jako pochopitelná.

---

⁴²² K problematice nobilitace rakouských podnikatelů srv. M. Myška, „Nová šlechta“ z řad peněžníků, obchodníků a průmyslníků v českých zemích v 19. století (Poznámky – problémy – perspektivy výzkumu). In: Pocta Janu Janákovi, Brno 2002, s. 355-361.

⁴²³ „Ueberall avisirt fuhr ich mit fürstlichen Equipagen, wohnte in Schlössern des Fürsten, und in Wittingau führte mich der Fürst selbst herum, um mir die Herrschaft zu zeigen und lud mich zum Tafel. Das Begegnen mit den Cavalieren erwähne ich nur deswegen, um den Unterschied zwischen Einst und Jetzt hervorzuheben.“ Dotzauer, Aus meinem Leben, s. 83. Podobná setkání šlechticů s předáky měšťanstva však přepokládala, že aristokracie bude vůbec ochotna styku s nimi, jako neurozenými. Změny šlechtické mentality v tomto směru přinesly do velké míry revoluční události roku 1848.

Závěr

Uvedená práce vycházela z předpokladu, že k postihnutí obrazu podnikatelské osobnosti je zapotřebí nahlížet i na jiné stránky činnosti než je samotná obchodní činnost. Proto jsem se v textu snažil postihnout i další aktivity podnikatelů a pokusil se o průnik do jejich mentality. Podle toho jsem rozčlenil i kapitoly práce.

Prvotním krokem vedoucím ke společenskému etablování bylo u těchto osob vytváření ekonomického zajištění. Start podnikatelské kariéry mohl být značně usnadněn v případě, že obchodník navazoval na práci svého otce tak, jak tomu bylo v případě Jindřicha Fügnera. Vstup do obchodního světa byl ulehčen po kapitálové stránce. Dědici rodinného obchodu se dostalo nejlepší možné průpravy i díky tomu, že mu bylo umožněno absolvovat zahraniční cesty, na kterých navštívil kupecké domy. Kontinuita s rodinným podnikáním však mohla v jeho případě působit i jako determinující skutečnost, se kterou se Fügner nesnadno smiřoval, což potvrdil i fakt, že stále vyhledával příležitost změny své profese.

Příklad Richarda Dotzauera však ukázal, že vkročení do obchodní světa bylo možné i bez těchto předpokladů. Rychlost a způsob proniknutí do podnikatelských kruhů se zkomplikovaly, nicméně sociální mobilita v tomto směru skutečně možná byla. Její rozsah nesnižuje ani skutečnost, že Dotzauerův otec byl váženým a poměrně zajištěným občanem maloměsta, neboť z jeho strany se Dotzauerovi nedostalo, kromě podpory jeho vzdělání, žádného materiálního přispění v počátcích kariéry. K jejímu úspěšnému rozvíjení přispěl v Dotzauerově případě zásadním významem sňatek, který mu otevřel cestu nejen k silnějšímu kapitálovému zajištění, ale i do pražského obchodního prostředí. Ještě před sňatkem však musel Dotzauer získat potřebné zkušenosti a znalosti trhu, aby se z něj po této stránce stal zajímavý ženich.

Ačkoliv došlo ke vstupu do podnikatelského prostředí v době předbřeznového absolutismu, skutečný rozlet podnikání sledovaných osob nastal v období padesátých let. Příznivý vliv doby, která je obecně vnímána jako hospodářskému rozvoji příhodná díky sjednocování hospodářského prostoru, uzpůsobování právních předpisů, horizontální (zrušení poddanství, urbanizace) a vertikální (společenský vzestup) mobility, neexistenci společenských ořesů, se ukázal markantnější na Dotzauerově osobě. Naopak problémy Jindřicha Fügnera, kterému nebylo ani v době neoabsolutismu umožněno udělení koncese pro zastupování zahraniční pojišťovací agentury, poukázaly na některé limity

neoabsolutistického režimu. Celkově ale reformy „bílé revoluce“ sehrály podstatnou roli v jejich kariéře. Příznivá politika vlády ve vztahu k podnikavému měšťanstvu však nemohla zastínit neúspěchy, které pramenily z příliš vysokých aspirací v politice zahraniční. Vysoké náklady na válečné podniky se odrážely ve státním rozpočtu monarchie, jehož schodky se následně promítaly do síly rakouské měny. Minimálně od roku 1854, kdy došlo k vypsání státní půjčky pro potřebu krytí mobilizace a úřady následně vybízely podnikatelstvo ke koupi emitovaných dluhopisů, daly prameny možnost odhalit projevy nespokojenosti s politickým systémem, neboť nucení k nákupu dluhopisů bylo vnímáno jako zásah do soukromí jednotlivce.

Sledování zvolených dvou osob mohlo rovněž naznačit, jaká byla úloha podnikatelstva v procesu hospodářských změn, které v dané době probíhaly. Bylo by přehnané přisvojovat jim zásadní podíl na modernizaci v schumpeterovském smyslu. Mnohé z činů Fügnera a Dotzauera však poukazují na kladný vztah k hospodářským inovacím. Ačkoliv nebyla Fügnerova pojišťovna první v Čechách, přispěl notně k propagaci pojišťovnictví, a tak se i podílel na vzestupu ekonomického povědomí obyvatelstva. Dotzauer zareagoval podobně pohotově při rozvoji obchodování s barvivou. I když nebyl prvním distributorem nového produktu, překonal nedůvěru okolí, které lpělo na osvědčených prostředcích výdělku. V pozdější době pak projevil správný cit pro rozpoznání investičních příležitostí při činnosti v bankovníctví. Spolupůsobením v České eskontní bance a Hypoteční bance zároveň reagoval na poptávku po úvěru, jehož nedostatek ztěžoval situaci obchodně činným vrstvám.

Zisky z podnikatelských aktivit však mohly přinést podnikatelům jen část slávy ve společnosti, neboť se informace o takovémto úspěchu dotýkaly pouze omezené společenské skupiny. Polem, na kterém mohlo dojít k posílení společenské prestiže v širším významu, bylo působení v prostředí zájmových organizací, spolků, politiky či dobročinných podniků, jenž bylo ve většině případů svázáno s aktivitami národního hnutí. Díky tomu se podnikatelům otevíraly dveře i k jiným společenským skupinám. Této problematice se věnovala u zvolených osob druhá kapitola. Motivací k vstupu do takových počinů byl nejen zisk symbolického kapitálu v prostředí širší veřejnosti. K podobnému rozšíření slávy mohlo dojít až poté, co k němu byly vytvořeny podmínky. V padesátých letech sloužily sítě kontaktů především k posilování vlastní podnikatelské pozice a prestiže v prostředí obchodnictva. Cestu k nim mohla usnadnit rodina, díky svým společenským konexím, a nebo bylo zviditelnění osoby realizováno v zájmových organizacích. Fügnerovo rodinné spříznění s vysokým úředníkem vídeňského ministerstva Josefem Alexandrem Helfertem

přineslo nejmarkantnější ukázkou využití takovýchto vazeb. V případě Dotzauera nacházíme kromě sňatku menší stupeň profitování z rodinných sítí. Částečně to bylo způsobeno faktem, že jeho vlastní rodina z obchodního prostředí nepocházela. O to více se věnoval činnosti v zájmových sdruženích, nejviditelnější je jeho činnost v pražské obchodní a živnostenské komoře. Ani Fügner ale působení v organizacích nezanedbával. V jeho případě šla tato snaha prokázat na členství v předsednictvu Kupeckého kasina. Konexe vytvořené v těchto institucích byly cenné pro další obchodování, v jehož průběhu hrála podstatnou roli vzhledem k dobovým podmínkám důvěra. Zájmová sdružení mohla zároveň sloužit i jako zdroj důležitých informací.

Po liberalizaci poměrů v začátku šedesátých let mohly rozšířit podnikatelé své společenské angažování o výše zmíněné nové formy. Důvody pro vstup na tato pole je třeba hledat nejen v touze po zisku společenské prestiže, ale i v charakteristikách obou podnikatelů a jejich zálibách. Ať už byl ale podíl důvodů při impulzech takovýchto angažování jakýkoliv, přinesla jim značnou míru symbolického kapitálu. Jelikož byly tyto aktivity většinou spojeny s národním hnutím, došlo při nich k utužování kontaktu s druhým typem měšťanské společnosti – měšťanstvem vzdělaneckým (Bildungsbürgertum), jehož představitelé stály v popředí národní agitace. Ukázkovým příkladem v této souvislosti byla Fügnerova hmotná a organizační podpora loterie pro Zdeňku Havlíčkovou, při které se poprvé představil okruhu lidí kolem Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra.

Ve vztahu ke šlechtě, jako další společenské skupině nacházíme rozdílné projevy. Podobu tohoto vztahu ovlivnily nejen politické a společenské názory obou podnikatelů, ale i vlastní životní zkušenost. K vlašnému Fügnerovu vztahu nepřispělo pouze jeho liberální a později stále více demokratické přesvědčení, ale například i dojmy, které si odnesl z jednání kolem vzniku Hypoteční banky. Oproti tomu u Dotzauera nacházíme jistou dvojakost, kdy je rozhodně odmítáno společensko-politické zvýhodnění aristokracie, zároveň však vystupuje tato urozená vrstva v jeho očích jako vysoce prestižní a obdiv k symbolickým atributům potvrzuje i jeho vlastní nobilitace.

S touto problematikou již úzce souvisí předmět poslední kapitoly, jež byla vždy věnována pokusům o proniknutí do myšlenkového světa daných podnikatelů. Postižení politických názorů přitom nabízelo příležitost zachytit, jak vnímali představitelé své společenské skupiny režim padesátých let, který na jedné straně v politickém ohledu znamenal návrat k absolutistickému řízení státu bez účasti zastoupení veřejnosti, po stránce hospodářské však umožňoval svobodu podnikání v míře, kterou daný geografický prostor do té doby nezažil. Míra a limity liberálních představ Fügnera a Dotzauera se projevil

zřetelně při vydání oktrojované ústavy v roce 1849, kterou oba vítali, neboť přinesla klid po radikálních událostech revoluce a zároveň vytvořila prostor pro zastoupení majetných a vzdělaných vrstev na politické participaci. Pozitivní dojem byl umocněn i vytvořením obchodních a živnostenských komor, které měly hrát rozhodující úlohu v komunikaci mezi vládou a představiteli podnikatelstva. Po znovunastolení absolutismu se však postupně důvěra k tomuto režimu mizí. V případě Dotzauera nacházíme první negativní stanoviska v již zmíněném roce 1854, u Jindřicha Fügnera až na samém jeho sklonku v roce 1859. Vzhledem k charakteru a síle jeho kritiky se ale dá předpokládat, že i on ztratil sympatie k tehdejšímu vládnímu systému již dříve. Na postupném ochlazení vztahu k poměrům měla vliv nejen prohlubující se nespokojenost s hospodářskou situací monarchie. Zážitek z revoluce 1848, kdy se měšťanstvu dostalo politického zastoupení, působil velice silně a v představách podnikatelů šla ekonomická svoboda oddělit od existence standardních politických poměrů jen stěží. Krize státních financí byla jen posledním krokem k definitivnímu přesvědčení, že měšťanstvo bude umět spravovat chod státu lépe, než nevolená byrokracie.

Jestliže v případě politického vnímání liberalismu nacházíme u zvolených dvou osob velkou míru modernizace, volající po zastoupení širších (ne však širokých) vrstev obyvatelstva, vztah k ekonomické liberalizaci je problematičtější. U Fügnera se projevoval odměřenější postoj především ve vyjádřeních na adresu společenské atmosféry egoismu, kterou daná doba dle něj plodila. Ani u Dotzauera nelze pozorovat, alespoň ve sledovaném období, bezbřehé liberální ekonomické přesvědčení. V jeho případě šlo především o míru liberalizace celní politiky a z ní plynoucího strachu o konkurenceschopnost rakouských produktů. Přestože v rámci obchodní a živnostenské komory zastával v těchto otázkách spíše liberálnější stanovisko, ani u něj se neobešlo bez omezujících přívlastků.

Ostatní stránky podnikatelské mentality šly konstruovat v závislosti na dochovaných pramenech. Při motivech vysoké podnikatelské aktivity nebyla shledána zvláštní důležitost náboženského přesvědčení. Dotzauer byl sice silně katolicky založen, nicméně víra u něj jako stimul nefungoval. U Fügnera dokonce nacházíme cestu k ateismu. Ve vzorech podnikatelského chování se například ukázalo, jak silným magnetem mohla být burzovní spekulace, které se oba podnikatelé účastnili. Jestliže bylo toto jednání společné pro mnohé členy jejich sociální skupiny, představoval Dotzauer s Fügnerem zajímavé zjevy ve svém prostředí vzhledem k širším rozhledům, než jaké byl v tehdejší české společnosti obvyklé, a které pramenily především z absolvovaných zahraničních cest. I jimi se snažili překonat jistý deficit svého vzdělání, kterým nedisponovali v institucionalizované formě

absolvovaných škol. Tento fakt zapříčinil určitý druh pokory, s nímž hodnotili svůj společenský význam. Fakt, že se o nich nedá mluvit jako o nevzdělaných osobnostech ale potvrzuje například složení části pozůstalé Fügnerovy knihovny.

Všechny výše zmíněné vlivy měly napomoci k vytvoření názoru, jak došlo k zařazení do probíhajícího národního hnutí a proč byla zvolena jedna ze dvou variant. Práce ukázala, že přesný vliv jednotlivých faktorů stanovit nelze. V takto složitém procesu mělo podíl množství elementů, které mohly na výběr působit. Platí sice teze, že činnost v národních hnutích zvyšovala společenskou prestiž podnikatelů, ohled na zvýšení symbolického kapitálu ale nebyl nejpodstatnější. V Dotzauerově případě byla motivující snaha podílet se na aktivitách, které by bránily postavení německé skupiny ve městě a posléze státě. V případě Jindřicha Fügnera se zdá, že velkou důležitost na vstupu do národního hnutí hrály právě společenské styky, které udržoval s představiteli českého života již od padesátých let. Demokratický program českého hnutí pak u něj našel odezvu.

Příklad dvou osob stále nedovoluje zevšeobecňovat, jakou úlohu hráli podnikatelé jako společenská skupina v modernizační procesech. Případ Jindřicha Fügnera a Richarda Dotzauera však ukázal, že tito dva svým působením přinášeli nejen impulsy hospodářskému vývoji, ale především svými prostředky a organizačními schopnostmi ovlivňovali rozvoj institucí rodící se občanské společnosti, o které se pak veřejnost mohla opřít.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Archivní prameny

Fond Richard Dotzauer, Archiv hlavního města Prahy.

Fond Jindřich Fügner, Národní muzeum – archiv oddělení dějin tělesné výchovy a sportu.

Fond Kateřina Fügnerová, Národní muzeum – archiv oddělení dějin tělesné výchovy a sportu.

Fond Německý dům – Casino, Archiv hlavního města Prahy.

Fond Policejní ředitelství Praha 1769-1920, Národní archiv.

Fond Prezidium místodržitelství 1850-1854, Národní archiv.

Publikované prameny

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie. Theil 1, Wien 1811

O. Feyl (ed.), Die Entwicklung des Sokolgründers Heinrich Fügner im Lichte seiner Prager Briefe an den böhmischdeutschen Konservativen Joseph Alexander von Helfert in den Jahren 1848-1865. In: Deutsch-Slawische Wechselseitigkeit in skrben Jahrhunderten, Berlin 1956.

R. Dotzauer, Aus meinem Leben (Autobiographie). In: Schebek E., Richard Ritter Dotzauer, Praha 1895

Handbuch des Königreiches Böhmen für das Jahr 1845, 1846, 1847, 1851.

Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1813, 1816, 1842, 1844.

Springer A. H., Aus meinem Leben, Berlin 1892.

Světlá K., Jindřich Fügner v mé paměti. In: Za Praporem sokolským, Praha 1887

Tyrš M., Jindřich Fügner, Nástin jeho života a působení, Praha 1896.

Tyršová R., Jindřich Fügner, paměti a vzpomínky na mého otce, díl I., Praha 1924 a díl II., Praha 1926.

Verhandlungen der Handels- u. Gewerbekammer in Prag von ihrer Begründung am 18. November 1850 bis zum Schlusse des Jahres 1857, Praha 1859.

Soudobý tisk

Bohemia

Národní listy

Tagesbote aus Böhmen

Literatura

Anhang zu der von Dr. Edmund Schebek verfaßten Biografie Richard Ritter von Dotzauers ergänzt durch die Aufzeichnungen eines Freundes, Praha 1898.

Beranová Marie, Tyršova knihovna, Národní muzeum – Historické muzeum – Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu, Praha 1995.

Bartoš Josef, Dějiny národního divadla I., Národní divadlo a jeho budovatelé, Praha 1933.

Týž, Jindřich Fügner, Brno 1934.

Berghoff Hartmuth, Englische Unternehmer 1870-1914, Göttingen 1991.

Bourdieu Pierre, Teorie jednání, Praha 1998.

Brandt Harm-Hinrich, Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848-1860, Band I., II., Göttingen 1978.

Bruckmüller E. – Weiss H. – Stekl H. – Urbanitsch P.(eds.), „Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit“, (Bürgertum in der Habsburgermonarchie 2), Wien-Köln 1992.

Brunner O. – Conze W. – Kosseleck R., Geschichtliche Grundbegriffe Bd. 6, Stuttgart 1990.

Casson, M., The Entrepreneur, Cheltenham – Northampton 2003.

Cohen B. G., Němci v Praze 1861 – 1914, Praha 2000.

Czeike F., Historisches Lexikon Wien in 5 Banden, Band 5., Wien 1997

Drašarová E., Společenský život v Čechách v období neoabsolutismu - Spolky padesátých let minulého století. In: Paginae historiae 1992, s. 128-169.

Dvořáková Z., Miroslav Tyrš, prohry a vítězství, Praha 1989.

Frevert U. – Haupt H. G., Der Mensch des 19. Jahrhundert, Frankfurt am Main 1999.

Friedman M., Kapitalismus a svoboda, Praha 1993.

Gall, L. (ed.), Stadt und Bürgertum im 19. Jh., München 1990.

Gruber J., Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850-1900. K oslavě jejího padesátiletého jubilea, Praha 1900

Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band I, Die wirtschaftliche Entwicklung, Wien 1973.

Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band III, Die Völker des Reiches, 2. Teilband, Wien 1980.

- Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, Wien 1989, 1. Teilband.
- Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, 10. Band, Stuttgart-Tübingen-Göttingen 1959.
- Havránek J., Předání praporu jako legitimace spolku. In: Documenta Pragensia XII, Praha 1995, s. 199-201.
- Heidler J., Anton Springer a česká politika 1848-1850, Praha 1914.
- Hlavačka M., Světové výstavy. Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Praha 2000.
- Týž, Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce, Praha 1990.
- Horák J., Přehled vývoje českých obchodních bank, Praha 1913.
- Horská-Vrbová P., K otázce vzniku české průmyslové buržoazie, Československý časopis historický X, 1962.
- Charmatz R., Ministr Freiherr von Bruck: der Vorkämpfer Mitteleuropas: sein Lebensgang und seine Denkschriften, Leipzig 1916.
- Jandásek L., Korespondence Jindřicha Fügnera s Jos. Alex. baronem Helfertem, Sokol, časopis pro tělesnou a mravní výchovu, roč. 57, 1931.
- Jiránek T., Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850-1918, Pardubice 2004.
- Kaelble H., Berliner Unternehmer wähen der frühen industrialisierung, Berlin-New York 1972.
- Kiemann A., Die ersten Jahre des Vereines Deutsches Kasino in Prag 1862-1902, Praha 1902.
- Kladiwa P., Obecní výbor Moravské Ostravy 1850-1913: komunální samospráva průmyslového města a její představitelé, Ostrava 2004.
- Kocka J. (ed.), Bürgertum im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich. Band 1.-3.
- Týž, Unternehmer in der deutschen Industrialisierung, Göttingen 1975.
- Kořalka J., Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815-1914, Praha 1996.
- Kučera R., Josef Alexander Helfert v české politice 1848-1863, DP FF UK, Praha 2004.
- Lenderová M., Zdenka Braunerové, Praha 2000.
- Lišková M., Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861-1913, Praha 1994.
- Loužek M., Max Weber, Život a dílo, Weberovské interpretace, Praha 2005.
- Macura V., Český sen, Praha 1998, M. Marvan, Dějiny pojišťovnictví v Československu, 1. díl, Praha 1989.

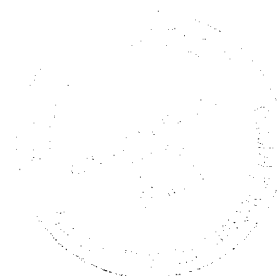
- Marek J., Jindřich Fügner, k stoletému výročí prvního starosty Sokola pražského, Teorie a praxe tělesné výchovy, 1965.
- Marx K., Kapitál, díl III., část první, Praha 1980.
- Maťa P., Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2003.
- Matis H., Österreichs Wirtschaft 1848-1913, Berlin 1972.
- Myška M. a kol., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. Století, Ostrava 2003.
- Týž, „Nová šlechta“ z řad peněžníků, obchodníků a průmyslníků v českých zemích v 19.století (Poznámky – problémy – perspektivy výzkumu). In: Pocta Janu Janákovi, Brno 2002.
- Týž, (ed.); Podnikatelstvo jako předmět historického výzkumu, Ostrava 1994.
- Týž, Rytíři průmyslové revoluce, Ostrava 1997.
- Novotný E., První desetiletí I. pražského spolku stenografů gabelsbergovských, Praha 1869.
- Ottův slovník naučný, šestý díl, Praha 1893.
- Ottův slovník naučný, sedmý díl, Praha 1893.
- Ottův slovník naučný, devátý díl, Praha 1895.
- Ottův slovník naučný, patnáctý díl, Praha 1900.
- Ottův slovník naučný, dvacátýtřetí díl, Praha 1905.
- Památník vydaný na oslavu dvacetiletého trvání tělocvičné jednoty Sokola pražského, Praha 1883.
- Psotová – Vomáčková V., Připojení Rakouska k německému celnímu spolku v roce 1848, Praha 1970.
- Pullmann M., Anton Heinrich Springer – revoluce, národ a sociální otázka, DP FF UK 1998.
- Rak J., Divadlo jako prostředek politické propagandy v první polovině 19. století, Divadlo v české kultuře 19. století, Praha 1985.
- Rieger F. L., Průmysl postup výroby jeho v působení svém ke blahobytu a svobodě lidu zvláště pracujících, M. Znoj - J. Havránek – M. Sekera (eds.), Český liberalismus, Praha 1995.
- Rosenberg H., Die Weltwirtschaftskrisis von 1857-1859, Stuttgart 1934.
- Roubík F., Český rok 1848, Praha 1931.
- E. Rychnovsky, Der Deutsche Turnverein in Prag. 1862-1912. Praha 1912.
- Sandgruber R., Ökonomie und Politik, Wien 1995.
- Schebek E., Richard Ritter Dotzauer, Praha 1895.

- Schumpeter J. A., *History of Economic Analysis*, London 1953.
- Týž, *Business cycles, A theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*, Volume I., New York and London 1939.
- Týž, *Teória hospodárskeho vývoja*, Bratislava 1987.
- Týž, *Kapitalismus, socialismus a demokracie*, Brno 2004.
- Schwarz F. V., *Památník Besedy měšťanské na oslavu padesátileté činnosti spolku 1845-6 – 1895-6*, Praha 1896.
- Sked A., *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995.
- Smith A., *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, Praha 2001.
- Sombart W., *Der moderne Kapitalismus*, 1. Band, München 1927.
- Staněk J., *Peníze v Českých zemích*, Praha 1995.
- Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách 1833-1933, Praha 1934.
- Ch. Stölzl, *Die Ära Bach in Böhmen*, München – Wien 1971.
- A. Šimůnková, *Měšťanská beseda ve střetu zájmů: politizace a nacionalizace pánského klubu*. Kuděj, 2005.
- Štaif J., *Dva typy občanského sdružování v době předbřeznové. Akcionářská jednota pro české divadlo a sbírky na českou průmyslovou školu*. In: *Documenta Pragensia XVIII*, Praha 2000, s. 141-159.
- Týž, *Historici, dějiny a společnost*, Praha 1997.
- Týž, *Mentalita a cizina: anglosaský svět před rokem 1914 viděný českými očima*. In: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, s. 160-185.
- Týž, *Obezřetná elita, Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851*, Praha 2005.
- Treixler G., *Johann Baptist Riedl Edler von Riedenstein*. In: *Sudetendeutsche Lebensbilder*, Liberec 1930, s. 303-304.
- Týž, *Richard Ritter Dotzauer*. In: *Sudetendeutsche Lebensbriefe*, Liberec 1930, s. 305-314.
- Uchalová E., *Česká móda. Pro salon i promenádu 1780-1870*, Praha 1999
- Urban O., *Kapitalismus a česká společnost*, Praha 2003.
- Urfus V., *Peněžníci předbřeznové Prahy*, *Pražský sborník historický roč. VII*. Praha 1972, s. 107-128.
- Vencovský F. – Jindra Z. – Novotný J. – Půlpán K. – Dvořák P. a kolektiv, *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha 1999.
- Waic M. a kol. (ed.), *Sokol v české společnosti 1862-1938*, Praha 1996.
- Weber M., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998.
- Wehler H.-U., *Die Deutsche Gesellschaftsgechichte*, Bd 1, München 1987.

Weinmann J., Ergerländer biographisches Lexikon 1, Männedorf 1986.

Wurzbach K., Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Theil 59, Wien 1890.

Znoj M. - Havránek J. – Sekera M. (eds), Český liberalismus, Praha 1995.

Rodný dům Jindřicha Fügnera v Růžové ulici na Novém Městě.

Otec Jindřicha Fügnera – pražský obchodník Peter Fügner

Fügenerova matka Františka

Mladý Jindřich Fügner

Budova obchodního domu Moritze Zdekauera -
Fügner zde sbíral kupecké zkušenosti před odjezdem do Anglie

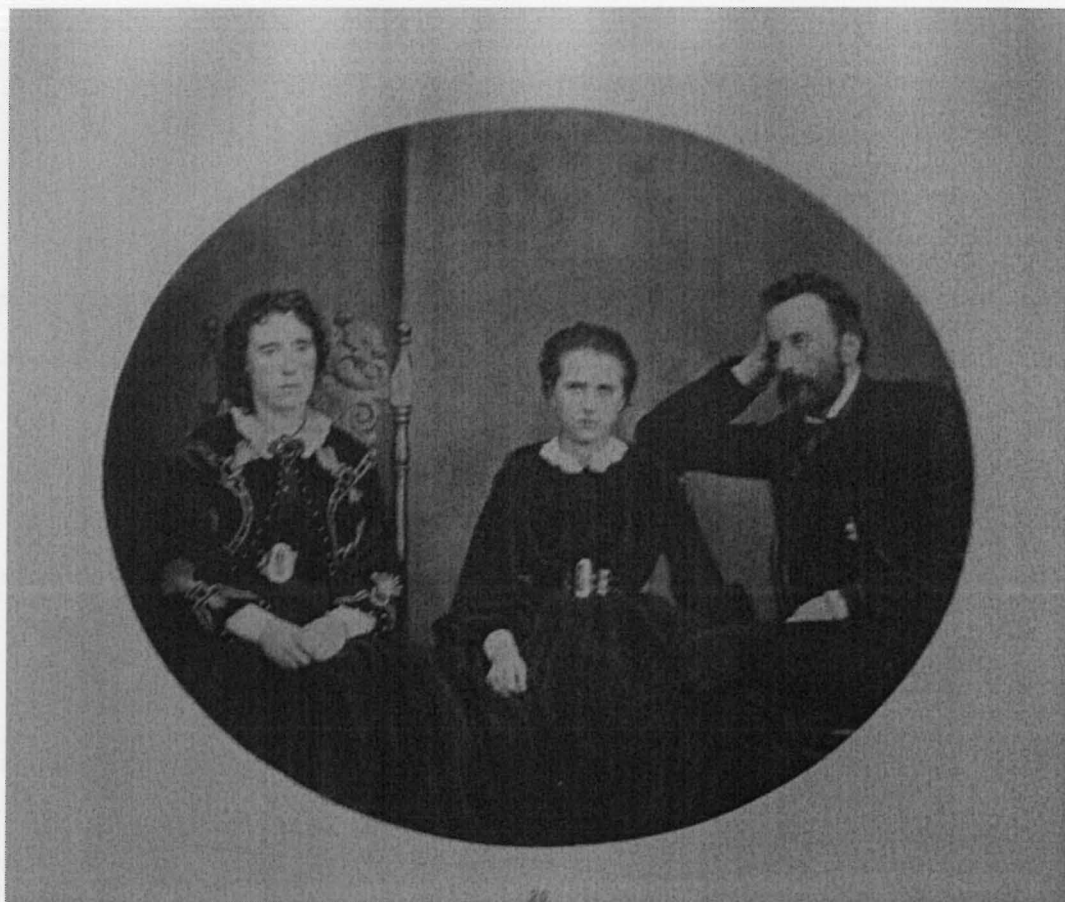
Bachheibelův obchod – zde Fügner absolvoval tříleté kupecké učení.

Fügner přibližně v době svého sňatku s Kateřinou Tureckou

Fügener s buldokem Quickem v padesátých letech.

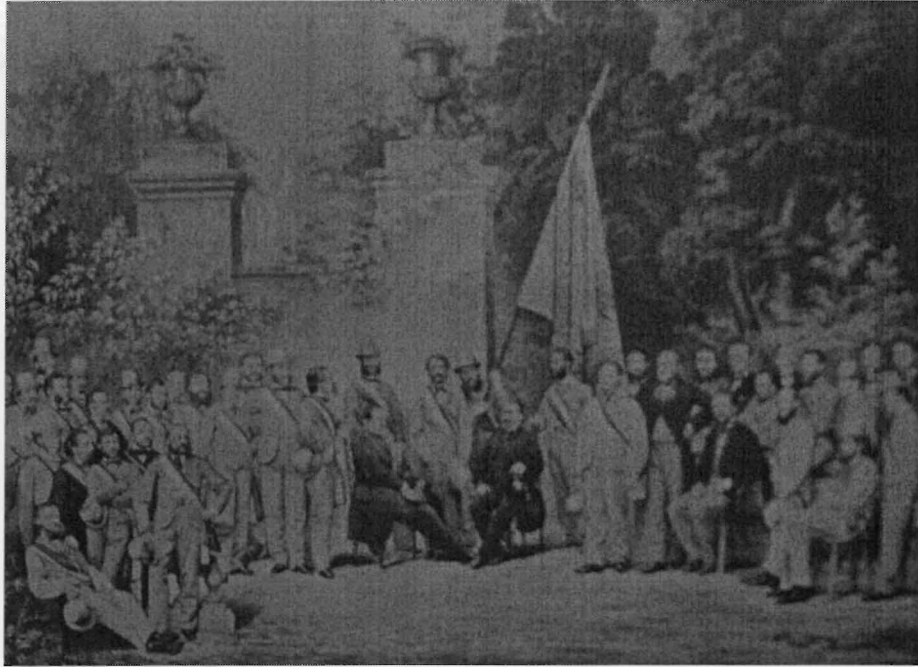
Fügener spolu s manželkou a dcerou.

V sokolské uniformě

Richard Dotzauer – fotografii zdobí kromě autogramu rovněž životní heslo.

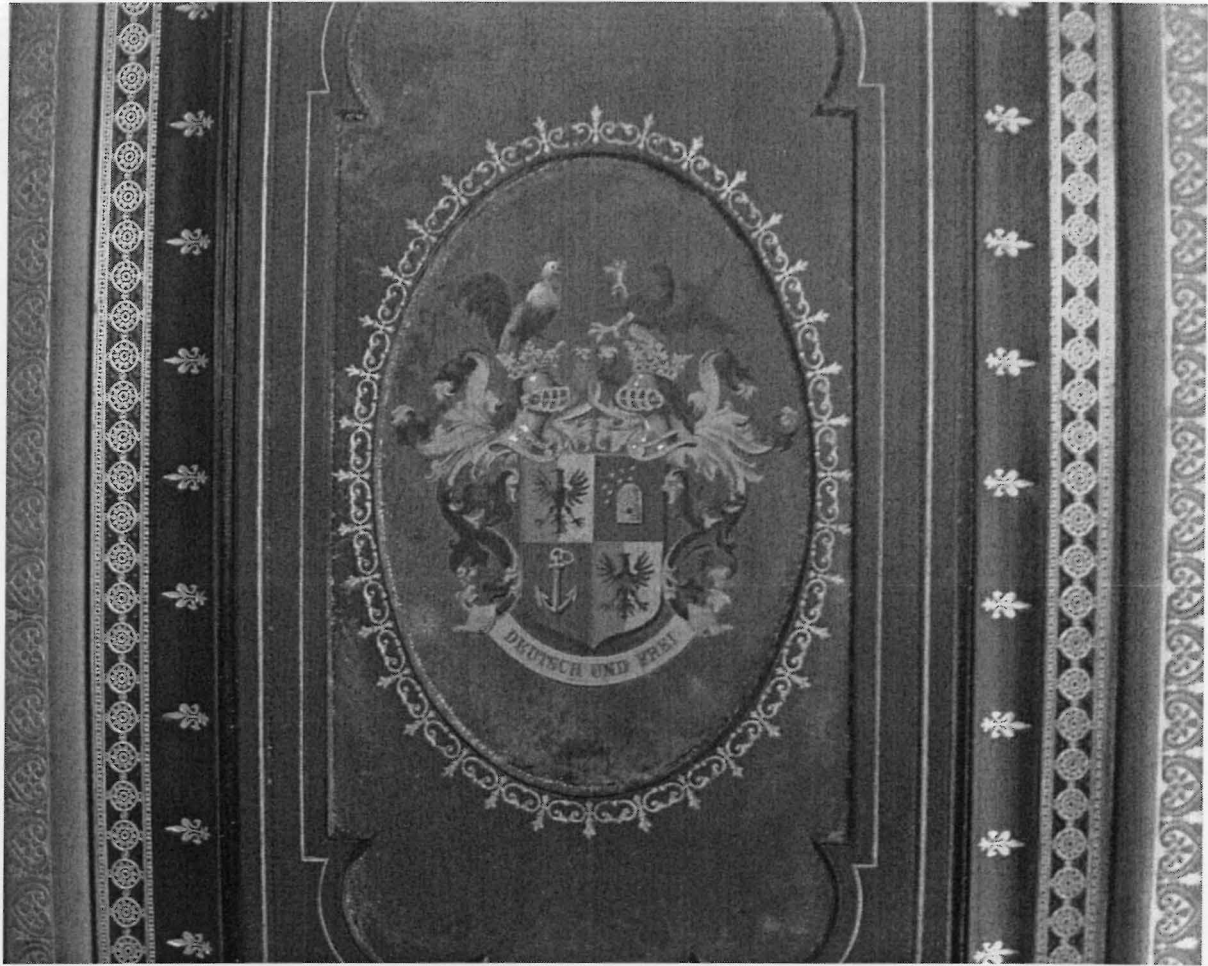

Slavnost svěcení praporu německého Turnvereinu. Dotzauer sedí přímo pod praporem.
V ruce má cylindr, v té době chápaný jako atribut německého liberála.

Richard Dotzauer s řádem Železné koruny

Erb Richarda Dotzauera